

ДОБРИДЕНЬ

*О Боже ласкавий, з високого неба,
Послухай молитву й благання до Тебе.
Спаси Україну від злої навали,
Щоб більше дітей батьки не ховали.*

*Єдина країна
Единая страна*

*Лисянський
часопис*

№ 28–29. 2013–2014

ДОБРИДЕНЬ

Громадсько-політичний, науково-популярний, художній журнал

Заснований у лютому 2000 р.:
реєстраційне посвідчення ЧС-269 від 11. 02. 2000

№ 28–29
2013–2014

З М І С Т

Сьогodenня:

Сокур В., Величко М. Тарас Шевченко: «Добридень же, новий годє»!	3
Захарченко П. Історія і сьогodenня: роздуми та історичні аналогії щодо політико-правової оцінки більшовицької агресії в Україні у 1917 – 1918 рр.	5
Донбас – давня козацька земля України! (Інтерв'ю з Т. Чухлібом)	7
Щербатюк В. Щоденник воїна	10
Тихонюк В. : «На кожного з ким я служу можу покластись як на самого себе, бо вони справжні чоловіки» ...	11
Березовський О. За вільну людину у вільній країні: Революція гідності очима лисян	13
Демчук М. Роздуми біля могили Блаженнішого Митрополита Володимира	16
Гаврилюк О. За волю України!	20

До 200-річчя з дня народження Т. Шевченка:

Конончук Т. Кобзар – як Євангеліє від Тараса Шевченка	22
Сокур В. Шевченкова Хата «не скраю», а в Лисянці!	26
Кузьминець О., Щербатюк В., Калиновський В., Сокур Ю. Чи матиме Лисянський районний історичний музей ім'я Тараса Шевченка?	29
Демчук М. Відлуння: обговорюємо пропозицію щодо назви Лисянського районного музею іменем Тараса Шевченка	30
В Музеї МВС України Національної академії внутрішніх справ презентовано філателістичну виставку «Останнім шляхом Кобзаря»	34
Гаврилюк О. Духовність та патріотизм єднають Україну	35
Сокур Ю. Лисянська козацька Шевченкіана	37

Сторінка Лисянської районної спілки краєзнавців «Витоки»:

Щербатюк В. Лисянщина: Шевченків край має об'єднувати Україну	39
Митрофаненко Ю. Холодноярськими стежками Кіровоградщини	40
Історику з Почапинець присуджено наукову ступінь доктора наук	42
Лауреати премії імені академіка Петра Тронька за 2014 рік	43
Березовський О. Курс лекцій з історії України: важлива і своєчасна книга	44
Роман Василя Шкляра «Маруся» про український повстанський рух доби Української революції 1917 – 1921 років (підготував В. Щербатюк)	45
Чухліб Т. Донеччина та Луганщина – козацькі землі України (підготував О. Березовський)	46
Кіношенко Ю. : «Добро завжди повертається до того, хто його творить» (підготував М. Демчук)	47
Михайло Труш : «Гарантія успіху – довіра до підлеглих»	48

Наукові статті та розвідки:

Щербатюк В., Голіченко О. Повстанський рух як історична традиція України та складова боротьби її народу за соціальні, економічні та політичні права	49
Рябов О. Напрями дослідження, класифікація та періодизація історіографії повстанського руху селян Київщини у 1917 – 1921 роках	53
Ялинський П. Корсунь-Шевченківська операція: маловідомі та недосліджені сторінки історії	55

Сторінка молодого дослідника:

Щербатюк О. Коліївщина на теренах історичної Лисянщини та суміжних із нею землях	62
Буртак А. Родинна хата-пустка Агатангела Кримського у Звенигородці	66

Історія храмів Лисянщини:

Березовський О., Березовська О. Лисянський костел	71
Березовський О., Березовська О. «Безбожні п'ятирічки» (з трагічної історії лисянських храмів) ..	75

З полиць архівів:

Документи є важливим джерелом у вивченні історії	80
Повідомлення	80

Періодичне видання Лисянської районної спілки краєзнавців «Витоки», Лисянської районної ради, Лисянської селищної ради

Журнал вийшов з друку за сприяння О. Березовського, О. Березовської, О. Гаврилюка, Є. Дурнова, П. Захарченка, В. Калиновського, Д. Космодем'янського, Т. Конончук, В. Коряка, О. Кузьминця, О. Лаврега, С. Микитченко, Ю. Нестеренка, В. Сокура, Ю. Сокура, С. Ткаченка, М. Труша, В. Щербатюка, П. Ялинського

Читайте у наступному номері:

- Герої не вмирають
- Хроніка подій Лисянщини

Титульна сторінка:

фотографія з видання «Журнал Житомира» (2014, 18 жовтня); вірш М. Сковронської «Молитва за Україну» (із збірки її віршів «Крик душі», 2014).

Фото на четвертій сторінці обкладинки:

учасники заходу «За волю України», організованого 16 серпня 2014 р. Лисянським козацьким полком Черкеського обласного козацького товариства ВГО «Українське реєстрове козацтво» біля храму Івана Богослова Української Православної Церкви Київського Патріархату села Шевченкове Звенигородського району Черкаської області.

**Громадсько-політичний, науково-популярний, художній журнал
«ДОБРИДЕНЬ»
№ 28–29, 2013–2014**

Засновники:

Лисянська районна спілка краєзнавців «Витоки»,
Лисянська районна рада, Лисянська селищна рада

Редактор:

О. Березовський

Редакційна колегія:

О. Березовська, к.і.н. О. Березовський, М. Демчук,
к.ю.н. Є. Дурнов, В. Костенко, М. Лаврега,
Ю. Нестеренко, к.ю.н. Ю. Сокур, к.вет. н. С. Ткаченко,
д.і.н. Т. Чухліб, д.і.н. В. Щербатюк

Наукова редакція:

В. Щербатюк

Літературна редакція:

О. Березовська

ЖУРНАЛ «ДОБРИДЕНЬ» – РЕЗУЛЬТАТ КОЛЕКТИВНОЇ ПРАЦІ.

Шановні читачі!

У журналі «Добридень» ви можете розмістити свої матеріали. Редакційна колегія журналу приймає матеріали громадсько-політичного, науково-історичного, археологічного, етнографічного, художньо-поетичного та іншого спрямування, оголошення, рекламні повідомлення.

Використання у будь-якій формі матеріалів, опублікованих у журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Редакція має право редагувати і скорочувати авторські матеріали і не обов'язково поділяє думку авторів публікацій. За достовірність і точність інформації відповідальність несуть автори.

Адреса редакції:

смт. Лисянка, пл. Миру, 22, e-mail: vytoki@ukr.net; dobruden@ukr.net

© Лисянська районна спілка краєзнавців «Витоки», © Лисянська районна рада, © Лисянська селищна рада, 2014.

Назва журналу має історичне обґрунтування (див.: Добридень. – 1999. – № 1)

Список установ і організацій, яким надсилаються контрольні примірники нетаємних творів друку згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 376 від 6.07.1992 р.

1. Кабінет Міністрів України (КМУ).	4. Книжкова палата України
2. Держкомпреси України.	5. Національна парламентська бібліотека України
3. Головне управління з охорони державних таємниць у пресі та інших засобах масової інформації при КМУ.	6. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Також розсилка примірників журналу може здійснюватись до нижчезказаних установ і організацій

1. Президія НАН України.	9. Бібліотеки райцентрів, або відділи культури Черкаської області.
2. Національна спілка краєзнавців України.	10. Відділ культури Лисянської райдержадміністрації.
3. Комітет інформації Черкаської обласної державної адміністрації.	11. Відділ освіти Лисянської райдержадміністрації
4. Черкаська обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців.	12. Лисянська районна спілка краєзнавців «Витоки».
5. Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Т.Г. Шевченка.	13. Лисянський районний архів.
6. Лисянська районна державна адміністрація.	14. Лисянська районна бібліотека.
7. Лисянська районна рада.	15. Лисянський історичний райдержмузей
8. Селищна рада смт. Лисянка Черкаської області	16. Автори публікацій.

В. Сокур,
кандидат історичних наук.
М. Величко,
кандидат історичних наук

ТАРАС ШЕВЧЕНКО: «ДОБРИДЕНЬ ЖЕ, НОВИЙ ГОДЕ»!

Завершився буремний 2014-й рік. Не менш тривожним буде і рік 2015! Сьогодні сусідня Росія безпардонно шматує територію суверенної України. Забрала Крим. Відбирає і обкрадає Донбас. Брутально нехтуючи нормами міжнародного права, новоявлений «наполеон» Путін кинув виклик не лише нашій державності, а й світовій спільноті. Як протистояти цим випробуванням і викликам сучасності? У пошуках відповіді на ці питання наші погляди звертаються до Тараса Шевченка, слова якого і сьогодні постають як батьківська «Свята Правда». Якою б гіркою вона кому не була. Дослухаємось до цієї пророчної Правди. Подивимось на себе його очима.

**Діла добрих оновляться.
Діла злих загинуть.**
(Т.Г. Шевченко)

Ось Т.Г. Шевченко разом з нами тривожно вдивляється в Новий, 2015-й рік: *«Добридень же, новий годе, / В торішній свитині / Що ти несеш в Україну / В латаній торбині?»* Хіба не він попереджав нас, «чорнобривих» щоб не кохалися з москалями? *«Бо москалі-чужі люде, / Роблять лихо з вами».*

А ми що? Кохалися, браталися... Підспівували разом із сердючками та поплавськими про свою найвищу національну доблесть... сало і вареники, підтанцьовували москалям, демонструючи свою меншовартісність. Боронили російську мову, замість того, щоб захищати свою. Докохалися, добраталися. Забули, що наші брати ототожнюють свою мову зі своєю територією: там, де звучить російська мова, там, по їхньому, мають бути і російські землі. Тож і відбирають потихеньку не свою нашу земельку.

Найголовніше, чому вчить духовний Батько, – це любити Україну. Він звертається до кожного, хто носить український паспорт, хто народився на цій землі і в неї піде: *«Свою Україну любіть. / Любіть її... / Во время люте. / В останню тяжкую минуту / За неї Господа моліть».*

І дійсно, без синівської любові до своєї Вітчизни безбаченки навіть не варті високого звання Людини. *«Тяжко-важко в світі жити / Сироті без роду».* Цю аксіому проголошують сотні мислителів і до Шевченка і після нього. «Хто не любить своєї країни, нічого любити вже не може», – каже геніальний англієць Д. Байрон. «Той, хто в біді кидає свій народ, стає його ворогом». – Підкреслює геніальний киргиз Ч. Айтматов. Та чомусь цю істину не кожен з нас носить у своєму серці. Століття рабства даються взнаки. Українців народжується багато, та стають Українцями не всі. Тому Шевченко звертається з повагою до кожного Українця, який має національну гідність і самоповагу: *«Найшовсь-таки один козак / Із мільона свинопасів».*

Шевченкові соромно перед Європою, що ми за 23 роки незалежності не зуміли стати самодостатньою державою: *«Так сміються ж з України сторонні люди».* Сміються... Бо маємо такі щедрі землі, такий талановитий працьовитий народ, а ходимо ...напівголодними. А все тому, що *«Дурні і горді ми люди», «Смирилася душа наша».*

«Німій, подлій раби!» ми, часто не маємо власної гідності, байдужі до свавілля чиновників, узурпації влади, до зла, яке чиниться навколо нас: *«А братія мовчить собі, / Витріщивши очі, як ягнята!».* *«Всі оглухли, похилились / В кайданах...байдуже».* Соромимось свого українства, запобігаємо перед чужим, тож і відчуваємось ніби гостями, а не господарями *«На нашій – не своїй землі»;* *«І ми не ми, і я не я».*

Ми все чекаємо допомоги і співчуття від когось. Більше довіряємо збоку запрошеним міністрам, ніж своїм, корумпованим... Розбудувати свою «хату» (державу) слід самим. Фундамент незалежності закладено: *«В своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля».* Опираючись на власні сили, подолаємо всі негаразди. Тоді й буде: *«І ви наші, і все наше».*

«Мені не жаль, що я не пан», – каже Т. Шевченко. А от нинішнім нашим панам він виставляє великі рахунки. Докоряє тим політикам, які п'ятою колоною крокують на північ: *«Раби, підніжки, грязь Москви»*, *«Кайданами міняються, / правдою торгують»*. Усовіщає депутатів, які не виконують передвиборних обіцянок: *«А розумне ваше слово / Брехнею підбите»*. Гнівний Тарас бере за груди олігархів і крадіїв-скоробогатків, які *«Латану свитину з каліки знімають»*. *«Ви любите на братові / Шкуру, а не душу!»*. Шевченкові боляче за Україну, що *«Гірше ляха свої діти її розпинають»*. Дивлячись на маєтки нуворишів, Тарас лиш скрушно хитає головою: *«А той щедрий та розкішний, / Все храми мурує: / Та отечества так любить, / Так за ним бідкує / Так із його, сердешного, / Кров, як воду, точить!..»*.

„Наша дума, наша пісня, не вмре, не загине
От де, люде, наша слава, слава України!“
(До Основ'яненка)

Строгий наш Батько не знімає вини і з нас, своїх дітей, за те, що *«Доборолось Україна / До самого краю»* і знаходиться нині в стані кризи. Замість того, щоб протидіяти розкраданню, рейдерству, «прихватизації» народної власності.

Т. Шевченко застерігає новоявлених багатіїв від народного гніву: *«Схаменіться! Будьте люди, / Бо лихо вам буде. / Розкують незабаром / Заковані люде...»*. Докоряє за надмірну жадобу збагачення, яка панує в суспільстві, закликає задуматись про сенс свого життя: *«Для чого я на світ родився». «Накралися; а що взяли / На той світ з собою?»*.

За походженням селянин Тарас любить село: *«Село, і серце відпочине. / Село на славній Україні»*. *«Якось недавно довелось / Мені заїхати в Україну, у те найкраще село»*, – розповідає він. Колишній кріпак, а тепер академік, вже не побачив тих своїх земляків, які *«Німі на паничину ідуть / І діточок свої ведуть»*. Кріпацтво давно скасоване. Зник назавжди і такий радянський його рудимент дармової праці, як колгоспи. Але мало щось діток. Сільські школи напівпорожні. Нема

того як було колись: *«Плугатирі з плугами йдуть / Співають ідучи дівчата»*. Ферми порожні. Багато земель неораних. Немає молоді, не чути співу. *«Село неначе погоріло, / Неначе люде подуріли»*. Щоправда, деякі агрофірми процвітають завдяки іноземним інвестиціям: *«... на Січі мудрий німець / Картопельку садить. / А ви її купуєте, / Їсте на здоров'я...»*. *«Аж страх погано / У тім хорошому селі»*. – Робить висновок Шевченко. – *«Минули літа, а село / Не перемінилось»*. Занепад села спостерігається *«І не в однім отім селі. / А скрізь на славній Україні...»*.

Хіба це не пророчий дороговказ, на яких пріоритетах нам, багатій чорноземами країні, зосередитись? Модернізувати промисловість потрібно. Але спочатку треба нагодувати людей! Здешевити продукти, які виробляємо з надлишком, пустивши їх на внутрішній ринок. А це – харчове і фуражне зерно, цукор, олія... Вихваляючись з року в рік високими врожайми, ми вивозимо збіжжя за кордон, кладучи гроші в кишені перекупщиків-олігархів. 70 % нашого добробуту – родом із села: все, що їмо, п'ємо, у що одягаємося і взуємося. Хочеш жити заможніше – підніми з колін село! І будуть *«...у селах веселих / І люди веселі»*. У містах також.

Т.Г. Шевченко потерпав від того, що упосліджена дорога йому мова рідного народу. Мова – душа народу. *«Ну що б, здавалося, слова... / Слова та голос – більш нічого, / А серце б'ється – ожива, як їх почує!»*.

Своєю мовою кожен народ ідентифікує себе перед світом. Зникає мова – зникає народ. Це спостерігаємо сьогодні у білорусів. Будуючи державу, ми забули чомусь, що єдина нація формується в надрах держави на базі єдиної державної мови. Навіть марксист Сталін, даючи у 1913 р. класичне визначення терміну «нація», (ним і сьогодні користуються всі енциклопедії, «соромлячись» вказувати авторство), на перше місце ставив таку головну ознаку, як спільність мови. А потім вже йдуть – спільність території, економічного життя тощо. Не випадково ж, приступивши у 1948 р. до формування держави, євреї розпочали саме з єдиної державної мови. Напівзабутий іврит знав тоді не кожен з євреїв, але знання мови було і залишається найпершою умовою для набуття громадянства.

Тож, яку націю ми хочемо мати – українську? російську? «донецьку»? «общность советский народ»? Той, хто виокремлює якийсь особливий російськомовний український патріотизм, – дещо

лукавить. Півень співає по-своєму, а шпак по-своєму, навіть живучи в одному подвір'ї. Так розпорядився Бог, поділивши людей за мовною ознакою.

Шевченко жив у епоху, коли українцям затуляли рота валуєвськими та емськими самодержавними указами. А щоб наш Великий Українець сказав тепер, не знайшовши у кіосках жодної української газети. Хто українцям затуляє рота зараз? Виступаючи проти асиміляцій, Тарас Шевченко вірив, що *«Наша пісня, наша слава / Не вмере, не загине»*. *«Дастьбі... Колись будем / По-своєму глаголать»*. Бо *«Не вмирає душа наша...»*. То ж і ми колись *«... возвеличимо на диво / І розум наш і наш язык»*.

Шевченкові ненависні перевернені, які кричать про особливі преференції російській мові замість того, щоб консолидувати людей державною, українською; які їздять з концертами у Москву, щоб... надихати росіян своїми дзеньками-бреньками на військове загарбання наших територій; які ставлять пам'ятники Катерині II, котра *«...доконала / Вдову сиротину»*. Ці *«Бастрюки Єкатерини / Сараною сіли»*. Звертаючись до цього малоросійського планктону, Шевченко скрушно зітхає: *«Люде, люде! / За шмат гнилої ковбаси у вас хоч матір попроси, / То віддасте»*. Україну кожен з нас мав би ототожнювати з матір'ю. Мати – це для кожного святе. Навіть найзатятіший вбивця – зек, що втратив людську подобу, карбує на своїй шкірі: *«Не забуду мати родную»*. Але чомусь забувається Шевченкова пересторога: *«...хто матір забуває, того Бог карає»*. Т.Г. Шевченко усовіщає мешканців Донбасу, повоєнною відбудовою над якою працювала вся Україна, посилаючи туди своїх синів і дочок. Щоб згадали вони, *«...чиїх батьків, чиї діти»*, щоб пили *«...з московської чаші московську отруту»*, не піддавалися брехливій путінській пропаганді.

«Рядовой Оренбургского линейного № 5-го батальона Шевченко», який має 10 років солдатської вислуги, звертається і до бійців АТО, які воюють на Сході: *«Сини мої, сини мої! / На ту Україну / Дивіться: ви за неї / Й я за неї гину»*.

Будучи європейцем, Людиною планетарного виміру він вчить не замикатися в своєму, вузьконаціональному. Він закликає нас учитись, – всьому загальнолюдському. Щоб не почуватися у Європі хуторянами. *«Якби ви вчилися так як треба, / То й мудрість би була своя»*. То ж – *«І чужому научайтесь, / Й свого не цурайтесь»*. *«Научайтесь»* мовам – англійській, російській, китайській ... Оволодівайте комп'ютером. Починайте зі свого. Так роблять всі розумні народи – німці, японці, поляки, французи. Вчіться прискіпливо *«Не минайте ані титли, / Ніже тії коми»*. Знати свою мову, літературу, історію... це найперша ознака освіченої людини. Тут варто б взяти приклад і з самого Шевченка, який самоосвітою досяг вершин світової культури.

Наш великий Пророк був оптимістом. Вірив, що *«Діла добрих оновляться, / Діла злих згинуть»* і *«...оживе добра слава, / Слава України»*. Мріючи про незалежну Україну, Шевченко бачив, якої шкоди українській справі завдає пристосуванство, роз'єднаність. Та й самі ми вже набачились, до чого призводять вожди́стські амбіції лідерів, коли всі висмикують гетьманську, прем'єрську, президентську булаву одне у одного. Два українці – три гетьмани! Роз'єднані, розпорошені ми слабкі. І ворог цим користується. Тому як ніколи актуальні Шевченківські заклики до єднання, до братерства, однодумства, до вміння знаходити компроміси во ім'я єдиного блага – процвітання України: *«І всім нам вкупі на землі / Єдиномисліє пошли»*; *«Розкуйтеся, братайтеся...»*; *«Обніміться ж, брати мої, молю вас, благаю»*.

Т.Г. Шевченко ніколи не сумнівався в нашій перемозі: *«Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає / За вас правда, за вас слава / І воля святая!»*. Т.Г. Шевченко вірить, що ми збудуємо – таки сильну квітучу державу і матимемо свого *«Вашінгтона з новим і праведним законом»*. Тож будьмо! Будьмо українцями, пишаймося своєю історією і дбаймо про майбутнє держави!

П. Захарченко,
доктор юридичних наук, професор

ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ: РОЗДУМИ ТА ІСТОРИЧНІ АНАЛОГІЇ ЩОДО ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ У 1917 – 1918 РОКАХ

Війну, яку розв'язала путінська воєнщина на Сході України, генералом армії Нідерландів у відставці Франком ван Каппеном влучно названо «гібридною», адже, за його словами, «державна, яка веде таку війну, домовляється з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок із якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що будь-яка держава зобов'язана дотримуватися Женевської та Гагської конвенцій про закони війни...». Усе сказане абсолютно

вкладається в ситуацію, спровоковану проросійськими бойовиками як на Донбасі, так і при здійсненні анексії Кримської автономної республіки.

Для тоталітарних держав, без сумніву, якою нині є Російська Федерація, подібні дії не є винятком. Зазирнувши в столітнє минуле побачимо майже ідентичну картину. Чи не так само вів себе Радянський Союз при введенні своїх військ на територію країн Балтії. 4 червня 1940 р. під виглядом навчань війська кількох військових округів були підняті по тривозі і почали рух до кордонів держав Балтії, а впродовж 15–17 червня 1940 р. контингент радянських військ увійшов у Литву, Латвію, Естонію.

Чи не таку саму «гібридну» війну вела більшовицька Росія проти Української Народної Республіки (УНР; столиця – м. Київ) у 1917 – 1918 рр. і пізніше? З першого дня введення своїх військ на територію УНР у грудні 1917 р. і до нині російська історична наука твердить (сучасна українська лише подекуди заперечує), що «громадянську війну» в Україні розпочали війська Української Народної Республіки Рад, створеної з ініціативи більшовиків 12 грудня 1917 р. у Харкові (фактично, сучасні ополченці «ДНР» і «ЛНР») з метою встановлення в Україні радянської форми правління. Створена проти легітимної, визнаної самою Росією і більше ніж десятком держав Української Народної Республіки, Українська Народна Республіка Рад була ліквідована в ході першої радянсько-української (інші назви: більшовицько-українська, московсько-українська) війни (грудень 1917 р. – березень 1918 р.). При цьому участь регулярних більшовицьких військ у війні заперечується, а подається як допомога російського «пролетаріату та найбіднішого селянства» братньому українському народові. В. Путіну і його команді нічого не потрібно видумувати, історичний досвід його держави проти України підказує шлях протиправних дій.

На присутність регулярних російських військ в нинішній Україні, зокрема псковської та рязанської десантних дивізій вказують сумнозвісні діячі «ДНР» і «ЛНР» Бородай, Захарченко, Гіркін, Козіцин, громадяни Російської Федерації, численні докази українських спецслужб, Збройних Сил України, проте на міжнародному рівні і для своїх громадян кремлівська адміністрація обстоює позицію відсутності власних військ в Україні. Позірно В. Путін і Міністерство іноземних справ РФ визнає незалежність України у її кордонах та наголошує на необхідності вирішувати внутрішні справи України власними силами. Проте в реальному вимірі усе відбувається інакше.

Близько 100 років тому майбутній голова Раднаркому (уряду) В. Ленін також презентував себе як інтернаціоналіста, борця за свободу національних російських окраїн. А насправді – виявився, закоренілим лицеміром. Ось його слова, занотовані 1916 р.: «Якщо Фінляндія, якщо Польща, Україна відокремляться від Росії, у цьому нічого поганого нема. Що тут поганого? Хто це скаже, той шовініст. Треба збожеволіти, щоб продовжувати політику царя Миколи». Подібні висловлювання притаманні В. Леніну, бо на свій бік ой як хотілося привернути національні окраїни Росії, а це можна було зробити лише популістськими гаслами.

Жовтневий переворот 1917 р. у Петрограді, здійснений російськими більшовиками на чолі з В. Леніним встановив новий, досі незнаний політичний режим. Проте й тоді голова уряду РСФРР сприймав Українську Народну Республіку як незалежну державу і продовжував підтримувати її право на самовизначення. Варто лише нагадати окремі цитати із відомого Ультиматуму Раднаркому, надісланого до Києва 4 грудня 1917 р., який однозначно вказував на визнання УНР суб'єктом міжнародного права: «Совет Народных Комиссаров, еще раз подтверждает право на самоопределение за всеми нациями, которые угнетались царизмом и великорусской буржуазией, вплоть до права этих наций отделиться от России. Поэтому мы, Совет Народных Комиссаров, **признаем Украинскую Народную Республику**, ее право совершенно отделиться от России или **вступить в договор с Российской Республикой на федеративных или тому подобных взаимоотношениях между ними**. Все, что касается национальных прав и национальной независимости украинского народа, признается нами, Советом Народных Комиссаров, тотчас же, без ограничений и безусловно».

Порушуючи проголошену III Універсалом УЦР самостійність УНР як незалежної держави з усіма її атрибутами, а не ефемерну федерацію зі створеною Тимчасовим урядом 1 вересня 1917 р. і вже неіснуючою Російською республікою, без будь-якої згоди на те з боку Української Центральної Ради, впродовж 6–11 грудня 1917 р. у м. Харкові почали концентруватися війська більшовицької Росії (з Петрограда, Москви, Твері) на чолі з командувачем В. Антоновим-Овсієнком. Незважаючи на запевнення, що радянськими частинами тимчасово використовується залізниця для завдання удару по донських козаках, факт початку відкритої воєнної агресії проти УНР став доконаним. В. Антонов-Овсієнко не заперечує інтервенцію проти держави, суверенність якої була визнана радянською більшовицькою владою: «...советская власть с первых же шагов признала **безоговорочное право на государственную самостоятельность украинского народа**, согласилась не задерживать вывода

украинизированных частей с фронта на Украину, согласилась возвращать все национальные украинские памятники, вывезенные с Украины и т. д.» Розуміючи надуманість Ультиматуму Раднаркому, В. Антонов-Овсієнко навіть не говорив про невиконання його умов як про причину початку російської агресії.

Важливим для розуміння характеру військового протистояння між УНР і Раднаркомом є кадрове наповнення військ агресора. Історіографія радянської доби неодмінно твердила про значну питому вагу українців у складі бойових більшовицьких загонів, тим самим, схиляючи читача до думки про повсюдну підтримку іноземної військової сили і, як наслідок, до розгортання громадянської війни. Проте, встановити національний склад і виявити в ньому присутність національного українського елементу, є справою малоперспективною. Хоча, світло пролити на неї до певної міри можна.

Українські і російські архіви зберігають, на щастя, певні відомості, що дають можливість розширити межі пізнання озвученої нами проблеми. Наведемо цитату із доповідної записки голови ліквідаційної комісії радянських військ Півдня Росії Н. Гармашева до Тимчасового робітничо-селянського уряду УСРР (Українська Соціалістична Радянська Республіка; проголошена 10 березня 1919 р. на третьому Всеукраїнському з'їзді Рад у Харкові стосовно території, що знаходилася під контролем Червоної армії РСФРР) у якій зазначалося: «За останній час, у вірену мені ліквідаційну комісію, надійшла велика кількість клопотань про видачу пенсій колишнім червоноармійцям, що воювали під час громадянської війни 1917 – 1918 років на території України, Донецького і Криворізького басейнів. **Ці червоноармійці не українці, а в більшості своїй робітники Петрограда, Москви, Твері, Ярославля, Костроми, Воронежа і других міст, де в свій час йшло формування червоноармійських загонів, які направлялися на Україну**». Цитата є яскравим свідченням військового втручання збройних сил іноземної країни у внутрішні справи незалежної держави.

Найпромовистіше заперечує факт громадянської війни в Україні і доводить повсюдну військову присутність на її території російського війська, раніше засуджений за вбивство товариша до 1,5 року у штрафній частині і позбавлений звання російського офіцера М. Муравйов. У період окупації України саме він очолював загоны більшовицької Червоної гвардії у кінці 1917 – на початку 1918 рр. Ось копія тексту його лютого 1918 р. повідомлення до Москви: «Полтава взята петроградским і харьковским отрядами в числе 500 чел., бой – 2 часа; Ромодан взят теми же отрядами – бой 6 часов; Гребенка взята харьковскими, петроградскими, донскими и московскими отрядами, были взорваны гайдамаками железные дороги, мосты, бой – 20 часов; Ичня была взята только петроградской гвардией – бой 6 часов; Баман (возможно, Бахмач или Басань – П.З.) той же армией – бой 2 часа; Дарница взята харьковским, петроградским, донским и московским отрядами и эшелонами матросов, бой – 2 часа; Киев – бой был 8 дней. Первая армия пошла впереди с тов. Куравлевым и Егоровым, второй вступила армия Ремнева. Участвовала вся красная гвардия: Харьковская, **Московская, Петроградская, Тверская и Донская**». Звертаємо увагу на те, що немає жодного натяку на загоны, котрі були б сформовані в українських містах. Немає їх і в мемуарах В. Антонова-Овсієнка.

Світ змінюється, він стає добрішим, толерантнішим, більш демократичним. Проте знаходяться люди і способи зруйнувати такий крихкий мир, дорогою ціною заплачений усім людством. Палій війни, що сподівається бути невпізнаним як агресор, має знати гіркі уроки досвіду своїх попередників, російських більшовиків, і зупинитися. Інакше має бути жорстоко покараний усім цивілізованим людством.

ДОНБАС – ДАВНЯ КОЗАЦЬКА ЗЕМЛЯ УКРАЇНИ!

*Даний матеріал уже під час верстки журналу для «Добридня» надав доктор історичних наук, заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, директор Науково-дослідного інституту козацтва, член Лисянської районної організації «Витоки» Національної спілки краєзнавців України **Тарас Васильович Чухліб** з посиланням на публікацію у газеті Верховної Ради України «Голос України» (2015. – №4 (6008). – 14 січня.). З огляду на актуальність матеріалу вміщуємо його на сторінках нашого часопису.*

– **Тарасе Васильовичу, у щойно виданій книзі, присвяченій історії Донеччини та Луганщини, ви стверджуєте, що ці малозаселені степовими кочівниками землі першими почали освоювати українські козаки та селяни. Утім московські царі посилали сюди своїх осадників. Через те росіяни вважають її своєю?**

– Територія сучасних Донецької та Луганської областей Української держави здавна культурно, політично й економічно належала до українського простору. Адже протягом XVI – XVII ст. наші козаки

здобули цю землю у боротьбі з кочовими народами Великого Степу, у військових сутичках з турецькими яничарами, московськими осадниками та донськими козаками. Заснування на Дикому Полі військово-господарських поселень українського козацтва пов'язане з впливом сюди населення з Чернігово-Сіверщини внаслідок московсько-литовської війни 1500 – 1503 рр.

Т.В. Чухліб

Історичні джерела переконливо свідчать: тоді в пониззі Дніпра воювали київські, черкаські та чернігівські козаки, певна частина яких відходила до району річок Кальміусу й Сіверського Дінця. Зокрема, у 1546 р. очевидець повідомляв: на Середньому Подінців'ї «у Святых Гор и выше и ниже, позаводили в лесах ... зимовища для своих кошей. Тут строили казаки и струги ... Черкасы севрюки (тобто українці – *Авт.*) стали расставлять по Северскому Донцу зимовища своих товариств и таким образом завели в поперек страшного Поля дозорную цепь от крымцев».

Отже, понад 500 літ тому українське козацтво проторувало шлях до Кальміусу, Міусу, Сіверського Дінця, Лугані та Дону! У війнах і військових сутичках українці зуміли колонізувати велику територію Дніпрово-Донського межиріччя, яке тоді називали Диким Полем. Ані протидія Кримського ханства, ані сторожі «государевих людей» Московського царства, ані яничари Османської імперії не відлякали наших мужніх пращурів від боротьби за цю землю. За допомогою «меча і плуга» вони заснували тут самобутні адміністративно-територіальні структури – Кальміуську, Сланецьку та Барвінківську паланки Війська Запорозького Низового. Кордони Запорозької Січі сягали Дону включно з великою частиною сучасної Ростовської області Росії. Однак, на жаль, сьогодні українське суспільство мало знає про це.

– **Коли почалася масова українська колонізація Донбаського краю?**

– Від гетьманування Б. Хмельницького, з середини XVII ст., більша територія сучасного Донбасу входила до Української козацької держави. Про це в одному з документів свідчили самі запорозькі козаки: «Якими землями і угіддями Військо Запорозьке з давніх часів наділене як у написаному універсалі його, гетьмана Хмельницького ... від Дніпра річкою Самарою, Вовчими Водами, Бердою, Калчиком і Кальміусом та іншими впадаючими в них річками і косами і балками і всякими угіддями, що належать до тих річок». По суті, саме тоді разом із заселенням великої території Слобідської України (нині – Сумська, Харківська і частина Луганської обл.) почалася масова колонізація нашими пращурами земель Донбаського регіону.

Нині на місці українських козацьких поселень Олександрівка та Крутогорівка стоїть мільйонне місто Донецьк, колишні зимівники Кам'яний Брід, Красний Яр та хутір Вергунка дали поштовх виникненню згодом міста Луганська, козацький зимівник Лисичий Байрак дав назву сучасному Лисичанську Луганської області, на місці старовинної козацької фортеці Домаха (інша назва — Кальміуська Слобода) постав Маріуполь, а українське козацьке містечко Тор сприяло виникненню на його основі великого промислового міста Слов'янська.

Окрім того, українцями засновано багато населених пунктів у межах колишнього Дикого Поля, серед яких такі великі міста на Луганщині, як Зимогір'я (з 1640-х років – Черкаський Брід), Кремінна (з 1679-го – Новоглухів), Ровеньки (з 1710-х років – Ровенецька Слобода), Сватове (з 1660-х років – Сватова Лучка) та Старобільськ (з 1686-го – Стара Біла), Суходільськ (з 1690-х років – Дуванне), а в Донецькій області – Авдіївка (з 1740-х років), Артемівськ (з 1703-го – Бахмут), Горлівка (з 1710-х років – слободи Зайцівка і Микитівка), Дружківка (з 1750-х років), Красний Лиман (з 1667-го – Лиман), Красногорівка (з 1690-х – слободи Пенківка та Софіївка), Макіївка (з 1690-го – зимівник Ясинівка), Мар'їнка (з 1840-х років), Миколаївка (з 1720-х років), Селидове (з 1780-х – слобода Селидівка) та Сіверськ (з 1680-х – Старий Млин, з 1768-го – Радивонівка) та ін.

Тож можна стверджувати, що сторожові пункти, пікети («бекети»), караули, зимівники та хутори запорозьких козаків, а також слободи та «займанщини» селян з «великої» України стали основою для утворення тут українських поселень – сіл, селищ, містечок і міст, які у переважній більшості існують донині у межах Донецької та Луганської областей.

Гетьманщина

– **Яка роль гетьманів Запорозжя у заснуванні поселень сходу і півдня України?**

– Дуже велика. Ще під час Азовських походів через Донецький степ на чолі з Дмитром Байдою-Вишневецьким у 1559 – 1560 рр. та Астраханського походу 1569 – 1570 рр. на чолі з Михайлом Вишневецьким після повернення військ додому багато козаків залишилися тут на «постійне місце

проживання». Наприкінці XVI ст. у межах річок Сіверський Донець та Кальміус активно діяв загін запорозького отамана Матвія Федоренка. У 1626 р. запорозький отаман Шафран розповідав, що його козаки «Олексей с товарищи, сказывали, как они с Дону поехали и перевезлись через речку Аксай, которая пришла с Поля и пала в Тузлу, а Тузла – в Дон, под казачьи городки ... пошли вверх по Тузлу ... и пришли на Кальмиус». Багато козаків залишалися у цих краях після походів на Азов гетьмана Івана Сулими у 1633 – 1634 рр.

Як засвідчував ще один цікавий документ, навесні 1638 р. у відвойованій турецькій фортеці Азов близько 10 тис. українських козаків хотіли «стати особо і жити особо». У заснованих українцями в межах колишнього Дикого Поля населених пунктах встановлювалася козацька влада на чолі зі «старшими отаманами». Так, у 1640-х роках у містечку Тор (сучасний Слов'янськ) отаманував Семен Забузький, про що свідчить один з його листів. У цих місцях знаходили собі місце не лише козаки, а й селяни, що утікали сюди з Центральної, Північної і навіть Західної України.

З початком повстання Хмельницького прикордонні полковники Гетьманщини та кошові отамани Запорозької Січі намагалися опанувати стихійну українську народну колонізацію межиріччя Дніпра та Дону. Гетьманський та кошовий уряди проводили політику протидії освоєнню Московським царством частини території Дикого Поля. Підрозділи українського козацтва постійно діяли у районі р. Сіверський Донець. Значний внесок в освоєння «дикого» краю зробив у цей час Іван Сірко.

Історикам також відомо, що протягом 1687 – 1708 рр. гетьман Мазепа організовував військові сторожі у Дніпрово-Донському межиріччі. Вже у 1690 р. на річках Міус, Берди і Кальміус перебували українські «ватажні люди», які були послані туди гетьманом для протидії кримським і азовським татарам.

Отже, з XVII ст. землі Донеччини та великої частини Луганщини опинилися під владою Війська Запорозького Низового, яке підпорядковувалося Гетьманщині – Українській козацькій державі.

Нежиттєздатна Новоросія

– **Чи справедливо називати донбасько-луганські території Новоросією?**

– У такому разі, з огляду на багатовікову історію, їх можна називати ще Скіфією, Хозарією, Половеччиною, Золотою Ордою, Кримом чи якимось інакше. Довгий час Донбасько-Луганський регіон означувався ще і як Дике Поле. Може, повернемо цю назву? Зрештою, турецькі султани володіли цією територією значно довше, ніж російські царі. Утім уже у XVIII ст. тут остаточно встановлюються військово-політичні інститути Української козацької держави.

Сам термін «Новоросія» було привнесено у Східну та Південну Україну ззовні та, зважаючи на своє кабінетне походження, він виявився нежиттєздатним. Його не сприймало місцеве населення. Цей термін не витримав випробування часом навіть у багатонаціональній Російській імперії, яка, знищивши Запорозьку Січ у 1775 р., намагалася стерти з пам'яті присутність українців на цих землях. Протягом усього XIX та початку XX ст. (включно до голодомору 1932–33 рр.) український етнос становив переважну більшість у межах Донеччини та Луганщини.

Перш ніж уживати термін «Новоросія», політичній еліті Росії треба замислитись: а який стосунок має сучасна Росія до середньовічної держави Русь? Жодного! Навіть якщо брати сумнівний генеалогічний зв'язок між Рюриковичами, що княжили в Києві, та російськими царями (на чому наголошують підручники з історії Росії), то він перервався вже зі смертю царя Федора у 1598 р. Власне, Росія як держава бере свій початок не з давнього Києва, а з Великого князівства Московського, що протягом сторіч було «улуком» Золотої Орди. До кінця XVII ст. московські царі сплачували данину кримським ханам як спадкоємцям трону Чингізидів. То що, називатимемо Росію новітньою Ордою?

Каральні акції Росії

– **Російська армія нині повторює досвід 1708 – 1709 рр. карателів Петра І?**

– Історія свідчить, як російські війська у ході повстання Мазепи проти Москви вирізали вщент гетьманську столицю Батурин разом із жінками й дітьми, жорстоко розправилися з повсталими козаками Запорозької Січі. Очевидець розгрому Січі росіянами запорожець Стефаненко свідчив: «учинилось у нас в Січі те, що на ... московській присязі, товариству нашому голови обдирали, шиї на плахах рубали, вішали та інші тиранські смерті задавали і робили те, чого і в поганстві за древніх мучителів не водилось – мертвих із гробів ... відкопували, голови їм відсікали, шкури лупили і вішали».

Менш відомо, як росіяни придушували у 1707 – 1708 рр. повстання «донецького» козацтва отамана Кіндрата Булавіна. Зокрема, воно поширювалося на Бахмут (Артемівськ) і Тор (Слов'янськ). Як свідчив командувач каральних військ князь В. Долгорукий, тоді було «побито и повешено» 28 тисяч (!) місцевого люду.

Можна згадати і про масові антиросійські виступи населення Острогозького полку (тепер це – землі північно-східної Луганщини та Воронезької області РФ) у 1670 – 1671 рр. Велике збройне

повстання проти імперської влади Росії відбувалося на території Донецького пікінерного полку протягом 1769 – 1770 рр., яке також було потоплено у крові військових поселенців Донеччини та їхніх родин. Як бачимо, традиції московсько-російської кровожерливості щодо українців мають глибоке історичне коріння...

– **Наслідки голодомору, російських робітничих переселень – це багаторічна окупація, яка тепер дає про себе знати на Донбасі. Багато хто вважає, що треба цьому «руському миру» залишитися у світі його цінностей.**

– Звичайно, протягом ХХ ст. етнічна структура Донбаського краю значно змінилася на користь людей, які усвідомлювали себе «русськими», «совецькими» чи «донецькими». Для них усе українське – мова, культура, історія, з огляду на ксенофобську політику центральної влади СРСР, було завжди неприйнятним. Замість того, щоб покаятися перед українським народом за репресії та голодомор 1932–33 рр., уряд Російської Федерації (а вона є правонаступницею СРСР) і сьогодні продовжує людиноненависницьку політику.

Вони, за допомогою сучасних телекомунікацій та інтернет-простору оманом та силою насаджують колишні імперські міфи серед населення не тільки Донбасу, а й усієї України. На жаль, ми й тепер продовжуємо дивитися російську кіно- й телепродукцію, де всіяко принижується усе, пов'язане з Україною, насаджується російська шовіністична версія минулого.

Думаю, якщо про належність Донбасу до України свідчить сама Історія, то Господь Бог допоможе нашому народу обстояти свою незалежність і територіальну цілісність як спадкоємцеві славних козацьких традицій. Адже українці завжди вміли добре воювати...

Бесіду провів Сергій Павленко.

ЩОДЕННИК ВОЇНА

У нинішній війні, яка проходить в Україні на теренах Донецької та Луганської областей проти організованих й керованих з Російської Федерації (РФ) незаконних формувань так званих Донецької та Луганської «народних республік», російських найманців і підрозділів Збройних сил РФ, бере участь і мій товариш, колишній однокурсник Віктор Васильович Тихонюк. З Віктором нам довелося навчатися в один час на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Віктор, здобувши спеціальність історика, з часом закінчив Національну академію внутрішніх справ. Працював в органах внутрішніх справ, а згодом займався адвокатською діяльністю. З початком в Україні мобілізації підійшов до військового комісара за місцем проживання і попросився до війська. Коли ж прийшла повістка прибути до призовної дільниці, не став уникати призову, хоча, як, сам зазначав, «маючи зв'язки та посаду, я міг уникнути мобілізації цілком законним шляхом, більше того у військовому квитку є запис, що я можу служити лише при оголошенні військового стану». А тому Віктор Васильович узяв із собою першочергові необхідні речі і з'явився до військового комісаріату.

Віктор добре знає краєзнавчу, освітянську та історично-виховну роботу, яку на теренах Лисянщини та й в цілому в Україні проводить організація «Витоки» Національної спілки краєзнавців України. Ще у студентські роки із зацікавленістю історика він відвідав Шевченків край, села Звенигородщини та Лисянщини – Моринці, Будище, Почапинці, Верещаки, Хлипнівку та ін. А тому з легкістю погодився поділитися із читачами журналу «Добридень» своїми щоденниковими записами, що їх зробив у грудні 2014 р., перебуваючи у зоні бойових дій на сході України. Сталося так, що вранці того ж дня, коли я отримав лист від Віктора, інший мій товариш повідомив про те, що й йому надійшла повістка. Здавалося б буденна справа для часу, коли в країні війна. Однак, вразила реакція на факт повістки – «хай ідуть воювати молодші». У думці зразу ж різонуло: «Хто молодші? Наші сини, брати? Хто?». Потім я довго над цим міркував. Запевняю, що ці рядки не для осуду мого товариша, адже суддя один – Бог. Людина людину судити не може. Мова про інше. Звісно, що є певні вікові обмеження для мобілізації та й дії військкоматів заставляють бажати кращого: на службу потрапляли люди зовсім для неї непридатні. З віком у людини прогресують хвороби на які сьогоднішні медичні комісії досить часто недостатньо звертають уваги і тоді від таких призваних воїнів більше проблем на фронті ніж користі. Де правду подіти – ці та інші випадки досить непоодинокі. Однак, ми повинні говорити кожен за себе і не маємо морального права перекладати свою участь на інших, а тим більше на молодших (переконаний, що й товариш це зрозуміє). Діяла ж в історії козацтва така традиція, що коли не зачав дитину, то хлопця не брали на війну. Звісно, що й

молодим людям в даний час повинна відводитись вагома роль – перш за все навчання та створення військового резерву, а врешті й достатньо боєздатної професійної армії. Саме для цього в Україні й відновлено строковий призов. До речі, у 2015 р. до лав української армії будуть призивати молодих людей віком від 20 до 27 років. Ці та інші роздуми переконують в тому, що самовідданий поступок Віктора Тихонюка та його щоденникові записи сприятимуть вихованню громадян у дусі патріотизму, допоможуть молодому, та й не тільки їм, поколінню чоловіків у їх становленні як захисників України, вчитимуть більш об'єктивно оцінювати історичну та сучасну військову обстановку, уміло її аналізувати та приймати правильні рішення.

Нижче подаємо витяги із щоденника В. Тихонюка. З певних етичних та стратегічних міркувань ми упускаємо окремі адміністративно-територіальні та топографічні дані, скорочені ініціали прізвищ та імен, деякі емоційно-почуттєві компоненти записів.

Володимир Щербатюк

ВІКТОР ТИХОНЮК: «НА КОЖНОГО З КИМ Я СЛУЖУ МОЖУ ПОКЛАСТИСЬ ЯК НА САМОГО СЕБЕ, БО ВОНИ СПРАВЖНІ ЧОЛОВІКИ»

Навчання у підрозділі спецпризначення. Зібрали нас в окремий батальйон, усі віком від двадцяти до п'ятдесяти років. За родом занять – підприємці, водії, колишні й нинішні державні службовці, медики та інші. Батальйон базувався у м. Краматорськ Донецької області. Декілька офіцерів, які поспішно проводили заняття, поступово, як я розумію, виявляли у кожного з нас здібності та військові навички. До нашого «виховання» були залучені спеціалісти спецназу. Проводились заняття з рукопашного бою із застосуванням різних предметів (ніж, лопата, автомат та ін.), медицини, вогневої підготовки. Мушу зазначити, що наш комбат – людина з великої літери: сам складав програму підготовки з метою поповнення особового складу батальйону вже підготовленими спеціалістами, адже дещо раніше батальйон брав участь в активних бойових діях і потребував поповнення.

Приблизно через тиждень нас усіх вишикували і запропонували 30-ти добровольцям проходити подальше навчання на переносних зенітно-ракетних комплексах. Я і товариш, з яким здружився в ході попередніх навчань, погодились. Десь у той час я й вирішив фіксувати по можливості події та свої роздуми. Усе, що є в моєму записнику – це особисті думки, мої відчуття реальності... Зобов'язаний засвідчити, що поняття дідівщини немає – усі рівні, незважаючи на те, який у тебе вік і служив ти в армії раніше чи ні. Водночас мушу констатувати, що за час перебування у полку спецназу у нас, на жаль, стався прикрий трагічний випадок – хлопчина віком 24-х років викинувся із вікна головою вниз і помер...

В ході навчань ми кілька разів переїжджали з місця на місце – до Львівської області, на полігони «Бліндаж», «Немирів»... Враження – втраченого часу. Лише на полігоні «Немирів» заняття йшли повним ходом. Викладачі – абсолютні професіонали, заняття їх доступні. Однак такі навчання проходили лише чотири дні. Зрештою навчання скінчились, у військових квитках нам зробили відповідний запис і ми відбули знову до Краматорська.

Хочу зазначити, що з першого дня перебування в Збройних силах України усіх товаришів по службі вважаю братами, побратимами. Навіть сам факт появи нині кожного із нас в армії – це вже подвиг і це заслугове поваги, незважаючи як у кого складеться подальша доля. На кожного з ким я служу можу покластись як на самого себе, бо вони справжні чоловіки і кожному з них можу потиснути руку.

24 вересня 2014 р., Краматорськ. Розмістились у приміщенні цивільного аеропорту... Чекаємо своєї подальшої участі... бойова обстановка, досить лячно. Колеги виїждять на бойові операції, проходить обмін полоненими, а ми не маємо ще зброї... Комбат практично кожного дня вишиковує батальйон та виводить зі строю військових у стані алкогольного сп'яніння, доводить їм, що могло внаслідок цього статись – зірватись операція, виїзд, доставка зброї тощо.

29 вересня 2014 р., Краматорськ. Комбат вишикував нашу групу, назвав п'ять прізвищ, в тому числі й моє. Нас відправили в іншу частину – на південь до кримського перешийку...

Перебування на півдні України (жовтень – середина грудня 2014 р.). Враження від переїзду та невеликого періоду служби на півдні Україні склались як позитивні, так і негативні. Позитивні: 1) я мав честь зустріти справжніх чоловіків, справжніх професіоналів-наставників; 2) стосунки керівництва та між собою виключно позитивні – усі розуміють для чого прийшли до війська, один одного підтримують, незважаючи на вік та звання; 3) відсутність муштри, все направлено на здобуття

та вдосконалення військової спеціальності; 4) допомога волонтерів. Негативні: 1) надмірне вживання алкоголю окремими військовими, через що – значні втрати; 2) відсутність належної логістики. Здається, що після моєї служби в радянській армії, логістика просто зникла. Якби не волонтери ми вже замерзли б, або померли з голоду; 3) недостатня кількість професійних військових офіцерів.

У кінці листопада переїжджаємо на один з полігонів півдня України для бойової та тактичної виучки і злагодження. Мешкаємо у палатках, годують нормально. Проходять навчання зі стрільб... В цілому враження позитивні. Проте, як на мій погляд, у зв'язку з відсутністю інструкторів із зони антитерористичної операції (АТО), ми так і не відпрацювали в достатній мірі взаємодію між підрозділами...

15 грудня 2014 р. Мене відпустили на кілька днів додому. Відпустка!

19 грудня 2014 р. Близько 10 години мені зателефонував командир взводу та сказав, щоб я негайно повертався. О 18.00 грузимось на платформи та висуваємось в АТО. Добрався автомобілем, отримав зимову форму одягу. Грузились вночі у цілковитій темряві, світло не включали, щоб ворог не помітив. Вранці під Миколаєвом на залізничній станції перевантажили речі у вагони, автомобілі закріпили на платформах. У 15.00 рушили і зразу ж позасинали від перевтоми... У дорозі харчувались сухими пайками...

21 грудня 2014 р. О 19.00 прибули на кінцеву станцію Камиш-Зоря Запорізької області, заночували у вагонах. Того ж дня зняли з посади начальника штабу, призначили офіцера – справжнього професіонала.

22 грудня 2014 р. Цілий день розвантажували речі. В обідній час, близько 12.00, місцевий голова привіз борщу. Дуже смачно. На ніч розмістились у місцевому будинку культури. Спали у спальних мішках. Вночі я ще й у настільний теніс пограв.

23 грудня 2014 р. Прокинувся близько сьомої ранку. Погода – жах: дощ. Поснідали, поступила команда грузити речі на автомобілі. Погрузили. Все мокре, у болоті. На шляху слідування нам повідомили, що розміщуємось у селах Володарського району. Я потрапив із своїм товаришем у с. Кременівка. Розмістились у приміщенні колишньої їдальні. Тепло! Мабуть це найкращі умови, де я до сьогодні мешкав у армії: є електроопалення.

24 грудня 2014 р. Близько 10 години до села з'їхалась решта нашого взводу та командир. У нашому взводі лише моє відділення укомплектоване, інші ще ні, хоча ракети отримали на весь взвод. Отримали завдання... Літають безпілотники, проте команди збивати не дають...

25 грудня 2014 р. Все більш-менш спокійно, інколи чути постріли та вибухи від важкої артилерії, градів та зенітних установок... Ми в 20-ти км. від Маріуполя і приблизно стільки ж від Волновахи, знаходимось на другій лінії оборони. Найбільш гарячі точки – Павлополь, Широкине (10–15 км. він нас). Облаштовуємо позиції, блокпости... Привезли нарешті мені берці. Я не знаю, як би я служив, якби не волонтери, які дали мені теплі речі, вдруге їм низький уклін.

26 грудня 2014 р. Ходимо в наряди, копаємо окопи, бліндажі... Харчування нормальне, їжу підвозять, як на диво, наші тиловики вчасно... У кімнаті, де спимо зробили двохповерхові нари – красаота!

27 грудня 2014 р. Сьогодні доробили бліндаж. Погода жахлива: до обіду йшов сніг, потім дощ, а увечері все замерзло... Начитався дитячих листів. Приємно, пробирає аж до сліз... Обстановка у цілому нормальна... ...біля нас розміщується батарея САУ та градів, зроблять кілька залпів і змінюють позицію, а ми гадаємо – прилетить відповідь чи ні...

28 грудня 2014 р. Командир взводу поїхав на нараду в штаб... Я тим часом дочитав книгу В. Шкляра «Залишенець». Досить цікава, в тему та ще й про місцевість, де я мешкаю... Приїхав комзвод, отримали нове завдання – будемо облаштовувати позиції поблизу місцевого кар'єру...

29 грудня 2014 р. Облаштовуємо позиції: робимо бліндажі для житла та для ПЗРК... Цікаві спостереження: на позиціях, де буде розміщуватись наш взвод, розміщується ще й мотопіхотна рота та відділення зенітних установок – це на площі в 200 м. кв. Висота є штучним нагромадженням з відходів кар'єру. На мою думку – це досить небезпечно, адже пряме попадання від 1–2 пострілів із важкої артилерії і ця висота просто розсиплеться... Водночас таке нагромадження людей на невеликій території може призвести до значних втрат...

30 грудня 2014 р. Чергую з першої до четвертої години. Було видно, як противник всю ніч обстрілював околиці Маріуполя та найближчі села...

31 грудня 2014 р. Вранці з товаришем Ігорем пішов у село, знайшли бібліотеку – працюватиме із 3 січня. Обов'язково навідаємось. Взагалі час почитати знаходжу. Ігор з'їздив із сільським головою роздавати діткам новорічні подарунки. Після обіду до нас добавили ще двох вояків... Моє відділення тепер повністю укомплектоване. Спільними зусиллями готуємо новорічний стіл. Я вперше за багато років Новий Рік буду зустрічати без спиртного...

Від редакційної колегії: на час верстки журналу Віктор Васильович Тихонюк перебував на першій лінії вогню, тримаючи разом із своїми побратимами оборону під Маріуполем.

ЗА ВІЛЬНУ ЛЮДИНУ У ВІЛЬНІЙ КРАЇНІ: РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ ОЧИМА ЛИСЯН

18–20 лютого 2014 р. стали трагічними днями в Революції гідності. Ніхто навіть припустити не міг, що у ХХІ ст. в центрі столиці європейської країни влада буде масово розстрілювати людей за їх переконання, за те, що вони бажають жити вільними людьми у вільній країні. За даними Генеральної прокуратури, всього під час Євромайдану постраждали 2,5 тисяч осіб, 104 з них загинули. Більшість людей загинули від куль снайперів, які влучили протестувальникам у голову, серце, шию.

На час видання журналу стало відомо, що Президент України Петро Порошенко підписав Указ «Про вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні». Тепер 20 лютого – це День Героїв Небесної Сотні – як знак вшанування відваги, сили духу і стійкості громадян, які віддали своє життя під час Революції гідності (листопад 2013 – лютий 2014 рр.), захищаючи ідеали демократії, відстоюючи права і свободи людини та європейське майбутнє України.

Ми спробували певною мірою висвітлити події, що проходили на Лисянщині Черкаської області під час Революції гідності. У зв'язку з цим на кінець 2014 р. зібрали свідчення учасників київського Євромайдану, місцевих активістів Лисянського району та жителів Лисянщини, провели з ними розмову. Окремі з матеріалів вміщуємо на сторінках часопису. Звісно, що ми не претендуємо на вичерпне висвітлення революційних подій в краї, це справа майбутніх дослідників. За допомогою поданої нижче інформації ми лише окреслюємо ті події в їх загальних рисах.

«Те, що зараз відбувається, я сприймаю як геноцид українського народу», – Микитченко Світлана
(38 років, житель Лисянки, медичний працівник)

С.М. Микитченко

– З чого почався Майдан у Лисянці?

– Спочатку люди самостійно їздили на Майдан до Києва, потім почали об'єднуватися. Стали організовувати поїздки у Київ, передавати кошти та купувати ліки учасникам столичного Майдану. Місцеві активісти на свій страх і ризик возили за власний рахунок на своїх автомобілях усіх бажаючих підтримати Майдан у Києві. У нас в Лисянці був свій Майдан та антимайдан. Із Лисянки до столиці їздили автобуси з антимайданівцями, які організовувались за підтримки місцевої влади. В критичний час коли відбувались лютневі події в Києві, ми організовано спільно з активістами із Медвина, Богуслава, Звенигородки перекривали дороги, щоб не допустити титишок та беркут у Київ. Найбільше титишок затримали у Звенигородці. Потім ще кілька днів їх виловлювали по Лисянському району, відігрівали, годували і відправляли назад додому.

– Що спонукало Вас до активних дій? На які зміни ви сподівалися?

– Ми створили свою організацію самооборони, яка називається «Лисянська варта». Наша організація виступає за реформи, а себе ми вважаємо борцями із системою. Не з особистостями, а з системою, яка існує в нашій країні. Моя громадянська позиція викладена в моєму зверненні «Яких я хочу змін?»:

1. Я хочу, щоб Україна була єдина і суверенна.
2. Я хочу, щоб ніхто безкарно не чинив злочини. Незалежно від того хто ти є: беркут чи простий дільничний, депутат, чи просто титишка – тільки безкарність недоторканих призводить до зневіри в чесні суди...
3. Я хочу, щоб не було недоторканих: депутатів, суддів і т. д.
4. Я хочу, щоб люди не знали що таке страх репресій, звільнень з роботи, фізичних розправ, погроз, погромів тощо.
5. Я хочу, щоб було верховенство права і тільки так.
6. Я хочу, щоб ніхто не міг нас назвати окупантами нашої землі.
7. Я хочу заборони Партію Регіонів та Комуністичну партію, ці партії несуть руйнацію нашої державності і проповідують сепаратизм.
8. Я хочу, щоб Верховна Рада суттєво зменшилась у кількості і збільшилась у якості, щоб там були політики а не тушки, які вкладають кошти у вибори, щоб потім їх там «відбити», адже це бізнес а не політика. Які реформи такі депутати можуть запропонувати?

9. Я хочу, щоб в уряді були не політики, а фахівці – кожен своєї справи. Так, міністр освіти має бути освіченою людиною і реформи в галузі освіти мають бути для дітей, а не для політиків. Те ж саме стосується медицини, агропромислового комплексу і т. д.

10. Я хочу, щоб ввели кримінальні впровадження за підкуп виборців, щоб всі хто цим займався були покарані, а ще бачу необхідність в люстрації цих осіб.

11. Я хочу, щоб поважали права всіх меншин.

12. Я хочу, щоб наші діти могли вільно висловлювати свої думки.

– **Чи є у Вас відчуття перемоги Майдану?**

– У мене немає відчуття перемоги. Майдан виступав за зміну системи, а система не змінилась. Європа нам потрібна для того, щоб були реформи, а реформ ніяких не проведено. Немає зміни влади. Немає прозорості, чесності. Єдина перемога Майдану в тому, що теперішня влада нині боїться людей. Майдан інфікував страхом чиновників.

– **Чим зараз займаєтесь?**

– Нині багато чого змінилось. Почалася війна... Війна грошей, війна кланів... Те, що зараз відбувається, я сприймаю як геноцид проти українського народу. Ми займаємося волонтерським рухом: зробили мінімальне – те, що сьогодні потребується від будь-якого свідомого громадянина.

Як стало відомо редакції журналу Світлана Микитченко спільно з сім'єю вирішили передати бійцям в зону АТО автомобіль «Волга». Зробити цей добродійний вчинок спонукали численні звернення військовослужбовців, яким бракує техніки для перевезення як особового складу, так і вантажів.

«Майдан для мене – це надія на те, що ми можемо щось змінити в цій державі», – Сергій Іщенко (46 років, житель с. Смільчинці, голова Лисянського осередку Всеукраїнського об'єднання «Свобода»)

– **Чи брали лисяни участь у протестних акціях, які відбувалися в Києві?**

– Лисяни брали активну участь у подіях на Майдані в Києві. Однак з відомих причин багато з них це не афішували. Відразу після початку Майдану в Києві, я почав виставляти намет в Лисянці поблизу місцевого колишнього універмагу. Ми збирали допомогу учасникам столичного Майдану. Лисяни активно допомагали. Один чоловік передав мішок цукру, інший – гроші з пенсії тощо. Перші зібрання, так звані віче в Лисянці відбулись у грудні 2014 р. Люди не злякались і вийшли з рішучістю

діяти. Ми збирались і біля адміністрації, і поблизу універмагу. Потім почали організовувати поїздки до Києва. Велику подяку хочу висловити перевізникам: лисянські, звенигородські, ватутінські водії безоплатно возили активістів до Києва. На київському Майдані, серед тих кого я знаю, лисяни щодня чергували в київській міській адміністрації, вони там і проживали.

– **Що для Вас особисто Майдан?**

– Майдан для мене – це прорив, надія на те що ми можемо щось змінити в цій державі.

– **Що Вас найбільше вразило під час протестних подій в Києві?**

– Найбільше вразила самопожертва людей. Вразила також їх самоорганізація –

Лисянські майданівці в Києві

кожен щось робив і знав що треба робити, усе було як у мурашнику.

– **Чи знали Ви когось із загиблих Небесної Сотні?**

– Я особисто знав М. Жизневського – героя, хто загинув одним із перших. Ми з ним часто зустрічались в будинку міської адміністрації і поблизу намету біля Будинку профспілок. Я часто підходив до намету УНА-УНСО – у мене там знайомі з Умані, ми спілкувались – там і познайомився

з Жизневським. До речі, мало хто знає, що пісня «Пливе кача...» – це улюблена пісня М. Жизневського. У спілкування з ним завжди відчувалось настільки Михайло переймався українською ідеєю.

– **Чи були Ви безпосереднім учасником подій у Києві в січні – лютому 2014 р.?**

– Коли відбувались події на вулиці Грушевського у січні 2014 р., я був там ще з одним лисянином. Там були й ватутінські та звенигородські хлопці. Особливо гаряче на Майдані було 18 лютого 2014 р.

Тоді й мене травмували. Ми стояли біля Будинку офіцерів, і тут почав атаку «Беркут». Я заскочив у двір на перетині вулиць Грушевського і Кріпосного перевулку. Беркутівці повалили мене і потягнули за будинки. Потім мене довго били по голові кийками, били ногами. Зламали ребро, постраждала і голова... Потім ми пішли по алеї Маріїнського парку. Там тітушки побили багато людей. Одна за одною під'їжджали «швидкі». У лікарні мої дані записувала медсестра. Я знав, що називати точну адресу не варто. Сказав, що живу в Звенигородці. Поряд стояв лікар, який мав би надати допомогу, оглянути і направити на обстеження. Коли він почув, що я із Звенигородки, то сказав, що родом із сусідньої Шполи. Почувши, що поруч земляк, я запитав, чи варто говорити, що мене забрали біля Верховної Ради. Дивлячись у його очі, я побачив переляк. Він трохи потупав на місці, не надав допомоги і пішов. Так і не повернувся.

На лисянському віче з промовою виступає місцевий активіст М. Лаврега

«Люди перестали боятися – одне з основних досягнень Майдану», – Василь Коряк

(54 роки, житель Лисянки, полковник ВГО «Українське реєстрове козацтво»).

– **Що Ви можете розказати про Майдан у Лисянці?**

– Перші зібрання в Лисянці відбулися в грудні 2014 р. Їх почав організовувати місцевий осередок Всеукраїнського об'єднання «Свобода». Сергій Іщенко стояв з наметом та роздавав листівки поблизу універмагу. Там і почалися збиратися люди на віче. В дні найбільшого напруження 19–22 лютого 2014 р. лисяни масово самоорганізовувалися. Люди вимагали діалогу з місцевою владою. Взяли попід руки голів райдержадміністрації, райради і колона людей рушила до мосту для перекриття дороги, з метою недопущення тітушок до Києва. Були виставлені блокпости біля річки, на перехресті дороги на Звенигородку і на Жашків. Я стояв на цьому перехресті, ми організували дрова, бочки, шини. Відразу масово почали приходити люди. Я навіть такого не очікував. Спочатку стояло 2–3 чоловіки, а через декілька годин вже було більше сотні. Однак автобуси, які їхали з тітушками не доїхали до Лисянки, їх зупинили у Звенигородці. Ті, хто з антимайданівців добрався до Лисянки, то потім поверталися додому. Їх тут обігріли і нагодували. Найбільше, вразило те, що люди у такий критичний для країни час, так швидко піднялись. Коли організувалась самооборона Лисянщини, то блокпост перенесли за Лисянку. Моя дружина разом із Сергієм Іщенко та Олегом Попадюком їздила також на Майдан у Київ.

– **Кого Ви вважаєте Героєм Майдану?**

– Перш за все тих хто загинули – Героїв Небесної Сотні. Герої й ті, хто не злякався і вийшов на Майдан у Києві. Вважаю героями і тих хто вийшов на Майдан у своєму рідному селі чи місті. Усіх тих, хто хоч чимось допоміг майданівцям у Києві, всіх, хто залишився небайдужим до подій, що відбувалися в країні, хто давав якісь кошти, картоплю чи банку меду... Вважаю, що після революційних змін в країні необхідно перейменувати деякі вулиці, врахувавши місцеву історичну героїку, необхідно увічнити й Героїв Небесної Сотні.

– **Чи є відчуття перемоги?**

– Неповне. Можливо пройде не одне десятиліття, щоб очистити владу, провести реформи. Однак вже люди перестали боятися – це одне з основних досягнень Майдану.

Розмову провів О. Березовський

М.П. Демчук

директор Боярського НВК, член РО «Витоки» НСК України

РОЗДУМИ БІЛЯ МОГИЛИ БЛАЖЕННІШОГО МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА...

Під час одного з поминальних богослужінь біля могили Митрополита Володимира я зробив декілька фотознімків та піймав на собі пристальний погляд батюшки, але продовжував фіксувати події. По завершенні молитви, батюшка виголосив проповідь про чесноти покійного. Зокрема: «В юнацькому віці молодий послушник Володимир мав кохану дівчину з якою хотів одружитися, але за день до весілля вона раптово померла. Володимир тяжко переживав втрату і через п'ять років знову мав одружитися, але історія повторилася – наречена померла. В цьому послушник Володимир побачив знак небес служити Богу...» Після проповіді батюшка запитав мене: «Вас звати Микола?» Від здивування мої очі округлилися, а внутрішній голос промовив: «Батюшка – екстрасенс!».

– А ти мене не пам'ятаєш? – продовжував він. І тут у великому святому – розмірами з Василя Вірастюка, я впізнав тридцятирічної давності товариша по інституту.

– Петро Андрійович! – вирвалося із грудей...

Батюшка Петро виявився досить обізнаним по історії православної церкви і охочим до спілкування. В розмові, а скоріше в полеміці декількох вірян та церковнослужителів про річницю Хрещення Русі й майбутнє української церкви, проявляв зацікавленість. Та коли мова зайшла про об'єднання православних церков та створення єдиної помісної української православної церкви, батюшка Петро перевів розмову на буденні теми.

Яким Богам молитися

«Всі покою щиро прагнуть,
А не в єдин вуж всі тягнуть;
Той на право, той на ліво,
А все браття, того диво...
През незгоду всі пропали,
Самі себе звоювали...»

Це слова із думи «Про Україну» молодого сотника Івана Мазепи – посла при уряді Петра Дорошенка, що згодом став одним із найславетніших гетьманів України й своїм коштом побудував понад 40 храмів, написані майже 350 р. тому, відображають «період руїни» в історії української держави, нині найбільше характеризують стан в Українській православній церкві.

Блаженний Володимир митрополит Української православної церкви Московського патріархату (УПЦМП) відстоював інтереси українського народу і певну автономію УПЦ перед МП, вів переговори з Українською православною церквою Київського патріархату (УПЦКП) про об'єднання, чим викликав невдоволення Москви та угодних їм чиновників із оточення Януковича, а тому наприкінці свого життєвого шляху, борючись із тяжкими недугами, зазнав змови – перевороту та де-факто був замінений при владі митрополита на керуючого справами єпископа Київського та Броварського Антонія. 5 липня 2014 р. на 79 р. життя пішов у вічність Митрополит Володимир. Через 40 днів по його смерті – 13 серпня відбулися вибори наступника. Сорок днів продовжувалася війна на сході України, яку роздухував наш «найближчий сусід» і «брат» по вірі – Росія. Сорок днів Україна жила в очікуванні дива, щоденно втрачаючи своїх синів – захисників-воїнів, мирних громадян, виробничу і соціальну інфраструктуру: заводи, шахти, школи, лікарні, дороги, водо-, газо- і електропостачання. І всі ці безчинства російські «місіонери» так званих Донецької народної республіки (ДНР) і Луганської народної республіки (ЛНР) роблять під релігійними гаслами боротьби за християнську віру – «руський мир» проти «жидовсько-бандерівської хунти». І це в ХХІ ст. відродилися «хрестоносці» епохи середньовіччя. Проте дива не сталося! Війна продовжується... Митрополитом УПЦМП обрано Онуфрія бувшого єпископа Чернівецького і Буковинського, який завжди був противником асоціації України в ЄС, прихильником інтеграції України в Євроазіатський Союз, та не вважає Росію агресором у війні. Можливо його погляди помінялися? Новообраний Митрополит Онуфрій закликав усіх воюючих до миру та утриматися від гріха вбивати людей, виразив готовність до діалогу з УПЦКП щодо об'єднання, але в межах «установлених канонів». «Канони» відомі: покаєння в розколі Філарета-настоятеля Київського Патріархату та входження до Московського Патріархату. Щоб розібратися в усіх політичних тонкощах сьогоднішнього, зуміти передбачити майбутнє, слід зазірнути в минуле, згадати та проаналізувати історію становлення українського народу та роль церкви в цій історії.

Чи має Україна право мати свою помісну церкву?

Основні християнські закони (канони), що регулюють життя церкви містяться в Святому Писанні і Святому Переданні. Найвищим церковним законодавчим органом є Вселенський Собор, яких в історії християнства було вісім. Апостольське право стверджує, що кожен народ повинен знати свого першоієрарха, має право на власну церкву із своєю власною ієрархією. Шосте правило Першого (325 р.) і сімнадцяте правило Четвертого Собору (431 р.) стверджують, що кожен окремих народ має право на власну церкву зі своїм власним управлінням, на власну самостійну церкву має кожна самостійна країна, тобто держава. А тому в 1991 р., коли український народ відновив свою самостійну державу, тодішній Митрополит Філарет (на території України містилося 60 % парафій тодішньої РПЦ) зібрав Помісний Собор Української Православної церкви, і за його рішенням, УПЦ відокремилася від Російського Патріархату та створила свій патріархат. Чи був це розкол? Російський Патріархат не визнав рішення цього собору. «В нас единая история, мы единый народ, единое отечество», а тому він рік готував новий собор з тиском і підкупом, і в 1992 р. у Харкові – на чужій канонічній території, тому що Українська самостійна православна церква вже існувала, провів Харківський Собор, де було створено ще одну Українську православну Церкву Московського Патріархату, – що є порушенням восьмого правила Першого Вселенського Собору: «Хай не буде два єпископи в одному граді», а Філарета і УПЦКП було піддано анафемі. Історія повторюється: в 1709 р. за наказом Петра I Московський Патріархат піддав анафемі та прокляття гетьмана України – І. Мазепу, що зробив спробу при допомозі Карла XII – шведського короля вибороти Україні незалежність і за це його прокляли в усіх церквах Московщини й України, і в тих 40 храмах, що збудували його коштом, і вже понад 300 р., раз у рік повторюють анафему ба навіть в деяких церквах України.

Чи були подібні випадки, та не визнання отримання незалежності в історії Християнських Церков? Так: в 1448 р. за правління московського князя Василя Темного оголосили про відділення від Київської Митрополії та створення московської церкви (у 1948 році – 500-річчя Московської Церкви гучно святкували в Росії.) Лише через 141 р. – в 1589 р. «самосвятську» і «неканонічну» церкву було визнано Константинопольським Патріархом; в 1861 р. Болгарська Церква відділилася від Вселенського Патріархату – була неканонічною 82 р. і визнана Самостійним Патріархатом в 1943 р.; Грузинська Церква в 1917 р. відділилася від Російського Патріархату і отримала визнання в 1943 р.. А чим гірший 50-ти мільйонний український народ? Невизнання Української Помісної Православної Церкви тотожне невизнанню незалежної Української держави!

6 серпня 2014 р. Україна скромно відзначила 1026 річницю хрещення Київської Русі Володимиром Великим. Скромно тому, що в Церкві розкол, який не об'єднує народ, а тому на урочистостях не було ні Президента, ні інших урядовців. Президент В.Ф. Янукович у своїх симпатіях надавав перевагу УПЦМП. Президенти України В.А. Ющенко уподобав УПЦКП, Л.Д. Кучма і Л.М. Кравчук поважали всіх, але перевагу надавали УПЦМП. На наш погляд Президент П.О. Порошенко розуміючи, що Україні для ствердження її незалежності потрібна єдина Помісна Православна Церква, спрямовує дипломатичні та політичні зусилля на об'єднання. Перед лицем зовнішньої загрози народ об'єднується: у Західній Україні деякі церковні громади переходять до УПЦКП, народ прагне об'єднання церков, справа за духовенством...

Володимира прозвали Великим не за те, що він все життя провів у блуді, боротьбі за владу, війнах, побував у язичницькій та мусульманській вірах, в літньому віці прийняв християнство, хрестом і мечем хрестив Русь, а за те що християнську віру він зробив єдиною державною – «Єдиний народ, єдиний Бог, єдиний князь, єдина держава», заборонивши язичницьких богів, чим підняв культуру народу перед лицем Європи, та забезпечив об'єднання слов'ян і подальший розвиток держави...

Християнство на Русі існувало і до князя Володимира. Християнкою була його баба – княгиня Ольга, що ревно молилася в Святоїльїнській церкві на Подолі. Ще раніше, у 866 р. на свято Пресвятої Богородиці християнство прийняв київський князь Аскольд, а в IV ст. (385 р.) на теренах сучасної України християнами були анти, їх князь Бож разом із синами і воєводами, підступно захоплений готами царя Вінітарія на їх гостині, прийняв мученицьку смерть – розп'яття на хресті. В 35 р. по народженні Ісуса Христа на Київські гори прибув Андрій Первозванний і місцеві волхви зустріли його як духовного брата, адже в його руках був хрест – символ Сонця, чоловічого і жіночого начала, вогню і води. Андрій Первозванний встановив хреста на Володимирському узвозі, якого згодом замінив пам'ятник Володимирі Великому, й повернувся у Рим, де його розп'яли співвітчизники. Мати Ісуса Марія була з племені сарматів, а батько Пандир (Бандура) – з племені етрусків, що походили з Пелазгії (України), і саме волхви – священики пелагів – першими по зірках визначили місце народження Ісуса і принесли йому дари. Дари волхвів в січні 2014 р. експонувалися в Криму, а

начальником охорони цих святинь Московський Патріархат призначив Ігора Гіраїна – «Стрілка», що за завданням російського ФСБ готував анексію Криму...

Як бачимо наші пращури духовно були готові прийняти християнство, і християнські храми 900 р. мирно співіснували із святими капищами Рун-віри, аж до 988 р., коли Володимир Великий заборонив її. Проте тисячолітні вірування і звичаї не випалили ні вогнем ні мечем, і багато свят Рун-віри і християнських об'єдналися: Івана Богослова з Івана Купала, щорічне Свято народження богині Коляди – колядками і віщуваннями з Різдом Хрестовим, весняне свято Ярила – відродження природи з писанками та пасками зі святом Великодня і т.д., чого не знайдеш серед інших християнських Церков. А боги Рун-віри Дажбог (Бог Сонця), Велес (Бог Землі), Стрибог (Бог Вітру) стали для наших пращурів триєдиним Богом – Богом-Батьком, Богом-Сином Ісусом і Святим Духом, від цього походить і наш герб – тризуб. Рун-віра популярна серед інтелігенції України. Її слід шанувати, як віру наших пращурів, але повертатися назад на 1000 р. – це утопія. Християнство – віра цивілізованого світу, а тому молитися слід тим богам, яким навчили батько й мати.

Чому тисячолітня Церква – матір перетворилася на підопічну своєї півтисячної дочки?

Матір'ю Української Церкви є Візантійська (Грецька) Церква Вселенського Патріархату. Ми шануємо її як старшу духовну матір наставницю. Чи шанують Українську Церкву її діти...? В 988 р. після хрещення Київської Русі, «воєвода Путята мечем, а Добрина вогнем хрестили Новгород», який у 1478 р. московський цар Іван III, а згодом й Іван IV (Грозний) у 1569 р. вирізали там майже все духовенство і купців так, що... «трупамі були загачені всі ріки і води, ще кілька місяців не могли пробитися до моря». Найбільш шанованими в Росії є ті царі, які були найжорстокішими – закатували велику кількість свого народу, загарбали більше чужих земель: Іван Грозний, Петро I, Йосип Сталін, і серед них князі – Юрій Долгорукий і Андрій Боголюбський – засновники московського царства. Саме Юрія Долгорукого вважають засновником Москви. В 1147 р. полюючи в околицях річки Москви (з фінського – каламутна вода, болото) князь Суздальський Юрій натрапив на господарський пункт купця Степана Кучки, господаря не було вдома, а купчиха була дуже гостинна і князь Юрій зачастив на охоту. Купцю Степану це не сподобалося, дружину за прамосковським звичаєм він побив, проте за наказом Ю. Долгорукого був покараний на смерть. 4 квітня 1147 р. князь Юрій одружив свого сина Андрія, згодом – Боголюбського, з дочкою Кучки – Улитою, незважаючи на те, що Андрій уже був вінчаний, запросивши на весілля до Москви (ще не міста і навіть не села) князя Святослава Ольговича з сином Олегом, про що записано в літописі, а тому цей рік і є датою народження Москви. Сам Юрій все життя прагнув посісти стіл Київський і чотири рази досягав своєї мети: тричі його кияни вигнали, а на четвертий раз – в 1167 р. він помер від отруєння – перепивши чи переївши на святкуванні Вознесіння. Тому в літописі Руському заробив про себе запис. «Сей бо князь був... великий любитель жінок, солодких наїдків і пиття; більше про веселощі ніж про справи і воїнство дбав, бо все те, перебувало під владою і наглядом вельмож його і любимців...». Син Юрій прославився тим, що в 1155 р., будучи князем Вишгородським, після невдалої спроби захопити стіл Київський, наклав п'ятами з Київської Русі, прихопивши з собою ікону Вишгородської Божої Матері, за легендою – написану святим Лукою на дошці столу за яким обідала Богородиця. До Суздаля ікона не доїхала, коні стали як укопані – там і побудували церкву Різдва Святої Богородиці, а пізніше перенесли в столицю Володимир-Суздальського князівства у м. Володимир-на-Клязьмі. Так, це та сама «Владимирська» ікона, яку в кінці 1941 р. возили по всіх фронтах Великої Вітчизняної війни і яка надихала радянських воїнів на перемогу під Москвою...

В 1160 р. князь Андрій Боголюбський звернувся до Константинопольського Патріарха Луки Хризоверга з проханням відділити церкви його князівства від Київської Митрополії та створити окрему митрополію. Слід віддати належне Андрію, на відміну від багатьох сучасних державотворців він розумів «Для побудови незалежної держави слід мати незалежну церкву», але... отримав відмову. Ця відмова спонукала честолюбивого Андрія – з одного боку перевершити Київ у пишності архітектури і багатства: він будує новий столичний град Володимир, а в ньому копію Золотих Воріт і київської церкви Успіня Пресвятої Богородиці, а з іншого боку підірвати могутність Києва – збирає велике військо, і йде на Русь. 20 березня 1169 р. він бере Київ, палить і грабує всі церкви й монастирі, вбиває й полонить багато киян. А 28 червня 1174 р. в Боголюбіві «боголюбського» князя Андрія убивають його родичі – сини Степана Кучки Петро та Яким разом з братом третьої князевої жінки осетинки за національність. Як бачимо північні землі ніколи не вважали себе частиною Київської Русі, а християнських норм моралі не дотримувалися навіть князі, як і сьогодні. Також протягом декількох століть на північні землі Київська Митрополія надсилала священників-місіонерів які переважно приймали мученицьку смерть від місцевого населення угро-фінських племен.

Із середини XIV ст. історія остаточно роз'єднує наші народи: Київська Русь потрапляє під владу Литовського князівства, згодом, у 1569 р., стає підвладною Речі Посполитій. На диво, на північних землях розквітає Володимиро-Суздальське князівство, що згодом трансформується в Московське. І коли на вимогу татар Данило Галицький руйнує укріплені ним міста Галицько-Волинського князівства, адже темник Батия Бурундай прийшов на землі Галичини й Волині з великим військом, заявивши: «Якщо хочете жити з нами у злагоді, то розкидайте всі ваші міста» і по лише цьому 1260 р. залишив край, то на Суздальщині виростають, як гриби після дощу Боровськ, Серпухов, Кашира, Ладога, Ізборск, Порогов, Радонеж, Копор'є і т.п.

Ми часто чуємо щодо українців та росіян, що «мы единый народ» Та чи єдиний? Ба навіть у ведичній книзі Біблії, та трактовкою Юрія Канигіна в книзі «Шлях Аріїв», український народ походить від сьомого сина Яфетового (білолицього) – Тувала, а росіяни – від одинадцятого – Мешеха, що родився уже після Всесвітнього Потопу (У Ноя було три сини: Яфет, Сим (жовтошкірий), Хам (чорношкірий)).

У 1453 р. Османська імперія захопила Константинополь, так званий «Другий Рим» – опора християнської віри впав. І тут у Московському царстві, що набирало сили, народилася релігійно-політична доктринальна міфологема – «Москва – Третій Рим», що спонукало московитів до побудови імперії: перший Рим (і вся Західна Римська імперія) упав під навалом германців (476 р.), а Візантія (і вся Східна Римська імперія, або за міфологемою, так званий, другий Рим) була завойована турками-мусульманами (1453 р.), а тому на думку московських державників роль «Першого і Другого Риму» мала перейти до Москви – «Третього Риму», як останньої підпори православного християнства на землі. Тільки Києву та й Україні в цілому, звідки Московщина отримала християнство, не було місця у майбутньому «Третьому Римі», адже московіти привласнюють навіть й історію Київської Русі...

У 1586 р. до Москви по матеріальну допомогу приїздить Антіохійський Патріарх Іоаким. Тодішній правитель Московщини боярин Борис Годунов (за царя Федора Іоановича) зажадав від гостя не тільки визнати канонічність Московської Митрополії, а й піднесення місцевої церкви до рівня Патріархату. Патріарх Іоаким обіцяв свою підтримку і замовити слово перед Вселенським Патріархатом, за що отримав щедрю милостиню. Слова він дотримав: через два роки в 1588 р. до Москви по матеріальну підтримку прибув Патріарх Константинопольський Ієремія II, від якого Борис Годунов зажадав визнати Московський Патріархат. Ієремія відмовився, даючи згоду лише на митрополію і його засадили на рік до монастирської келії – в'язниці, і щоденно перед вікнами келії четвертували, вішали, топили, садили на палю, катували засуджених московитів. Перед «гостиною» в Москву Ієремія II просидів чотири роки в турецькій тюрмі на о. Родос, а тому, не витримавши московської неволі, підписав грамоту Московського Собору на патріархат, і Московська Церква, що не мала визнаної Митрополії, відразу стала визнаним Патріархатом. В 1589 р. Українська ж Митрополія належала до Вселенського Патріархату. В 1659 р. ніжинський протопоп Филиминович – духовний наставник Юрія Хмельницького, намовляє молодого безталанного гетьманенка так би мовити перепідписати сфальсифіковані Переяславські угоди, за якими Українська Митрополія підпорядковувалася Московському Патріархату, за це Москва нагородила протопопа 1 000 червінців: 500 грішми і 500 соболями, а згодом посадою місцеблюстителя Київської Митропольної кафедри. Українське ж духовенство, як і Патріарх Вселенський – Яків, не підтримали фальшивих угод. У 1686 р. до новообраного Патріарха Вселенського Діонісія IV відправляється московське посольство на чолі з думним дяком Нікітою Алексєєвим, який спочатку з «подарунками» відвідав візира Царгородського та заручившись його підтримкою, наніс візит Патріарху Діонісію IV і в того за 120 шкурок соболя і 200 обіцяних, але не вручених йому червінців, підписав грамоту про перехід Української Церкви до Московського Патріархату. Рівно через рік в 1687 р. Царгородський Патріарший Собор звільнив Діонісія IV з престолу Патріарха і визначив неканонічною – незаконною, протиправною передачу Української церкви Московському Патріархату, і що ще декілька раз було підтверджено. Ці рішення незмінні й по цей день. Та на це московити не зважали, як не зважають сьогодні на осуд світової громади щодо анексії Криму та розв'язаної ними війни на сході України. А Діонісій ще декілька років писав листи до Москви з проханням видати йому обіцяні 200 червінців. Чи не «Іуда XVII століття?» То чи канонічне перебування Української Церкви під Російським Патріархатом?

У 1685 р. гетьман Іван Самойлович провів Собор українських священників лише з прибічників Москви, де Митрополитом Київським «обирають» родича гетьмана Гедеона. Паралельно проводився інший Собор, але на нього Москва вже не зважала. І. Самойловичу згодом «подякували» і в 1687 р. відправили до Сибіру не без допомоги листів Івана Мазепи, зваливши на нього провини за невдалий

Кримський похід князя Голіцина. Ось так Українська церква із добropорядної шанованої матері перетворилася на посербницю своєї дочки Московської Церкви.

Після трагічних для України подій – Полтавської битви 27 червня 1709 р. Петро I протягом десятиліть проплачував іноземних послів і газетників, щоб ті у своїх публікаціях замість «Московщини» писали Русь, Росія, і до 1721 р. московити вкрали в нас не лише історію, а також ім'я держави і запрягли в ярмо побудови «Третього Риму». Одне правило Риму вони засвоїли на відмінно: «Разделяй и властвуй!» Ці зерна роздору вони сіяли в Чечні, Придністров'ї, Абхазії, Осетії, на Балканах і в Україні...

Глибоко шаную наших батюшок-священиків за їх жертвність, праведність, прищеплення народу християнської моралі. Розумію, що утворення Єдиної Помісної Української Православної Церкви залежить насамперед не від Єпископів, але багато і від них залежить: не бути ідеологічним інструментом, плацдармом Російської імперії у сучасній інформаційно-психологічній війні проти українського народу.

Замість висновку слід зазначити лише одне (як свідчать уроки історії), Кремль підтримуваний Російським Патріархатом, ніколи не дотримувався угод, домовленостей і норм християнської моралі, Україна йому потрібна для відновлення імперії, український народ – як гарматне м'ясо для захоплення й поневолення нових народів – створення «Третього Риму» у новітніх історичних обставинах.

О. Гаврилюк,
полковник ВГО УРК

ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ!

Сьогодні українці є прикладом для всього світу. Революція національної гідності та вигнання банди Януковича й нинішня жертвність та героїзм на сході України роблять українців нацією, що має все необхідне для побудови успішної держави. Переконали, що українці не терпітимуть більше диктаторів та нікчемних правителів. Дедалі важче таким буде приходити до влади. Водночас українці усвідомили, що Росія з путінським режимом є і була нашим ворогом. Десятки тисяч людей проходять крізь м'ясорубку розв'язаної Кремлем війни на Донбасі. Стає очевидним, що в Україні мільйони громадян готові взятися до зброї в разі масштабного вторгнення з боку Російської Федерації.

Небувале єднання суспільства в часи випробувань і сплеск патріотизму в Україні ставлять хрест на можливості розколу України на Схід і Захід, Південь чи Північ. Попри весь трагізм – болісні людські втрати та анексію Криму, країна й суспільство швидкими темпами йдуть вперед, надолужуючи упущене за попередні роки незалежності з 1991 р. Саме зараз відбувається розрив з радянським минулим, ностальгією за ним в окремих громадян, що міцно тримало у полоні соціалістичних ілюзій частину суспільства. Розпочалося будівництво нової України з європейськими демократично-гуманістичними орієнтирами.

В наш час до цих процесів долучилося й реєстрове козацтво України. Так, естафету Лисянського козацького полку, який виник під час Національно-визвольної війни під проводом нашого земляка Богдана Хмельницького та існував у 1648 – 1649, 1651, 1652, 1657, 1664 – 1665, 1674 роках і першим полковником якого був легендарний Максим Кривоніс, гідно несе Лисянський козацький полк Черкаського обласного козацького товариства Всеукраїнської громадської організації «Українське реєстрове козацтво» (далі ЛКП ЧОКТ ВГО УРК), що складає більше 120 козаків та берегинь на чолі з отаманом, підполковником УРК В.П. Колодяжним.

Нині головним завданням кожного патріота нашої держави є її захист, турбота про захист від куль наших воїнів, що боронять Україну від агресії на сході. Зокрема на кошти колективу суддів Київського апеляційного господарського суду, голова Звенигородської спілки ветеранів війни в Афганістані О. Бойко та козаки ЛКП ЧОКТ ВГО УРК О. Гаврилюк та О. Ганжа придбали десять захисних шоломів (із кевларової сталі) на загальну суму 20 650 грн. і 17 червня 2014 р. передали їх до Навчального центру Державної прикордонної служби України. Ця співпраця продовжилась і в липні – серпні, коли було зібрано та передано повторно ще 109 400 грн., на які було знову придбано і передано різне військове спорядження. Водночас приватний підприємець, полковий осавул, майор УРК О. Мовчан доставляє для військових в зону антитерористичної операції (АТО) матеріальну допомогу. О. Мовчан та О. Хоменко придбали та доставили лисянським новобранцям С. Верещаці і С. Орлову на Яворівський полігон збройних сил (ЗС) України військову амуніцію: форму, рюкзак, бронежилет, каску та продукти харчування. Такі випадки не поодинокі, адже у наших воїнів є завжди надійний тил. Ми віримо у перемогу і спільно за неї боремося.

16 серпня 2014 р. козаками ЛКП ЧОКТ ВГО УРК на чолі з підполковником УРК В. Колодяжним за ініціативи та організації полковника УРК О. Гаврилюка на теренах Лисянщини та Звенигородщини була проведена акція «За волю України!», що була приурочена 23-й річниці незалежності України та вшануванню героїв всіх епох, що віддали життя за її незалежність. Водночас захід відбувся на підтримку тих козаків-воїнів, що сьогодні зі зброєю в руках захищають суверенітет країни на сході, у зоні АТО.

Акція розпочалася о 10 годині з підняття козацького прапору в родинному маєтку Хмельницьких – Монастирку, де реєстровцями до пам'ятника на честь Михайла і Богдана Хмельницьких було покладено квіти. Гості з різних регіонів України ознайомилися з експозицією Лисянського районного державного історичного музею, де директор В. Діженко провела їм цікаву екскурсію. Потім на площі Миру в Лисянці відбувся короткий мітинг на захист незалежності, соборності та суверенітету України, що його провів О. Гаврилюк. Тоді ж була відкрита стела «За волю України!», яку виготовлено завдяки зусиль козаків та берегинь О. Гаврилюка, М. Ковтуненка, П. Недужого, О. Онішенка, П. Милокоста, О. Мовчана, О. Хоменка, О. Ткача, М. Вербіцького, М. Труша, В. Войцехівської. Авторами пам'ятної стели із зображенням полковника М. Кривоноса та символів України і прапору Лисянського козацького полку 1648 р. є козаки О. Ганжа та О. Гаврилюк. Після освячення стели настоятелем Лисянської церкви «Святої Покрови» УПЦ КП отцем Романом, громадськість відправилась до меморіалу козаку-бандуристу Антіну Митяю у с. Стара Буда, Звенигородського району, щоб віддати пошану незламному борцю за волю України доби Української революції 1917–1921 рр. Там о 12 годині відбулась панахида, мітинг реквієм, який відкрив та провів полковник О. Гаврилюк. До його виступу приєдналися сільський голова М. Танцюра, поетеса З. Ружин та співак-бандурист Т. Силенко.

Далі численна (до 100 чоловік) козацька делегація, направились до містечка Шевченкове, де в храмі Івана Богослова УПЦ КП отцем Богданом був проведений молебень за Україну та воїнів, що нині відстоюють її цілісність і державність. Тоді ж відбулась й посвята в козаки Лисянського козацького полку, яку провів генерал-лейтенант УРК В. Вовченко, отаман, підполковник УРК В. Колодяжний та полковник УРК О. Гаврилюк. Ряди полку поповнило 20 козаків і берегинь з Ужгорода, Таращі, Медвина та Луки. Знаковим поповненням для козацьких рядів стало посвячення у козаки О. Хамка, хто не так давно захищав Україну на Донбасі. Лисянським козаком став відомий науковець в галузі медичної реабілітації, кандидат медичних наук, доцент Ужгородського національного університету Ф. Філак. Новоосвячених козаків привітала козацька старшина, поетеса З. Ружин, письменник В. Шкляр та бандурист Т. Силенко. Вшанували й пам'ять видатного сина України, геніального поета та художника, полум'яного борця за свободу і щастя українського народу Т. Шевченка. Козаки і вся делегація спільно з громадою села поклали квіти до його пам'ятника та на могилу матері, слухали виступ народного декламатора О. Ліщенка та пісні на вірші З. Ружин.

16–17 серпня на батьківщині Тараса Шевченка, у с. Моринці відбувся Перший Всеукраїнський фестиваль, приурочений 200-й річниці від дня народження Тараса Шевченка «She Fest.». В його організації та проведенні узяли участь й моринські козаки О. Мамай, В. Суржко та П. Милокост. У програмі гідно представив свій полк і козацький гончар, старший лейтенант УРК К. Пустільник, який відроджує традиційне козацьке ремесло. Він завжди шукає можливість провести майстер-клас та продемонструвати свої роботи на культурних та освітніх заходах. Виручені кошти К. Пустільник передав на придбання оснащення батальйону «Черкаси» ЗСУ. Тоді ж у с. Шампань Звенигородського району, де завдяки братам Олегу та Руслану Бойко діє музей військово-патріотичного виховання, усі бажаючі ознайомилися з його експозицією, побачили як готується техніка для підсилення військових підрозділів, що беруть участь в АТО, збирається матеріальна допомога. Варто відзначити, що з початком військових дій на сході України музей став у регіоні одним із головних центрів волонтерського руху на допомогу українським воїнам.

Завершенням дійства була запашна козацька каша та збір коштів від козацького полку. Суму в розмірі 16 500 грн. призначили для лисянських козаків-воїнів, які на чолі з В. Вовченком захищають зі зброєю в руках Українську державу біля Новоазовська, що на Донбасі. Зокрема, на кошти придбано 10 бронезилетів та інше. Однак через день під час артилерійського обстрілу козаки отримали поранення. Проте, очолюваний В. Вовченком підрозділ вже 11 вересня 2014 р. знову приступив до охорони державного кордону в районі м. Могилів-Подільський, де є небезпека військового вторгнення російських найманців зі сторони Придністров'я. Сьогодні в різних підрозділах в зоні АТО захищає Батьківщину 25 козаків ЧОКТ ВГО УРК. Завдяки їм та іншим військовикам-добровольцям, волонтерами, політики сучасного керівництва держави щодо посилення військової могутності держави, Українська армія нині відроджується після багатолітньої цілеспрямованої руйнації. Посильну участь в цьому беруть й козаки-реєстровці Лисянщини.

Т. Конончук,
кандидат філологічних наук, професор

КОБЗАР – ЯК ЄВАНГЕЛІЄ ВІД ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Світ знає видатну особистість Тараса Шевченка як українського генія, пророка українського народу, великого письменника і художника. Пишаємося, що його життєві стежки розпочалися на Звенигородщині, Лисянщині; тут майбутній провісник волі отримав перші уроки-враження про життя, а також зі святої Книги книг – Біблії. Можемо стверджувати, що біблійні підтексти з їхніми морально-етичними настановами правди й справедливості присутні в усій його творчості. Перше видання «Кобзаря» Тараса Шевченка, як відомо, побачило світ у Петербурзі 1840 р. Книга містила всього 8 творів (вірші та поеми), але цією невеличкою книжкою було зроблено серйозну заявку на оприлюднення позиції автора, його світоглядної концепції, морально-етичних пріоритетів – усього того, що згодом доповнювалося, щоб зрештою автор книги був усвідомлений в Україні і світі як видатна особистість, як митець, чия творчість будувалася на загальнолюдських цінностях добра, любові, справедливості, правди, чесності, усього того, до чого закликає Святе Письмо, чого вчить Євангеліє. Тарас Шевченко дуже добре знав Біблію, сповідував її в своїй творчості. Його твори – словесного та образотворчого мистецтва – наповнені образами, мотивами, символами, смислами, підтекстами, алюзіями святої Книги Книг, рясно засвідчують інтертекстуальні елементи з неї. Нове осмислення «Кобзаря» 1840 р. відбулося, коли було здійснене його перевидання з нагоди 150-річчя виходу в світ [5]. До нього написав переднє слово відомий поет і дипломат, громадський діяч Дмитро Павличко, давши влучну характеристику цій першій ластівці Тараса Шевченка: «Ясно усвідомлюємо: якщо ми не вмерли досі, падаючи і згинаючи від стронцію рабства свої побиті кості, якщо наші хребти випрямляються, а наша мова починає пульсувати в наших жилах, і прибуває щодня здоров'я, і міцнішає відчуття свободи, і людська гідність наповнює наші серця – то це насамперед заслуга Шевченка, заслуга маленької книжки, що з'явилася в Петербурзі весною 1840 року, книжки, яка, не міняючи своєї назви, збільшувалася, щоб стати українською Біблією, щоб учити й рятувати нас, щоб після кожного мовного й духовного Чорнобиля відроджувати український народ в законі справедливості й правди» [4,8].

Погоджуємося, отже, з влучним означенням «Кобзаря» як української Біблії, бо в книзі українського Пророка, справді, багато настанов, звертань до Святого Письма, та й загальне спрямування до справедливості і боротьба поета за правду і заклик до народу боротися за правду, стояти на сторожі прав людини, побажання їй жити в добрі і любові – ці смисли пронизують усі тексти Шевченка.

Перше видання Кобзаря. 1840 р.

Біблія – найпопулярніша в світі книга. Вона – настільна книга віруючих, хоча поняття «віруючі» не є сталим. Минає певний час – і невіруючі переходять у стан тих, хто приходить до віри в Бога; свята Книга стає потребою їхніх душ, бо, як сказав Ісус, не хлібом єдиним живе людина, а словом Божим. Біблія складається з багатьох книг, серед них – «П'ятикнижжя Мойсееве», книги історичні, навчальні поетичні, книги пророцькі – це книги Старого Заповіту; також книги Нового Заповіту – чотири Євангелія, історична книга Св. апостола Луки «Діяння

апостолів», послання апостола Павла, соборні послання апостолів Якова, Петра, Івана, Юди та пророцька книга Івана Богослова.

Слово «Євангеліє» означає «добра новина» [2,906]. Ця добра новина викладена в чотирьох канонічних Євангеліях від Св. Матвія, Св. Марка, Св. Луки та Св. Івана про Спасителя світу, Ісуса Христа, про його життя і вчення, про мученицьку смерть і воскресіння. Тексти Євангелій разом із посланнями, текстом про діяння апостолів, текстом Об'явлення Св. Івана Богослова є морально-етичним кодексом християнина, тобто є доброю новиною про вічне життя для тих, хто вірує в Ісуса

Христа, в Месію, про кого багато пророцтв дають книги Старого Заповіту. Слово «Біблія» з грецької мови означає книга. За Новим тлумачним словником української мови, це «збірка апологічних книг єврейської і християнської релігій» [1,139].

Як показують Шевченкові тексти, він звертає свою думку до різних частин Святого Письма. В цілому дана книга є цілісною, неподільною системою: в Новому Заповіті часто знаходимо посилання на Старий Заповіт, а в Старому Заповіті – багато пророцтв про прихід другого Адама, тобто Месії, отже, Ісуса Христа, Єдинородного Сина Божого, Якого Бог, як дар, приніс людям на землю, щоб вони не загинули, а врятувалися, повіривши в Сина Божого, який прийняв на себе всі гріхи світу.

Відомо з біографії Т. Шевченка, що він долучився до Святого Письма з раннього дитинства. Ця книга традиційно в українського народу, ще з давньоруських часів, була абеткою життя. За нею вчилися читати, тобто навчалися грамоти, за нею також опановували мудрість. Отже, з Біблії Тарас Шевченко пізнавав з юних літ морально-етичні правила. А потім, у зрілому віці, вони художньо трансформувалися в його творах. «Праведная душе, прийми мою мову, / Не мудру, та щирю, прийми, привітай», каже поет у поемі «На вічну пам'ять Котляревському» (1837). І там само каже про «світ Божий, як Великдень». Тобто вже в перших його поетичних творах знаходимо лексеми, що називають навколишній світ, душу людську біблійними епітетами-визначеннями. Ці визначення віднесемо до постійних, оскільки вони зустрічаються в Т. Шевченка упродовж усієї творчості.

Поет часто в своїх текстах називає реальність, як «світ Божий», тобто світ створений Богом. У цьому світі споконвіку живе добро і зло. Святе Письмо багате на приклади людських історій, які показують, як складаються долі, коли людина відходить від Бога, іде за емоціями, бажаннями, не звіряє своїх думок із Божими заповідями. Такі повчальні приклади дає і творчість Т. Шевченка. У поемі «Катерина» (1838) поет показує, як за вибором людини, за її вчинками настають передбачувані наслідки. Вочевидь, москаль не любив Катерину як сам себе, та чи й любив узагалі. А що Катерина? Тарас каже, що вона не слухала «Ні батька, ні неньки». Ця фраза перегукується з 5-ою заповіддю, в якій ідеться про пошанування батьків, отже, щоб і порад їхніх дослухатися; тоді, за заповіддю, матимеш щасливу долю і довге життя. Що ж отримала Катерина, не послухавши батьків? Неславу, стала покриткою. Осмисливши свій вчинок, вона повернулася до батьків, але вони не прийняли її, як отець блудного сина зі Святого Письма. Звичаєве українське право виявилось для батьків вирішальним, для них ганьба їхньої доньки перед людьми виявилася страшнішою понад усе, тому вони вигнали її шукати московську свекруху, хоча батько й каже: «Нехай тебе Бог прощає». Прикметно, що Бог нехай прощає, але, виходить, що батько не простив. Святе Письмо вчить, що людина людину не може судити. Є один суддя. За Святим Письмом, маємо прощати, тоді й Господь нас простить. Інакше зло не зупиниться. Катерина, вчинивши самогубство, залишила на поневір'яння свого сина спокутувати її гріх «в людях сиротою, / Безбатченком».

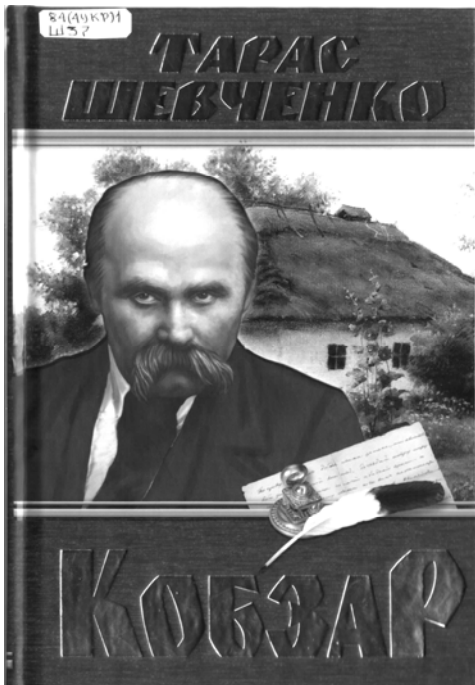
Прикметно, що Катерина, як пише поет, усамітнювалася для молитви. Наприклад, коли батьки їй сказали, щоб ішла від них та молилася Богу, то вона, вийшовши з хати, перед дорогою, «Пішла в садок у вишневий, / Богу помолилась...». Шевченко через Катерину дає настанову про відповідальність за моральний вибір: «Бач, на що здалися карі оченята: щоб під чужим тином сльози виливати! Отож-то дивіться та кайтесь, дівчата, щоб не довелося москаля шукать...».

Про традиційне звертання українців до Бога Тарас говорить, наприклад, у поемі «Тарасова ніч» (1838). У творі змальовано історичну минувшину боротьби з різними ворогами, і поет вказує, що «Зібралось козачество / Богу помолитись». Прикметно, що про зміст молитви не мовиться, вочевидь, у часі Тараса Шевченка, було зрозуміло, якими молитвами, як правило, молились.

У вірші «Перебендя» (1839) знаходимо думки, що вказують на важливість для поета і персонажа молитви, робиться акцент на розмові з Всевишнім, як на інтимній бесіді, де ліричний герой говорить з Господом про сокровенне, і серце його переповнене хвалою до Творця: «Старий заховавсь / В степу на могилі, щоб ніхто не бачив, / Щоб вітер по полю слова розмахав, / Щоб люде не чули, бо то Боже слово (розуміємо, слово для Бога, до Бога – Т.К.), / То серце по волі з Богом розмовля, / То серце щебече Господню славу...». Прикметно, що саме такої інтимної бесіди і хвали чекає Творець від людини. Знаємо, що усамітнення для розмови з Богом Отцем було важливе для Ісуса Христа. Пригадаймо його сорокаденне перебування в пустелі, де він постив і молився, отже, розмовляв з Богом. І в даному фрагменті вірша Т. Шевченка кобзар Перебендя, захисник народу, як і Месія, усамітнюється для молитви, для розмови з Богом і щоб прославити Його. Т. Шевченко наголошує, що Перебендя не такий, як усі, як інші люди, він усе знає, все чує, «Один він між ними, як сонце високе; /

Його знають люди, бо носить земля...», але, якби люди почули, його розмову з Богом, то «На Божес слово вони б насміялись, / дурним би назвали...». Отже, заступник людський, той, що хоче повідати людям правду, не сприймається адекватно в світі, який лежить у злі. Пригадаймо долю проповідників християнства, котрі проголошували Христове слово любові один до одного, а були гнані, катовані, їх страчували, хоча вони несли заповіді, яким навчав їх Ісус: «Люби Господа Бога твого всім серцем твоїм і всією душею твоєю, і всім розумом твоїм. Це перша і найбільша заповідь. Друга ж подібна до неї: Люби ближнього свого, як самого себе» [Марка 22: 37-39].

У грізно-справедливій поемі «Кавказ» (1845) поет стверджує: «Ми віруєм твоїй силі / І духу живому». Залишає і нам на роздуми такі думки, як: «Не нам на прою з Тобою стати! / Не нам діла твої судить!» Це тоді, коли «Кати знушаються...» і «п'яна правда спить». Біблія, зокрема в Старому Заповіті, містить багато прикладів тяжких випробувань і таких обставин, коли Бог відвертається від людей, від цілих народів. І це, за Святим Письмом, тоді, коли люди не живуть праведно, не кличуть Творця в своє життя. Поет показує це несправедливе життя, де продають у карти людей, де панує лицемірство, люблять не брата, а його шкуру. Тобто поет наголошує, що світ потонув у гріхах, іде війна, люди навіть виконують якісь релігійні обряди, б'ють поклони, а в дар Богові «приносять / З пожежу вкрадений покров!», тобто нечесне. Поет показує лицемірство ритуалів, те, що засуджує і не приймає Христос. Слово поета про погібаючий світ і про Месію звучить щемливо-розпачливо: «За кого ж Ти розп'явся, / Христе, Сине Божий?».

Кобзар видання 2012 р.

Біблія каже про добро і зло, і людина з часів Адама і Єви обирає чи то добро, чи зло. Отримує відповідний результат. Тарас бачить проблеми, підводить до осмислення причин узагальнено, наприклад, у творі, що є зразком поетичної авторської проповіді «І мертвим і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє...» (1845). Поет наголошує, що люди живуть не по правді: «Кайданами міняються, / Правдою торгують. / І Господа зневажають...». Як зневажають? Т. Шевченко дає відповідь: «Людей запрягають / В тяжкі ярма. Орють лихо, / Лихом засівають...». Отже, автор каже про те, що порушуються головні заповіді, які дав Ісус Христос у Новому Заповіті – любити Господа Бога свого всім серцем своїм і ближнього, як самого себе. Любов – основна заповідь Біблії. І цей заклик постійний у слові Т. Шевченка: «Подивіться на рай тихий, / На свою країну, / Полюбіте щирим серцем / Велику руїну» [І мертвим, живим...]. Далі: «У чужому краю / Не шукайте, не питайте / Того, що немає / І на небі...». Алюзійно тут прочитується про тих, хто в Біблії пішов в іншу землю, але не знайшов там щастя. Тарас актуалізує думку про будівництво сім'ї на своїй землі на правдивих засадах: «В своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля». «Кричите, / що Бог створив вас не на те, / Щоб ви неправді поклонились!...». Звернімо увагу, що Шевченко каже «не говорите», а «кричите». Отже, автор каже про гнів людський, роздратування, тобто про непримиренність, що суперечить любові-злагоді. Далі поет констатує розходження слова й діла: кричать, що Бог створив їх не на те, щоб хилились неправді, а в той же час, каже: «І хилитесь, як і хилились!». І виявляється поміж людьми вже не любов, а зневага й ненависть до ближнього: «І знову шкуру дерете / З братів незрячих, гречкосіїв...».

1845 р. у В'юнищах поет написав «Псалми Давидові». Для художньої інтерпретації канонічних текстів він обрав такі псалми: 1, 12, 43, 52, 53, 81, 93, 132, 136, 149. (Усього, як відомо, 150 псалмів). Як і в Біблії, у Т. Шевченка часто зустрічається слово «блаженний». Воно означає «дуже щасливий, преподобний, юродивий, пройнятий щастям, радістю, який виражає щастя, радість» [1, 157], відповідно блаженство – «велике щастя, велика насолода, раювання, розкіш, утіха» [1, 157]. Про блаженство багато мовиться в Старому і в Новому Заповіті; в Старому Заповіті, зокрема в 1-у псалмі, який переспівав Т. Шевченко; про блаженство і блаженних говорить Ісус Христос в Нагорній проповіді, про що читаємо в Євангелії від Матвія, в 5 розділі. Т. Шевченко починає свій переспів з першого псалма, в якому виводиться думка про те, яка людина може бути блаженною. І біблійний псалом, і Тарасів

наголошують на тому, що блаженний муж живе праведно, тому він блаженний. І його праведне життя відповідно дає добрий плід, праведна людина винагороджується Творцем довготою днів. Інші переспівані поетом псалми виявляють ситуації і настрої, актуальні соціальним настроєм Шевченка, коли кріпосницька дійсність була переповнена несправедливістю щодо людини, що зовсім не було виявом заповіді Ісуса Христа любити ближнього, як самого себе, а людина почувала себе покинутою Всевишнім. Наприклад, у 52 псалмі головна теза про те, що люди чинять беззаконня, грішать, Бога не бояться і не кличуть, а «Бог дивиться, чи є ще / Взыскающий Бога...?». Світ у злі. Це бачить поет, тому й повертає увагу до актуального в його часі псалма: «Нема добро творящого, / Нема ні одного». Псалом стверджує, що залишається надія на Господа, який поверне волю і добру долю. У масиві біблійних псалмів багато таких, які сповнені радістю, славлять Творця, але поет їх не обирає. Наприклад, як у 105 псалмі, 1-2 вірші: «Дякуйте Господеві, кличте ім'я Його, проголошуйте серед народів вчинки Його. Співайте Йому, грайте Йому, розказуйте про всі чудеса Його».

Поєма «Неофіти» (1857), написана в Нижньому Новгороді, сповнена новозавітних смислів, основну думку містить у монолозі неофіта (новонаверненого християнина) Алкіда; тут Алкід, як апостол Ісуса Христа, типологічно подібний до апостола Павла: будучи закутим, він проповідує, як молитися; не поклонятися катові, а молитися Богові. Каже, що підростуть внучата і не будуть месниками, а будуть Христовими воїнами святыми. «І без огня, і без ножа стратеги Божії воспрянуть. І тьми, і тисячі поганих / Перед святыми побіжать». Апостол Алкід, якого відправляють на страту до Риму, наголошує: «Молітесь, братія». У цій поемі поет ставить питання, що таке зробив «Син єдиний Богом ізбранної Марії», що його мордували, повісили разом зі злочинцями. Поет звертається до «святої праведної матері святого сина на землі», його слова набувають ознак молитви, що є голосом поетового благання і прикладом для читача молитви-розмови з Богом: «Пошли мені святеє слово, / Святої правди голос новий! / І слово розумом святим / І оживи, і просвіти!». Поет мріє, щоб те молитовне слово, як «Божее кадило, / Кадило істини» понеслось на Україні («І на Україні святилось»). У поемі поет виводить образ апостола Петра, акцентує увагу на тому, що він «тихим, добрим, кротким словом / Благовістив їм слово нове». Яке ж це слово, що звучало в Римській імперії від святого апостола? Це «любов, і правда, і добро, / Добро найкраще на світі, то братолюбіє». Отже, поет вкотре звертає увагу на новозавітну заповідь – любов до ближнього, братолюбіє.

1859 р., в Петербурзі, Тарас написав поему «Марія», де виведено матір Ісуса Христа, подається авторський художній погляд на святу родину, на Марію, Йосипа, їхнього Сина – від народження до страти, до того часу, коли Його учні «Любов і правду рознесли / По всьому світу». Це художні образи, в яких багато авторського осмислення, вимислу й домислу. Прочитується традиція українського православного люду молитися до Богородиці як до заступниці перед Господом.

Поетове звертання до Бога – як приклад читачам у вірші Марку Вовчку, написаному 1859 р., де автор уже першими рядками засвідчує молитву-розмову з Господом: «Недавно я поза Уралом / Блукав і Господа благав, / Щоб наша правда не пропала, / Щоб наше слово не вмирало; / І виблагав...». Отже, Бог – Пастор для Шевченка. До нього поет звертається в молитві і демонструє такі її види – прохання, прославляння, благання, молитву про заступництво, проте не нарікання, а біль за людей, які живуть нещасливо. Тому, слідом за Месією, Т. Шевченко закликає до примирення, до любові, до єдності, наприклад, у посланні: «І мертвим, і живим...»: «Обніміте ж, брати мої, / Найменшого брата – нехай мати усміхнеться, / Заплакана мати».

Віршем «Молитва» (1860, 24 травня) поет просить Господа про сердечний рай для себе, а царям і всесвітнім шинкарям – пута кутії, для робочих голів і рук просить ниспослати силу. Даним текстом проілюстровано такий різновид молитви, як прохання. Поет повертається до даної молитви-вірша 25 травня, змінює його: в тексті появляється прохання до Бога поставити ангелів коло чистих серцем, щоб вони дотримались чистоти, а для себе просить таке: «подай / Любити правду на землі і друга щирого подай!». У молитві-проханні від 27 травня каже, щоб Бог спинив злочинців; узагальнено звучить прохання для всіх і за всіх, набуває глибокого символічного змісту, стає символом-афоризмом: «А всім нам вкупі на землі / Єдинодуміє подай / І братолюбіє пошли». В молитві від 31 травня 1860 р. поет проголошує прохання про долгоденствіє для «добросердних», для «тихолюбців», просить для них «долгоденствія» «на сім світі; на тім... рай небесний». Звертається до Бога: «Творче неба й землі». Риторика тексту молитовна, виявляє ознаки інтимної, щиросердної розмови з Богом.

«Не нарікаю я на Бога», каже поет у вірші 1860 р., що починається цими словами. Чи можна нарікати на Бога? Вчення каже, що можна нарікати тільки на себе. Бог хоче спасіння для людей. У Святому Письмі написано, що так полюбив Бог світ, що віддав свого Сина Єдинородного, аби світ не загинув, а порятувався, що Ісус прийшов не судити грішників, а порятувати їх.

У вірші «Чи не покинуть нам, небого...» від 15 лютого 1861 р. поет виявляє бажання «нескверними устами помолитись Богу» перед тим, як вирушати в далеку дорогу, тобто перед тим, як відійти в інший світ.

З приходом на землю Ісуса Христа люди отримали новий закон, новий заповіт, яким керуються віруючі і який наставляє на вибір правди, любові, вибір іти за Господом, відділити себе від гріха. Поет, художник і громадянин, Тарас Шевченко своїм життям і творчістю став на захист права людини жити щасливо, проголосив ідеї правди, любові, милосердя; його звертання до християнської тематики, образів, смислів, алюзій органічні з його власним моральним вибором. Проблеми буття людини, наголошує поет, виростають чи то з ренегатства (відходу, відступництва від Бога), чи то з її падіння в гріх; ці аспекти демонструють у Шевченкових текстах не класовий підхід до системи образів, а християнсько-моральний [6,109]. Цю думку висновуємо з біблійної парадигми творів Кобзаря, яка важлива для осмислення глибинних причин людської екзистенції. Поет вибудовує такі картини художнього світу в своїх творах, що вони своєрідно ілюструють Святе Письмо на життєвих прикладах персонажів. За Д. Павличком, «письменницьке художнє слово – вираз передовсім духовного життя людини, нації, людства...» [3,3]. У Т. Шевченка слово, справді, виражає духовне життя самого поета, народу. Виходячи із вище сказаного, робимо висновок про те, що книгу «Кобзар» символічно можемо назвати Євангелією від Тараса Шевченка.

Список використаних джерел та літератури:

1. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – Т. 1. – К., 1998. – 912 с.
2. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – Т. 2. – К., 1998. – 912 с.
3. Павличко Д. Літературознавство. Критика: у 2 т. – К., 2007. – Т. 2. – 456 с.
4. Павличко Д. Новий Завіт українського народу // Шевченко Т. Кобзар. – К., 1990. – С. 5–8.
5. Шевченко Т. Кобзар. – К., 1990. – 144 с.
6. Шевчук В. *Personae verbum* (Слово іпостасне): розмисел. – К., 2001. – 264 с.

В. Сокур,

співредактор всеукраїнського науково-популярного журналу «Дивосвіт», кандидат історичних наук.

ШЕВЧЕНКОВА ХАТА «НЕ СКРАЮ», А В ЛИСЯНЦІ!

Майданна революція вимела злочинний режим Януковича. Натомість на нас посунув ще небезпечніший зовнішній ворог – сусідня Росія. Україна знову в огні. В епіцентрі глобальних протиріч між Росією, США, Європою. Чи не перетруть нас як державу ці жорна? Чи зуміємо зберегти себе як єдиний народ, монолітна нація? Як протистояти цим випробуванням і викликам сучасності? В чому шукати об'єднавчі фактори, які б консолідували територіально-, соціально-, ідеологічно розширене суспільство?

У пошуках відповідей на ці питання наші погляди звертаються до духовних поведирів. Попереду всіх стоїть Шевченко – звияжний повстанець проти гноблення; «апостол правди і науки» – він був і є пророком у своїй Вітчизні. Він, 200-літній, досі живий. І стоїть пліч-о-пліч з нами, живими. Заглядає кожному в душу. Говорить з кожним із нас: надихає, закликає, попереджає, усовіщає, втішає, співчуває, присоромлює, глузує, кепкує, гнівається, кляне, – але завжди каже нам, своїм нащадкам, батьківську «Святу Правду».

Т.Г. Шевченко акумулював в собі всі одвічні мрії, думки і прагнення свого народу. Він для нас й дотепер дзеркало, в якому ми бачимо самі себе. Його творчість віддзеркалює кожного з нас. Він з нами завжди поруч у смутку і в радощах. Він возвеличив нас, колись «...малих отих рабів німих!» на першому Майдані в 2004 р. Він молився за нас на Майдані у 2014-му: «Встань же, Боже, допоможи / Нам встать на ката знову». Він ніколи не сумнівався в нашій перемозі: «Боріться – поборете, / Вам Бог помагає». Т. Шевченко вірить, що збудує – таки сильну квітучу державу і матимемо свого «Вашингтона з новим і праведним законом». Сьогодні, отже, немає більш консолідуючої постаті для українського суспільства, ніж постать Великого Кобзаря.

Лисянщина – один із тих чільних регіонів не лише Черкащини, а й усієї України, де глибоко усвідомлюють значущість Т. Шевченка, де дбайливо, не словом, а ділом, бережуть пам'ять про нього. Козацький і шевченківський дух любові до рідного краю, до славного минулого тут глибоко укорінений у серцях людей, закодований на генетичному рівні. Таке враження склалося в мене вже після перших відвідин Лисянки кілька років тому, коли відбулося безпосереднє знайомство з місцевою громадськістю.

Ще в 2003 р. автор цих рядків на сторінках журналу «Дивосвіт» виступив з пропозицією збудувати Хату-мрію Шевченка. Відомо, що після повернення 1857 р. із заслання 44-річний Тарас Шевченко нічого так пристрасно не бажав, як мати власну оселю, в якій міг би знайти сімейне щастя. Мрія мати власне житло домінує в останніх його віршах: *Поставлю хату і кімнату. / Садок-райочок насаджу, / Посиджу я і походжу / В своїй маленькій благодаті...* (27 вересня 1860 р., С.-Петербург). У 1859 р. Шевченко приїхав в Україну, щоб побачитись із родичами, земляками й обрати місце для будівництва хати. Наступного року Тарас Григорович надіслав братові із Петербурга архітектурний проект будівлі, зроблений власноруч. Її розмір – 12х24 аршинів (8,5х17 м). Однак передчасна смерть обірвала Шевченкові плани.

Були звернення до президентів України, урядових осіб з приводу будівництва Хати, численні публікації в пресі (в тому числі і в журналі «Добридень»), виступи на радіо тощо. Цим задумом перейнявся і мій колишній колега-історик по кафедрі, великий патріот Лисянського краю Володимир Щербатюк. Разом із ним та іншими однодумцями ми підготували документи для створення благодійного фонду «Шевченкова Хата». З тим, щоб віднайти необхідні для будівництва кошти. Однак благородна справа, всі наші задуми впиралися в байдужість чиновників, недосконалість законодавства тощо. Ідея довгі роки висіла, як кажуть, в повітрі, і залишалася не реалізованою.

Прикметно, що налаштоване патріотично на той момент тодішнє керівництво Лисянського району і селища та громадськість Лисянки також підтримали наш задум. Будівництво хати-мрії Т.Г. Шевченка у районному центрі Лисянка науково обґрунтував доктор історичних наук В.М. Щербатюк: «Малий Тарас Шевченко 1826 р. вперше вирушив у пошуках учителя малярства саме до містечка Лисянка і брав там перші уроки живопису в місцевого дяка Єфрема. Тому природно,

**В. Ющенко із В. Сокуром і З. Ружин
під час обговорення реалізації
Хати-Мрії Т. Шевченка**

що Лисянка асоціюється з першими кроками Тараса у світ науки. Ця «перша наука», незважаючи на розчарування малої дитини, на все життя залишилась у пам'яті видатного митця, про що він засвідчив в останній російськомовній повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» (1856 р.)...». Обговорюючи майбутні плани ми сподівались, що збудована у Лисянці Хата-мрія Т. Шевченка буде на близькій відстані від музейних меморіальних комплексів у с. Моринці та с. Шевченкове Звенигородського району Черкаської області і сприятиме подальшому розвитку туристичних маршрутів по Шевченківських місцях. Її можна було б використовувати для розвитку народних промислів як школу малярства для обдарованих дітей тощо. Планували, що Хата-мрія гармонійно увіллється в існуючий у Лисянці історико-мистецький комплекс «Шевченкова криниця» і може бути приєднаним до розташованого поруч Лисянського державного районного історичного музею. У таких міркуваннях все, як кажуть, логічно...

Пам'ятаю, як кілька років тому ми, «делегати від Шевченка», об'єднані любов'ю до нього, шукали місце для хатини спільно із селищним головою О.І. Вельбівцем, заступником голови райдержадміністрації з гуманітарних питань Н.В. Коровіною, начальником відділу культури В.П. Костенком. Під пронизливим осіннім вітром обстежували береги прудкого Тікича, дерлися на круту гору занедбаного єврейського цвинтаря... Мабуть, саме після тієї поїздки до Лисянки, після спілкування тут з ентузіастами-шевченколюбамі і виник у мене задум написати книгу «Мій, твій, наш Шевченко». Вона побачила світ у 2014 р. і присвячена «майбутньому 300-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка». Сподіваюся, шановні лисяни вже встигли ознайомитися з нею. За моєю згодою її у Лисянському краї пропагував історик, місцевий активіст М.Т. Лаврега.

Користуючись нагодою, хочу повідомити лисянській громаді і таку приємну новину: Шевченкова мрія мати власну оселю все-таки здійснилася! Ключі від нової хати незабаром вручить Тарасу Григоровичу Президент України (2005–2010 рр.) Віктор Андрійович Ющенко.

Саме з цього приводу у грудні 2014 р. автор цих рядків і Заслужений працівник культури України, почесна громадянка с. Шевченкове Черкаської області Зоя Ружин мали зустріч з Віктором Андрійовичем. Мої особисті враження від спілкування із Президентом найприємніші. Людина інтелігентна, високоосвічена. Справжній патріот України і ревнитель всього українського. Простий у стосунках з людьми, позбавлений будь-яких проявів «цезаризму».

До новорічного номера журналу «Дивосвіт», котрий я редажую, Віктор Андрійович надіслав тепле привітання читачам, у якому, зокрема, підкреслив: *«Нехай в усьому нас об'єднує синівська, Шевченківська любов до України! Ми сильні, коли єдині!»*.

Предметом нашої зустрічі було обговорення будівництва Хати-Мрії Т. Шевченка. Як ми вже говорили, довгі роки справа не рухалася. І ось цією благородною ідеєю зацікавився В. Ющенко. Він узяв будівництво Шевченкової Хати-Мрії у свої руки. Будівництво в Безрадичах майже завершено. Залишається виготовити каміни, піч, грубки, щоб нашому Кобзареві було тепло в своїй оселі.

В. Ющенко ознайомив нас, (показуючи фото на планшеті), який внутрішній вигляд матиме Хата. Піч буде обкладена кахлем. Його замовили у Львові. Стіни з добротного дерева. Підлога, звісно, також дерев'яна. «Шевченко був людиною європейського виміру, тож і житло собі планував як на ті часи сучасне й комфортне, а не просту селянську хату - мазанку. Як не як, – академик Академії художеств Его Императорского Величества. А це – досить високий соціальний статус», – Ділився своїми міркуваннями В. Ющенко.

Автор цих рядків висловив своє бачення Шевченкової оселі, запропонував виготовити макет з тим, щоб мати уявлення, якою буде Хата й подвір'я вже у готовому вигляді. Тому Віктор Андрійович зі мною і Зоєю Ружин відразу ж сів за кермо автомобіля і ми поїхали до Київського національного університету будівництва і архітектури. Тут, у бібліотеці університету, відбулася тепла зустріч зі студентами, деканом архітектурного факультету та керівництвом університету. Президент розповів про будівництво Хати, важливість проекту у вихованні любові до України, до Великого Кобзаря. Були пропозиції і побажання. Студенти, майбутні будівельники й архітектори, зголосилися виготовити кілька макетів Хати з тим, щоб можна було пропагувати її широкому загалу.

Пам'ятників Т. Шевченкові в камені й бронзі тисячі. А ось такий своєрідний пам'ятник буде першим у світі! Воістину, як каже Біблія, – «творюючі руки святее молящихся уст»! Прикметно, що це руки Президента і Патріота України.

Будемо сподіватися, що діячі культури і меценати підхоплять цю ініціативу Президента, і подібні Тарасові світлиці з'являються в усіх областях України. Вони могли б стати і культурно-просвітницькими осередками шевченкознавства, і школами поезії, малярства для обдарованої молоді. І найпершою з таких Шевченкових Хат-світлиць може бути Лисянська Шевченкова Хата. Громадськість Лисянського краю могла б бути першою у подальшій реалізації нашого давнього спільного задуму. Скажете – кошти? Скрутні часи? Тоді згадаймо методи толоки громад, благодійництва, досвід дореволюційних земств, які зводили і школи й церкви, й лікарні. Автор цих рядків, маючи великий досвід будівельника, міг би якщо не очолити таке будівництво, то бути, принаймні його кваліфікованим консультантом.

І насамкінець... Наскільки нам відомо, Лисянкою як унікальною історичною перлинкою у намісті козацьких і шевченківських місць Черкащини зацікавився і В. Ющенко. Про це свідчить його недавній приїзд у Лисянку. Величезний внесок нашого третього Президента у відродження історичної спадщини України всім загальновідомий і не піддається переліку. Не знаю, наскільки вичерпно інформували Віктора Андрійовича особи, котрі його супроводжували, про історико-культурні проблеми містечка. Як по мені, видається дивним, чому й досі центральна вулиця Лисянки носить ім'я Леніна, а не Гетьманський шлях, як пропонує керівник краєзнавчої спілки «Витоки» В. Щербатюк? Чому на Лисянському державному районному історичному музеї висить меморіальна дошка колишнього інструктора райкому Комуністичної партії? Ба вже, кажуть не державного – виникли якісь проблеми з юридичним оформленням закладу (нібито колишня помилка державного реєстратора), а відстояти статус закладу нікому! Та й чому б не назвати цей музей іменем Тараса Шевченка, як це ініціювала у свій час Черкаська обласна організація краєзнавців. Ідею підтримав і активно її пропагує Лисянський районний осередок Національної спілки краєзнавців України, очолюваний доктором історичних наук В. Щербатюком, а останнім часом до справи долучились вже науковці з Києва, усвідомлюючи виховну вагу такого кроку для підростаючого покоління – доктори та кандидати наук – О. Кузьминець, П. Захарченко, В. Калиновський, Ю. Сокур. Хто гальмує всі ці пропозиції? А мабуть, що гальмує, бо тоді б у Лисянці не було б листопадового рішення 2013 р. зборів клубних працівників профкому щодо унеможливлення назви музею іменем Тараса Шевченка

(копію документа нам передали місцеві активісти). До речі, активну участь у проведенні тих зборів взяла директор музею В. Діженко – саме та людина, хто й розповідала Президенту В. Ющенку в Лисянському районному музею під час його візиту про, так би мовити, сучасні «традиції шанування» Шевченка у Лисянці. Не хочеться вірити, що в патріотичній козацькій Лисянці ще залишаються окремі рудименти віджилого космополітичного радянського минулого на які тамтешня нинішня влада в унісон із попередньою закриває очі.

*Доктор історичних наук, професор О.В. Кузьминець,
доктор історичних наук, професор В.М. Щербатюк,
кандидат історичних наук, професор В.С. Калиновський,
кандидат юридичних наук, доцент Ю.В. Сокур*

ЧИ МАТИМЕ ЛИСЯНСЬКИЙ РАЙОННИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ ІМ'Я ТАРАСА ШЕВЧЕНКА?*

Більше п'яти років тому колектив Лисянської районної організації «Витоки» підтримав ініціативу Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, а далі сам ініціював перед Лисянськими районними та селищними органами влади увічнити ім'я Тараса Шевченка у назві районного історичного музею. Лише за три останні роки на адресу керівників району та селища було надіслано одинадцять відповідних листів. Окрім того це питання неодноразово обговорювалось між посадовцями та керівником спілки «Витоки» доктором історичних наук В.М. Щербатюком в ході спільних зустрічей та докторами наук провідних вищих навчальних закладів Києва – О.В. Кузьминцем, П.П. Захарченком, В.С. Калиновським, місцевими краєзнавцями М.Т. Лаврегою, М.П. Демчуком та ін. Ця слушна ідея неодноразово висловлювалась на засіданнях Єдиної координаційної ради з питань краєзнавства, що діє на Лисянщині при районних органах влади. Зокрема 23 серпня 2013 р. було прийнято колективне рішення «вийти з відповідною пропозицією до голови та депутатів Лисянської районної ради і запропонувати майбутню назву музею: «Лисянський районний державний історичний музей імені Тараса Шевченка», дещо пізніше, у 2014 р. – «Лисянський районний історичний музей імені Тараса Шевченка» (уточнено за пропозицією районних органів влади).

Водночас, до звернень неодноразово додавались обґрунтування необхідності увічнення імені Т.Г. Шевченка у назві районного музею. Наголошувалось, що у Лисянці та у краї завжди шанували й шанують ім'я Тараса Шевченка. Проте щоразу на звернення автори отримували відписки. Також в ході розгляду питання спостерігалось навмисне спотворення самої суті звернення. І все це відбувалось напередодні відзначення в Україні 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка. На превеликий жаль, питання не було вирішено і після повалення в Україні режиму, встановленого за Президента В. Януковича. Закономірно виникає питання: чому увічнення постаті Тараса Шевченка у Лисянці, зокрема у назві районного музею ставиться на другорядне місце, або, якщо висловлюватись точніше, ігнорується. Щоправда на власні кошти та з ініціативи зазначених вище П.П. Захарченка, О.В. Кузьминця, В.С. Калиновського, В.М. Щербатюка та інших колишніх випускників Київського національного університету імені Тараса Шевченка та студентів до 150-річчя перезахоронення Т.Г. Шевченка для музею у 2011 р. був придбаний та встановлений у центральній експозиції при вході бюст Тараса Григоровича, замінені віконні рами. Тоді ж на фасаді ліворуч встановили викарбуваний на гранітній плиті портрет Кобзаря з перспективою невдовзі назвати його іменем заклад.

У рамках підготовки до відзначення 200-річчя Тараса Шевченка, поза увагою керівництва району та селища залишилися й наступні неодноразово висловлювані громадою, місцевими краєзнавцями та нами наступні пропозиції:

– упорядкувати історично-мистецький комплекс «Шевченкова криниця», оживити його – зробити дієвою криницю з можливістю використання води;

* Основний текст матеріалу друкувався у Лисянській районній газеті «Понад Тікичем» за 29 березня 2014 р., № 13 (1304). На превеликий жаль, публікація залишається актуальною й на час виходу журналу з друку.

– в районному історичному музеї повернути музейну наукову бібліотеку, відкрити до 15-ї річниці незалежності України, з експозиції до колишньої її кімнати з метою зручності для читачів і відвідувачів працювати з її фондами;

– закласти у бюджет 2014 р. кошти на видання часопису «Добридень», присвяченого 200-річчю Т.Г. Шевченка та подіям року, в тому числі й на Лисянщині;

– вирішити питання щодо встановлення пам'ятного знака на місці хати (або поруч) лисянського дяка Єфрема, звідки малий Тарас розпочав у своєму житті пошуки освіти малярства;

– розглянути можливість будівництва у Лисянці «Шевченкової світлиці» як літературного чи мистецького центру, використовуючи її для розвитку в краї народних промыслів тощо і приєднати її до історично-мистецького комплексу «Шевченкова криниця»;

– увічнити ім'я Тараса Шевченка та його поеми «Гайдамаки», де йдеться про Лисянку і яка перекладена на 130 мов народів світу, зокрема розглянути перспективу створення у містечку Лисянка Музею поеми «Гайдамаки»;

– зберегти дерев'яний будинок у с. Журжинці Лисянського району, який є історичною пам'яткою XVIII ст.;

– розглянути питання щодо газифікації приміщення Лисянського районного історичного музею (труба із газом проходить по стіні музею).

Використовуючи нагоду, ще раз звертаємось до керівництва Лисянського району, селища, відділу культури Лисянської райдержадміністрації, директора музею з пропозицією у найкоротший термін присвоїти Лисянському районному історичному музею ім'я Тараса Шевченка. Закликаємо не стояти осторонь справи й депутатів Лисянської районної ради, адже завтра сьогоднішні наші дії уже стануть надбанням історії і безумовно будуть відтворені істориками та краєзнавцями у дослідженнях з історії краю і свідчитимуть перед майбутніми поколіннями про нашу громадянську позицію та дії.

Від редакційної колегії журналу: на час верстки часопису до нас зателефонував голова Лисянської районної ради А.М. Лисичкін з інформацією, що у судовому порядку вирішено питання про те, що Лисянський державний районний історичний музей переходить у комунальну власність й іменується тепер як Лисянський районний історичний музей. Водночас посадовець пообіцяв, що найближчим часом на сесію районної ради буде винесено питання про присвоєння закладу імені Тараса Шевченка. Будемо сподіватися, що слова Анатолія Михайловича не розійдуться із справами, а депутати Лисянської райради підтримають ініціативу увічнення імені Т. Шевченка у назві музею.

Микола Демчук,

директор Боярського НВК, член РО «Витоки» НСК України

ВІДЛУННЯ: ОБГОВОРЮЄМО ПРОПОЗИЦІЮ ЩОДО НАЗВИ ЛИСЯНСЬКОГО РАЙОННОГО МУЗЕЮ ІМЕНЕМ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Нещодавно був учасником круглого столу за участю керівників районних органів влади, науковців Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної академії внутрішніх справ, членів районної організації «Витоки» Національної спілки краєзнавців України та громадськості району. Одним із наріжних питань, яке викликало діаметрально протилежні та неоднозначні погляди перш за все між запрошеними гостями і керівництвом Лисянського районного музею, було питання щодо присвоєння Лисянському історичному музею імені Тараса Шевченка. Ще сім років тому з цією пропозицією до керівництва району зверталася Черкаська обласна Спілка краєзнавців, згодом цю пропозицію ініціювали місцеві краєзнавці, неодноразово це питання розглядалося на райраді. Сім років ведуться дискусії, виникали незрозумілі перешкоди, чомусь губилися відповідні подання (до речі я сам робив кілька депутатських запитів з цього приводу), місцева влада раніше мотивувала, що таке рішення має прийматися в області, або навіть у Києві, бо надзвичайно вадливе воно. Проте тепер, коли з обласної адміністрації чітко вказано, що це питання у компетенції районних органів влади, віз, як кажуть і нині там. Більшість громади виступають за присвоєння імені, окремі ж опоненти заперечують: «Навіщо?! Чому саме ім'я Тараса Шевченка а не когось іншого?». Навіть були зібрані спільні збори працівників профспілки клубних працівників і керівництва музею, на яких обговорюючи питання присвоєння імені Тараса Шевченка музейному закладу, прийняли рішення у якому зазначалось, що з поміж тих, хто уславив Лисянщину не можна

виокремити когось одного, щоб не ущемити інших. На мій погляд рішення дещо дивне, хоча і воно має право на існування.

Думаю настав час винести питання на суд громадськості, обговорити його на сторінках районки* та прийняти рішення. На мою думку: ім'я Тараса Шевченка найбільш достойне для назви Лисянського музею тому, що ні хто інший не популяризував Лисянщину у світовому масштабі більше ніж Тарас Григорович Шевченко. Про це йтиметься нижче.

Як відомо народився майбутній митець 9 березня 1814 року в с. Моринці Звенигородського повіту, що розташоване за 15 км. від м. Лисянка куди тяжіло найбільш економічно і духовно. На Лисянщині проживали рідні Тараса, в котрих він не одноразово гостив, про що змальовував у своїх творах. Можна припустити, що малий Тарас часто бував в нашому краю з батьком Григорієм, який чумаючи, продавав на ринках сіль та скуповував зерно... Із споминів Т.Г. Шевченка знаємо, що він їздив із батьком на базар до Богуслава. То ж був часто у Лисянці не лише в гостинах, а й проїздом.

Офіційно Тарас Григорович зафіксував своє перебування у Лисянці тричі. У 1827 р. – тринадцятирічним, коли подався до Лисянки на пошуки учителя малярства – дяка Єфрема. Про це він згадає у своїй автобіографії. Наука дяка розпочалася з випробування, – окрім науки, довелося ще й носити воду до школи дяка та готувати фарбу. Очевидно це не влаштувало малого Тараса і він утік від дяка Єфрема. Однак є припущення, що одну з перших своїх професійних картин Тарас Шевченко намалював саме у Лисянці – ікону Івана воїна. Такою інформацією у свій час поділився збирач української старовини етнограф Іван Гончар, коли побував у Лисянці 1963 р. Його спомини збереглися в Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара», що знаходиться у Києві за адресою вулиця Лаврська, 19.

Своє перебування на Лисянщині уже вільним митцем, автором збірки «Кобзар», поеми «Гайдамаки», численних живописних та графічних робіт Тарас Григорович зафіксував у 1843 і 1859 рр. Спогади про гостину 1843 р. в Лисянці він описав у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» (1855–1858 рр.), згодом змалював й другу.

«...Як ми проїхали цю станцію, ніхто з нас, крім візника та коней, не знає. Я прокинувся вдосвіта біля самої «царини», тобто вигону містечка Лисянки, а Трохима збудив уже перед дверима поштової станції. Тому, що кінець моєї подорожі вже був недалекий (не беручи, звичайно, на увагу болота й півверстої греблі), то я й зважив що краще трохи спочити в Лисянці, а потім уже рушати далі. До Будищ, себто до резиденції мого родича, залишалося верстви зо дві, не більше. Чи ж довго їх проїхати? Годину, нехай дві, так я міркував. Але тому, що я багато в чому маю сумніви, то взяв мене сумнів і щодо цього рахунку, і, щоб визначити справу точніше, спитав я у Трохима, що він скаже. А він, подумавши, сказав, що коли ми виїдемо зараз, то приїдемо в Будище не раніше полудня.

– Одна гребля чого варта! – додав він.

Напившись чаю і хоч не надто ситно перекусивши, рушили ми в дорогу. Виїжджаючи з Лисянки, ми дуже обережно в'їхали на греблю, а загрузли, як кажуть, по самі вуха в болоті. Тут довелося нам уперше вжити до помочі волів. Це було закінчення і без того монотонно довгого спектаклю. Я виліз якось із брички на близьку розлогу вербу, потім з неї спустився на землю і бережком, роблячи антраша через калюжі, добрався до кінця греблі, а трохи спочивши, вийшов на гору і там, біля пам'ятника на жидівському кладовищі ліг на відпочинок...».

І тут звертаю увагу читача з якою любов'ю описує місцеву природу Тарас Григорович. «...Лисянка переді мною пишалася, мов на долоні... Всі жидівські халупи можна було перелічити, а християнських не можна, бо вони були закриті темними, ще голими садами. Довго я шукав очима в цьому лісі яблунь та груш, здавна й добре мені знаного будиночка отця диякона Єфрема, що в нього я брав лекції не рисування, а зразу таки малювання. Отець Єфрем, щоб випробувати чи є в мене хист до цього хитрого діла примусив мене терти на блясі якусь чорно-буру фарбу. Я не витримав іспиту і другого таки дня накивав п'ятами...».

Читаючи далі Тарас Григорович підкреслює значення в його житті перших пошуків маляра у Лисянці: «...Багацько перетерпів я після першої лекції, але ніщо так і не врізалось мені в пам'яті, як той перший немудрий іспит».

* У Лисянській районній газеті «Понад Тікичем» Черкаської області автор ставив дане питання на розгляд громадськості в однойменній статті (Понад Тікичем. – № 31 (1322), 2 серпня 2014 р.).

Стежки Кобзарєвого дитинства були гіркими «академіями», і один із перших класів в цих академіях була Лисянка. Можливо інакше б склалася доля Тараса, коли б він витримав цей перший іспит. Про Лисянку Шевченко писав з шаною та любов'ю: «Містечко Лисянка має велике значення в історії України. Це батьківщина Михайла Хмеля, батька славного Зиновія Богдана Хмельницького. Та ще славилася вона, коли вірити тутешнім дідам, своєю не згіршою за сицилійську вечірницею, що її відправляв тут ляхам і жидам Максим Залізняк року 1768-го. Та коли вважати всі такі події, недостойні пам'яті людини, за славні, то не тільки якась Лисянка, – кожне село, кожний клапчик землі буде славний в Україні, особливо на правому березі Дніпра. В чому іншому, а в цьому мої покійні земляки ні трохи не уступали якій хочете європейській нації, а року 1768-го перевершили Варфоломійську ніч і навіть першу французьку революцію. Одне в чому, відрізнялися вони від європейців: у них ці криваві трагедії були ділом цілої нації й ніколи не відбувалися через примхи одного якогось пройдисвіта, як от Катерини Медичі, до чого не рідко допускали в себе західні ліберали».

Ці переконання митця, які формувалися з розповідей діда Івана та інших земляків проросли художніми образами у поемі «Гайдамаки» (1841 р.) перекладеної на 130 мов світу ...

Бенкет у Лисянці.

«Смеркалося. Із Лисянки

Кругом засвітило:

Ото Гонта з Залізником

Люльки закурили...»

Тобто про Лисянку ще у свій час Тарас розповів усьому світу. Нині про містечко та окремі події з її історії читають 130-ма мовами світу. Чи не є це найбільшою популяризацією містечка? Тарас виокремив за історичними подіями Лисянку, а чому нині нащадки славного генія, пророка української нації не хочуть виокремити його з поміж інших. А він того вартий! Вартий для нас з вами, для підростаючого покоління, для нашої майбутньої історії. Тому ми маємо бути однастайними в увічненні його імені і не лише, по причині того, що 2014 р. – це рік його 200-річчя, а перш за все тому, що Тарас Шевченко має єднати нас у непростий час сьогодення, його ідеї актуальні й нині і мають бути об'єднуючими в Україні.

Описуючи далі свою подорож нашим краєм Тарас Шевченко згадував: «...Нарешті смішна й нудна процедура з возом була скінчена; я подякував півкарбованцем понурому мужикові, а вимазаного болотом хлопця, його вірного співробітника, захопив мідною гривнею і, щасливо всадовившись на возі, komponував далі фінальний акт монотонної комедії, себто останні верстви мого безладного мандрювання.

Трохим мій, хоча й не знахар, а будучину вгадує не згірш за знахаря. Саме в обід бричка наша спинилась перед домом мого гостинного родича. Зустрінув він мене на ганку з серветою в руці, а кухня – в їдальні з заклопотаним лицем і з носом, запорошеним борошном: це означало, що паски ще в печі, що вони ще не підійшли до належної висоти; цей важливий процес ще не відбувся і своєю томливою непевністю тривожив дбайливу господиню. Я про це тільки здогадувався, але, звичайно, не без підстави. Страсний тиждень уже був наприкінці...».

В 1860 році перебуваючи в С.-Петербурзі Т.Г. Шевченко, згадуючи і захоплюючись рідним краєм, поетично змалював картини природи с. Будище:

« Тече вода з-під явора

Яром на долину.

Пишається над водою

Червона калина.

Пишається калинонька,

Явір молодіє,

А кругом їх верболози

Й лози зеленіють».

До цього часу свідками того візиту Кобзаря є явір над водою та фундамент церкви, яку відвідував Тарас. І сьогодні, як і тоді, в Будищах:

«Тече вода із-за гаю

Та попід горою.

Хлюпочуться качаточка

Поміж осокою.

А качечка впливає

З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.»

Красзнавець Микола Лубко у зв'язку з цим писав: «Крокуючи курними шляхами і сільськими стежками, безталанний сирота увібрав у чисту дитячу душу красу рідної землі, пісенну поезію народу, його біди і страждання. Все це потім перелилося в незбагненну велич духу Великого Українця...».

Велич таланту та творчий здобуток Т.Г. Шевченка визнав весь світ, його твори перекладені сотнями мов і читаються в усіх державах, а даниною шани поету є пам'ятники та історико-меморіальні комплекси по всьому світі. На Лисянщині: біля районного будинку культури відвідувачів зустрічає бронзова паркова скульптура Т. Шевченка-художника. Він присів і, тримаючи папір і олівець, вдивляється в далину – ген за Тікич: «Бувало вийду із тінистого березового гаю... дістану із сумки олівець і папір й малюю собі широку прекрасну долину Гнилого Тікича, осяяну ранковим весняним сонцем. Це для мене були найсолодші митті життя». На вулиці де проживав дяк Єфрем в якого брав уроки малий Тарас створено історико-меморіальний комплекс «Тарасова криниця». Нині бува почуєш, що то не та криниця з якої Тарас носив воду. Заперечу, саме та! І це доведено науковою експедицією Київського державного університету імені Тараса Шевченка ще в середині 1960-х років. Почитайте нашу книгу «Край козацький. Довідник з історії Лисянщини», там досить широко все це аргументовано. Це саме те місце та криниця, де біля колодязя одягає на коромисло цебра з водою малий Тарас. Пам'ятник виготовлений з бронзи. Щоправда тут ще й був макет селянської хати ХІХ ст., нині у комплексі – кузня. Сподіваємось, що й вона дочекається свого внутрішньо добудовчого завершення. Погруддя Т.Г. Шевченка встановлено в с. Дашуківка, колективне господарство якого носило ім'я Великого Кобзаря.

У свій час наші попередники, усвідомлюючи велич Тараса не вагались на відміну від нас – назвали його іменем вулицю і провулок в смт. Лисянка, його ім'я носять окремі вулиці в селах району.

І ще одне. У 1918 р. Лисянське вище початкове училище було реорганізовано у Вищу початкову школу імені Т.Г. Шевченка, яка в 20-х роках реорганізована в єдину трудову школу імені Т.Г. Шевченка, в якій у 1920–1921 рр. працювала учителькою української мови та літератури Людмила Шевченко (1895–1969 рр.) – дочка Прокопа Шевченка, молодшого сина Микити Шевченка – Тарасового брата, тобто внучата племінниця Тараса Шевченка. Знаю, що красзнавці пропонували відновити ім'я Тараса у назві освітнього закладу Лисянського НВК № 1.

Кобзар – це духовна Конституція України, заклик до об'єднання всіх українців на цій благословенній Землі. Т.Г. Шевченко мріяв про вільну й незалежну Україну з заможним щасливим народом, рівним серед європейської сім'ї.

Його мрії здійснилися, але нам ще довго потрібно вдосконалюватися й працювати, щоб духовні заповіді Шевченка втілити в життя, адже поділена й розколена нація не зможе вижити серед економічних кризових штормів, в умовах бездуховної глобалізації. Чи позбулися ми синдрому меншовартості виробленого століттями поневолення?! Чи достатньо у нас патріотизму, любові до рідної землі, до рідної мови, культури, щоб передати їх нащадкам?! На це ми частково відповімо назвавши районний музей іменем Тараса Шевченка! А чи, можливо, у черговий раз відхилимо пропозиції свідомої громади?

В чому велич творчості Т.Г. Шевченка? Мабуть в тому, що коли в ХІХ ст. українська писемна мова була під заборонаю, а народ називали не інакше як «хохли» або «малороси», він своїм «Кобзарем» пробудив народ так, що навіть пани і підпанки заговорили українською, цитуючи його поезію. На творчості Т.Г. Шевченка виховалася нова національна інтелігенція – провідник нації, «сінь її землі»: Михайло Драгоманов, Михайло Коцюбинський, Михайло Старицький, Володимир Винниченко, Марко Вовчок, Леся Українка, Михайло Грушевський та багато інших, хто своєю творчістю стверджували український народ та спонукали до національного самовизначення. Тому назвавши музей іменем Тараса Шевченка ми продовжимо традицію нащадків Тараса Шевченка передамо іншим поколінням його велич!

Велич Т.Г. Шевченка й в тому, що через 200 років з Дня народження і більше 150 років після смерті, його поезія живе і надихає:

«Борітеся – поборите,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!»

Ці вірші актуальні й сьогодні, як ніколи:

«Мир душі твоєї, Богдане!

Не так воно стало;

Москалики, що заздріли

То все очухрали.

Могили вже розривають

Та грошей шукають,

Льохи твої розкопують

та тебе ж і лають...»

Пам'ятаймо, що Тараса Шевченка обґрунтовано визнано пророком:

«І на оновленій землі

Врага не буде, супостата,

А буде син, і буде мати,

І будуть люди на землі.»

Я заявляю так! Ім'я Т.Г. Шевченка не лише достойно прикрасить назву Лисянського музею, а й даватиме поштовх до розвитку закладу. Це ми також маємо усвідомлювати. Музей безпосередньо і вже сама його назва несуть виховне значення. На музей дивитимуться всюди не лише як на районний музей, а як на заклад, що носить ім'я великого українця Т. Шевченка, а на нас мешканців Лисянщини, як на тих, хто усвідомив, що з нашого краю бере початок духовне джерело творчості поета. Хочеться вірити що ми готові до такого усвідомлення. Тож час покаже, чого ми достойні...

Запрошую до дискусії.

В МУЗЕЇ МВС УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПРЕЗЕНТОВАНО ФІЛАТЕЛІСТИЧНУ ВИСТАВКУ «ОСТАННІМ ШЛЯХОМ КОБЗАРЯ»

У сучасних умовах розвитку України творчість Тараса Григоровича Шевченка має широко використовуватись у національно-патріотичному вихованні населення, особливо молоді, зокрема ліцеїстів, студентів, курсантів, слухачів та магістрів навчальних закладів України та системи МВС України зокрема. 9 березня 2014 р. світова спільнота відзначила 200-річчя від дня народження геніального сина українського народу. З нагоди цієї події у березні 2014 р. в Музеї МВС України Національної академії внутрішніх справ була розгорнута тематична документально-речова виставка. Представлені на ній матеріали ілюстрували окремі факти з життя та творчості великого поета, засвідчували його вплив на формування національної самосвідомості українського народу.

А 17 жовтня 2014 р. в тому ж музеї НАВС презентовано філателістичну виставку «Останнім шляхом Кобзаря», яка проводилась за участі: Національної академії внутрішніх справ, Міжнародної академії фундаментальних основ буття, Київського товариства Асоціації філателістів України, Черкаського земляцтва «Шевченків край» у м. Києві, Музею МВС України НАВС, благодійної

*У музеї МВС України НАВС.
У центрі Олександр Канівець*

організації «Міжнародний фонд академіка П.П. Михайленка». Відвідувачі виставки мали унікальну можливість ознайомитись з філателістичними експонатами. Виставка репрезентувала матеріали поштового походу-реквієму «Останнім шляхом Кобзаря», який був ініційований і реалізований відомим філателістом Олександром Канівцем.

29 травня 2010 р. Президія Асоціації філателістів України прийняла історичне рішення про проведення Міжнародного поштового походу-реквієму «Останнім шляхом Кобзаря». Було створено оргкомітет «Проща до Тараса – 2011» з числа відомих громадських діячів України. А сам похід-реквієм розпочато 8 травня у м. Санкт-Петербург і завершено 22 травня 2011 р. у м. Канів Черкаської області. Його унікальність полягає в щоденному і погодинному оформленні

та відправленні пронумерованої кореспонденції з поштамтів та відділень поштового зв'язку населених пунктів по маршруту, яким везли тіло Великого Кобзаря у 1861 р. в Україну. Ця кореспонденція й склала основу виставки.

Працівники Музею МВС України доповнили філателістичну колекцію іншими цікавими експонатами. Особливе місце в експозиції посіли ювілейні, ексклюзивні та спеціально ілюстровані відомими українськими художниками В. Касіяном, О. Сластіоном, О. Івахненком, В. Лопатою видання «Кобзаря» (до 140-ї, 150-ї та 175-ї річниць від дня народження поета та ін.). Серед них – рідкісне видання «Кобзаря» 1894 р., надруковане у київській друкарні Г. Корчак-Новицького.

Експонувалися книги, присвячені дослідженню творчості Т.Г. Шевченка. Одне з останніх таких видань – дослідження професора В. Сокура «Мій, твій, наш Шевченко», в якому автор навів віднайдені ним малознані факти з життя поета. А також книга «Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження», яка була підготовлена у 2009 р. спільними зусиллями фахівців низки вищих навчальних закладів, музеїв України та Інституту історії України. Активну участь у написанні видання брали й працівники Національної академії внутрішніх справ. Це доктори наук О. Кузьминець, Н. Щербак, В. Щербатюк та кандидати наук В. Довбня, Л. Хойнацька. У книзі висвітлено сторінки біографії Тараса Шевченка, показано вплив його творчості на формування ідеї української державності, розкрито велич і силу Тарасового слова. Презентація видання за участі Національної академії внутрішніх справ проходила в Києві, у Національному музеї Тараса Шевченка.

Слід зазначити, що Музей МВС започаткував створення власної музейної Шевченкіани, до якої долучився колектив науковців академії, а її початок поклав проректор закладу В. Сокурченко. Він передав до колекції музею вишитий портрет поета, який і зайняв почесне місце на виставці. Під час презентації експозиції в Музеї МВС України НАВС ревізор Асоціації філателістів України Олександр Канівець розповів про сотні унікальних конвертів і поштових марок із зображенням Тараса Григоровича, пам'ятних знаків, поштових штемпельних відміток багатьох міст, які тісно перепліталися з життям поета та його родини.

На презентацію були запрошені почесні гості, представники керівництва та ветеранської організації НАВС, курсанти та студенти навчального закладу. Під час урочистого заходу слово було надано: заслуженому працівнику культури України, народній поетесі України Зої Ружин, відомому філателісту України Євгену Тупчію, генерал-майору міліції, в.о. ректора Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі Віктору Гвоздецькому, полковнику міліції у відставці, зберігачу рушника національної єдності Миколі Степаненку, виконавчому директорів Черкаського земляцтва «Шевченків край» у м. Києві Олені Матвійчук, журналісту-шевченкознавцю Миколі Хрієнко, члену Національної спілки журналістів України, заступнику голови Ради ветеранів НАВС Анатолію Довбні.

Усі присутні на презентації виставки підтримали думку, що представлені експонати є значним внеском в світову Шевченкіану та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка.

Інформація надана Музеєм МВС України НАВС

О. Гаврилюк,
полковник ВГО УРК

ДУХОВНІСТЬ ТА ПАТРІОТИЗМ ЄДНАЮТЬ УКРАЇНУ

23 травня 2014 р. козаками Лисянського козацького полку ЧОКТ ВГО УРК на чолі з підполковником УРК Віктором Колодяжним, за ініціативи та організації полковника УРК Олександра Гаврилюка на теренах Богуславщини, Лисянщини, Звенигородщини Київської та Черкаської областей проведена акція «Духовність та патріотизм єднають Україну», що була приурочена 200-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка та вшануванню героїв Медвинської республіки 1920 р.

Акція розпочалася з покладання квітів о 9 годині в історичному місці – родинному маєтку Хмельницьких – Монастирку, що поблизу Лисянки. Ще 10 грудня 2010 р. саме зусиллями реєстровців тут був відкритий пам'ятник на честь Михайла і Богдана Хмельницьких. Тут завжди гордо майорить прапор Лисянського полку, який продовж акції «Козацький прапор навколо світу» 2011–2014 р. вже побував у 38 країнах світу, стверджуючи велич козацької нації. Під час заходу учасники ще раз акцентували увагу на тому, що з діяльності М. Хмельницького у 1690-х роках як «осадчого» почалося відновлення та заселення козацького міста-фортеці Лисянки, а з діяльності його сина Богдана, який за однією з версій тут народився, розпочалася розбудова Української козацької держави.

Виступаючи відзначили, що Лисянка стала й першим населеним пунктом, з якого малий Тарас Шевченко на шляху до висот малярства розпочав пошуки учителя-маляра. Кращі черговий раз окреслили Шевченківський край – місцем народження Тараса – с. Моринці та тими теренами його Малої Батьківщини, де минули дитячі роки, де він з батьком відвідував місцеві ярмарки та базари, зазнав кріпацької праці, подорожував у пошуках учителя малювання. Безперечним є той факт, що Лисянка є одним із центрів Шевченкового краю, а сам край став духовним і культурним центром України – землею Богдана і Тараса!

Далі заходи продовжилися за 14 кілометрів від Лисянки, у с. Моринці Звенигородського району. Відзначимо, що у селі в складі ЛРКТ ВГО УРК діє Моринська козацька сотня УРК, яку очолює майор УРК Олег Мамай. Козаки та берегині відвідали місцевий музейний комплекс, де поклали квіти до підніжжя пам'ятника Катерині – матері Т.Г. Шевченка. Капітан УРК Вячеслав Суржко провів цікаву екскурсію в Тарасовій хаті. З уст екскурсовода звучали слова Кобзаря, які й сьогодні залишаються актуальними: «Боріться – поборите! Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава. І воля святая!».

Учасники заходу біля пам'ятника-монументу козаку-бандуристу А.О. Митяю у с. Стара Буда на Звенигородщині

В 11 год заходи знову перенеслися до Лисянки, де разом із районною і селищною владою та всіма небайдужими патріотами краю були покладені квіти до пам'ятника Т.Г. Шевченка. Зі словом про Тараса до громади звернувся настоятель Лисянської церкви «Святої Покрови» УПЦ КП отець Роман. Прорекламували свої вірші поетеса Валентина Войцеховська, Олександр Ліщенко, заспівав Заслужений артист України, співак-бандурист Тарас Силенко. Стало очевидно, що такі заходи відіграють не лише просвітницьку, але й об'єднуючу роль.

Біля історико-етнографічного комплексу «Тарасова криниця» у Лисянці відбулася літературна година, яку провела голова ВГО «Поступи жінок – мироносиць», заступник директора громадської організації «Земляцтво Придніпров'я», член правління

Національної Ради жінок України, почесний громадянин смт. Шевченкове, заслужений працівник культури України, поетеса Зоя Ружин. Тут же виступив заступник голови Лисянської районної ради Ярослав Попко, який докладає максимум зусиль щодо увічнення імені Тараса Шевченка на Лисянщині. Так, за його підтримки та з ініціативи козаків-реєстровців восени 2013 р. на 35 сотках землі, що була виділена владою, до 200 річчя з дня народження Т. Шевченка був закладений «Вишневий сад Т.Г. Шевченка» з 200 вишень. Це був наш вклад в подальшу реалізацію проекту хати-мрії Тараса, яку він особисто спроектував і мріяв побудувати. ЛКП ЧОКТ ВГО УРК підтримала ініціативу професора В.В. Сокура та кращих Лисянської РО «Витоки» Національної спілки краєзнавців щодо її побудови у Лисянці. На підтримку цієї ініціативи козацтво виготовило і подарувало містечку плакат розміром 2 на 3 метри з портретами гетьмана Б. Хмельницького та Т. Шевченка, гербом м. Лисянки і проектом хати власноруч зробленим Т. Шевченком. На плакаті напис – «Лисянка – земля Богдана і Тараса – духовна велич України. Збудуємо хату-мрію Т.Г. Шевченка в Лисянці. Лисянський козацький полк ЧОКТ ВГО УРК за реалізацію ініціатив професора Сокура В.В.». Ми неодноразово підтримували місцевих краєзнавців, думки яких неодноразово підсумовував їх керівник Володимир Щербатюк щодо того, що у збудованій хаті може діяти мистецька школа з окремих народних промыслів чи працювати музей «Поема «Гайдамаки», створення якого ініціює краєзнавець із с. Почапинці Михайло Лаврега. Без сумнівів це пішло б на користь Лисянки, адже не лише ще більше її уславить, а й дасть поштовх містечку до подальшого його розвитку.

Нині за втілення мрії Т. Шевченка у життя взявся третій Президент України В. Ющенко. Благородна справа! Однак, як запевняє В. Сокур у Лисянці могла б діяти Тарасова світлиця, що стала б культурно-просвітницьким осередком шевченкознавства, школою поезії, малярства для обдарованої молоді. Це Лисянці пророкує і поетеса З. Ружин, з ініціативи якої у Лисянці на честь Т. Шевченка була посаджена гілка з так званої «Верби Кобзаря», яку він посадив на заслани 1853 р. в

Мангишлаку, будучи солдатом. Поетеса власноруч привезла з Казахстану цю частку Шевченківської душі і його суму за Україною. Поруч з вербою біля кринички посадили й дві калини: одну із с. Моринці, іншу з містечка Шевченково, поєднавши їх на Лисянській землі.

Учасники вище зазначених заходів підкреслили, що немає жодної нації без національної пам'яті. А тому боротьба за незалежність України, за право бути українцем на своїй землі, розмовляти рідною мовою, розвивати національну культуру, уславлювати своїх героїв, особистим прикладом возвеличувати служіння Батьківщині та виховувати молоде покоління у дусі патріотизму не завершилась. Вона триває. І якщо на сході України вона вже ведеться зі зброєю в руках проти сепаратистів та російських військових, що тероризують населення Донецької та Луганської областей, то в інших регіонах необхідно зробити усе, щоб не допустити розгортання цього в інші куточки України. І кожний свідомий українець не повинен стояти осторонь. По мірі своїх можливостей має взяти участь у досягненні перемоги задля подальшої розбудови незалежної України, як європейської держави, збереження єдності українців та територіальної цілісності України.

У цьому контексті збереження історичної пам'яті, увічнення героїв національно-визвольної боротьби України є пріоритетними напрямками краєзнавчої роботи Лисянського козацького полку. А тому козаки товариства вже провели різнопланові заходи щодо увіковічення пам'яті героїв. Це встановлення пам'ятника-меморіалу козаку-бандуристу Антону Огійовичу Митяю у с. Стара Буда, відкриття стели «Земля героїв Медвинської республіки 1920 р.» (автори – О. Ганжа, О. Гаврилюк, П. Листопад), яку збудували члени Медвинської сотні на чолі із сотником Петром Хохою, участь у виданні та перевиданні книг тощо.

Після освячення о 14 годині зазначеної пам'ятної стели настоятелями українських православних церков – отцями Ярославом із с. Медвин, Миколаєм із с. Боярка та отцем Романом із смт. Лисянка, козацтво і громадськість відправились до пам'ятника безневинним жертвам більшовицького терору на місце їхньої загибелі у 1920 р. біля Ковтунового ліска в с. Медвин. Там відбулась панахида і мітинг-реквієм, який відкрив та провів голова Медвинської сільської ради Петро Листопад. Тоді ж відбулась і презентація книги «Медвинське постання», у перевиданні якої взяли участь Петро Гоголя та Роман Коваль. Також проведено посвяту в козаки Лисянського козацького полку, яку здійснили полковник УРК Олександр Гаврилюк і підполковник УРК Михайло Ковтуненко. Патріотичний дух нащадків Медвинської республіки і гостей села підняв виступ співака-бандуриста Тараса Силенка. Актуально звучав вірш Т. Шевченка «Холодний яр» у виконанні Олександра Ліщенка. Відому пісню «Горить Медвин» на слова Валентини Войцеховської заспівав майор УРК Михайло Вербіцький. А народний вокальний ансамбль «Світанок» виконав пісню «Плине кача».

То ж хочемо підкреслити, що сила українського народу в єдності. Це ключ до процвітання кожного народу. Бо чим більше буде протиріч та ненависті між громадянами, тим більше її ділитимуть на «бендеровців» і «сепаратистів», тим легше буде Кремлю реалізувати свої підступні плани. Нас усіх має об'єднати любов до України, яка має унікальні традиції та самовідданих героїв, демократичне європейське майбуття. Упевнені, що Україна обов'язково відбудеться як вільна Європейська держава! Низький, доземний уклін усім героям України! Ми збережемо пам'ять про ваш подвиг, донесемо до майбутніх поколінь героїчні дні вашої боротьби й непереморне бажання бачити свою землю вільною й квітучою. А багаті на історію й трудові звершення Моринці, Лисянка, Медвин були, є і завжди будуть культурно-духовними центрами, козацькими форпостами захисту української державності. Слава Україні!

Ю. Сокур

кандидат юридичних наук

ЛИСЯНСЬКА КОЗАЦЬКА ШЕВЧЕНКІАНА

За ініціативи Лисянського реєстрового козацтва, спільно із Лисянською районною та селищною владою, за участі небайдужих мешканців Лисянщини 27 вересня 2013 р. у Лисянці реалізована акція «Вишневий сад Тараса Шевченка», приурочена 200-річчю Тараса Григоровича. Зокрема на упорядкованій і огороженій земельній ділянці в 35 сотих гектара, що була виділена місцевою владою біля річки Гнилий Тікич, висаджено 200 вишень семи сортів. Організатором і натхненником цього дійства виступив полковник місцевих козаків-реєстровців О. Гаврилюк. На підтримку заходу та перспектив побудови у Лисянці Шевченкової Хати-мрії місцеве козацтво виготовило і подарувало місту

плакат розміром 2 на 3 метри на якому зображені портрети Б. Хмельницького та Т. Шевченка, герб м. Лисянка та план хати, що був власноруч спроектований Тарасом Шевченком, яку поет мріяв збудувати.

Захід, що відбувся 27 вересня 2013 р. у Лисянці – це ще один крок на шляху до реалізації мрії Тараса Шевченка – збудувати за його власним проектом будинок. Ідею реалізації Тарасової мрії у свій час висловив заступник редактора журналу «Дивосвіт», кандидат історичних наук, професор Василь Васильович Сокур.

На підтримку реалізації проекту з будівництва хати-мрії Тараса Шевченка відгукнулися колишні випускники Київського національного університету імені Тараса Шевченка – А. Берlach, С. Голубицький, П. Захарченко, В. Калиновський, О. Кузьминець, В. Щербатюк, Б. Олійник, О. Романцев та нинішні студенти. Підкреслимо, що ще до 150 річчя перепоховання поета на кошти цих же осіб у експозиції Лисянського музею при вході встановлений бюст Тараса Григоровича, замінені старі вікна приміщення на нові. Водночас на підтримку зазначеного вище проекту за підписом представників наукової громадськості Києва докторів і кандидатів наук – В. Сокура, О. Кузьминця, П. Захарченка, Т. Конончук, В. Калиновського, В. Щербатюка, Ю. Сокура у вересні 2013 р. підготовлений лист до Міністра культури України Л. Новохатька та Міністра освіти і науки України Д. Табачника. Свої підписи у листі поставили також голова Всеукраїнської громадської організації «Поступ жінок-мироносиць», почесна громадянка с. Шевченкове Черкаської області З. Ружин та суддя Київського апеляційного господарського суду О. Гаврилюк, член правління Лисянської районної організації «Work & Luck International», краєзнавець Ю. Нестеренко.

Безсумнівно, що з глибини віків і до сьогоднішнього дня, а, вочевидь і на майбутнє, життя українців – «... живих, і ненароджених», усієї української нації з її минулим і сучасним – було, є і, поза сумнівом, нерозривно пов'язане з козацтвом. Це та сторінка історії України, яка об'єднує наше, на жаль, досі розколоте суспільство. А тому стратегічними завданнями сьогодення є увічнення видатних українців, зокрема у зведенні пам'ятника Михайлу та Богдану Хмельницьким на центральній площі Лисянки, будівництво Хати мрії Тараса Григоровича Шевченка, що на свій кошт реалізує нині третій Президент України В. Ющенко, назві Лисянського державного районного історичного музею іменем Тараса Шевченка, перейменування нарешті у Лисянці назв вулиць, площ, скверів на честь лисянських полковників Максима Кривоноса, Демка Якимовича Лисянського, Семена Височана, обраного в Лисянці гетьмана С. Опари та багатьох інших видатних постатей. На жаль, в Лисянці залишається поза увагою досить суттєва, як на наш погляд, пропозиція керівника краєзнавчої спілки «Витоки», доктора історичних наук В. Щербатюка змінити назву центральної вулиці Леніна на Гетьманський шлях. Назва вулиці, як переконує історик, символічна – вона має починатись від родинного маєтку Михайла Хмельницького Монастирка (нині хутір Жовтень, що територіально приєднаний до райцентру) до центру Лисянки і символізує шлях Богдана від батьківського порогу до провідника Української держави. Та власне і назву Жовтень лисянське районне та селищне керівництво вже давно мали б змінити на історичну назву – Монастирок!

Настав час поставити крапку і щодо визначення статусу та назви районного історичного музею. Ще в 2009 р. за ініціативи Черкаської обласної спілки краєзнавців та Лисянської районної організації «Витоки» Національної спілки краєзнавців України як один з перших кроків на шляху до реалізації зазначених вище проектів, музею запропоновано присвоїти ім'я Тараса Шевченка і називати заклад «Лисянський державний районний історичний музей імені Тараса Шевченка». Проте, як не дивно, місцева влада до цього часу постійно знаходить причини, щоб зволікати з відповідним рішенням. Нині виникла проблема із статусом «державний». І нібито саме це є перешкодою у присвоєнні імені. Тоді місцеві краєзнавці висунули думку назвати заклад «Лисянський районний історичний музей імені Тараса Шевченка». Проте, як кажуть у народі, «а віз все там же!» Звернення з цього поводу до голови райдержадміністрації О. Вельбівця під час круглого столу, що відбувся у Лисянці 4 липня 2014 р. залишилось поза увагою.

Однак, науково-краєзнавча, козацька та патріотично налаштована громада Лисянщини та навіть науковці з Києва наполягають на своїх переконаннях, уже неодноразово висловлених, що спільна праця громадських організацій краю і влади, спрямована на підтримку патріотичних ініціатив, буде значущим вкладом не лише на увічнення достойних імен, а й у розбудову громадянського суспільства Лисянщини, а відтак й України. Адже така праця продукує патріотизм, насамперед у підростаючого покоління, вона спрямована на підвищення рівня духовності населення, збереження історичної пам'яті народу та його єдності.

В. Щербатюк,
доктор історичних наук

ЛИСЯНЩИНА: ШЕВЧЕНКІВ КРАЙ МАЄ ОБ'ЄДНУВАТИ УКРАЇНУ

Група краєзнавців Лисянщини разом з науковцями Києва взяли участь у заходах патріотично-виховного спрямування, що відбулися 4 липня 2014 р. у Шевченковому краю – Лисянці, Звенигородці, селах Шевченковому та Моринцях. Вони проходили під гаслом зміцнення єдності України і присвячувалися 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка.

Зокрема, у Лисянці з ініціативи громадського об'єднання «Лисянський Майдан», загону самооборони Лисянського району «Лисянська варта», районної організації «Витоки» Національної спілки краєзнавців України за узгодженням з райдержадміністрацією та районною радою того дня був проведений круглий стіл на тему: «Україна: історія і проблеми сучасності. До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка, 70-річчя визволення України від гітлерівських загарбників та до питання обговорення змін до проекту Закону України про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади».

У цьому заході активну участь взяли члени районної організації Національної спілки краєзнавців України, зокрема активіст місцевого Майдану Михайло Теофанович Лаврега. Співголовами круглого столу були голова Лисянської районної державної адміністрації Олександр Іванович Вельбівець та голова Лисянської районної організації «Витоки» Національної спілки краєзнавців (НСК) України доктор історичних наук Володимир Михайлович Щербатюк.

Співголови круглого столу В.М. Щербатюк і О.І. Вельбівець

У обговоренні теми круглого столу взяли участь: Олександр Васильович Кузьминець – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ (НАВС) («Актуальні проблеми сьогодення у контексті історії України»), Петро Павлович Захарченко – доктор юридичних наук, професор кафедри історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка («Політико-правова оцінка більшовицької агресії в Україні у 1918 р.: роздуми та історичні аналогії»), Володимир Михайлович Щербатюк – доктор історичних наук, професор кафедри історії держави та права НАВС («Необхідність переосмислення окремих історичних концепцій в реаліях сьогодення задля зміцнення патріотизму в Україні та її регіонах»), Юрій Васильович Сокур – кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави та права НАВС («Тарас Шевченко – пророк нації і символ єднання»), Іванна Андріївна Мацелюх – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка («Проект Закону України “Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади” в контексті вимог громадянського суспільства»), Петро Борисович Гоголя – директор Богуславського районного краєзнавчого музею Київської області («Традиції народовладдя на Богуславщині на прикладі Медвинської громади»), Сергій Анатолієвич Іщенко – громадський активіст, член загону самооборони Лисянщини «Лисянська варта» («Вплив колоніальних традицій на свідомість українців – перешкода поверненню у європейську сім'ю народів»), Світлана Миколаївна Микитченко – голова Лисянського районного осередку ВО «Майдан» («Ставлення до подій минулого та сьогодення як визначник моральності»), Михайло Теофанович Лаврега – депутат Лисянської районної ради, член Лисянського районного осередку ВО «Майдан» («Виховання почуття соборності: історична пам'ять як складова державницького мислення та основа єдності українського суспільства»).

Перебування науковців столичних вишів на Лисянщині було спрямоване на посилення ролі місцевої громади та зростання її впливу в суспільному житті краю, відмежування нинішніх керівників Лисянщини від попередніх методів управління колишньої місцевої влади, на співпрацю громадських організацій з новою владою задля розвитку регіону та подальшої розбудови національної держави, посилення патріотизму в краї і недопущення негативних ідей сепаратизму і антиукраїнства.

Учасники круглого столу звернули увагу на розгортання воєнних дій, що проходять на сході України, акцентували увагу на історичні та сучасні причини, які призвели до цього, провели аналогію між подіями 1918 р. та сьогоднішнім, підкреслили необхідність зміцнення в державі

законодавчої бази. У контексті посилення єдності України було виокремлено помилки попередньої влади на загальнодержавному та місцевому рівнях. Незважаючи на певні заперечення та опонування з боку голови Лисянської райдержадміністрації, виступаючі все ж простежили взаємозв'язок

Виступають (зліва направо): М.Т. Лаврега, О.В. Кузьминець, І.А. Мацелюх

цих помилок, критично висвітлили управлінські методи, які застосовувала колишня районна влада. Пролунали й конструктивні заклики до нового мислення на адресу місцевих депутатів.

Того ж дня гості з Києва разом з лисянськими краєзнавцями побували у Звенигородці, селах Шевченкове і Моринці, де зустрічалися з громадськістю батьківщини великого Кобзаря. Відбулися обмін роздумами щодо ситуації в країні і шляхів її подолання, про внесок у цю справу кожного патріотично налаштованого громадянина. Відвідавши Звенигородський районний краєзнавчий музей і Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка» науковці зі столиці обмінялись з музейними установами науковою літературою, намітили план подальшої співпраці і висловили тверді переконання в об'єднавчій силі Шевченкового краю, витоки якої сягають у сиву давнину українського народу.

Під час зустрічей з громадськістю краю представники кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ презентували виданий до 200-річчя Т. Шевченка навчальний посібник «Історія України. Курс лекцій» (К.: Фенікс, 2014. – 376 с.).

Ю. Митрофаненко,

кандидат історичних наук

ХОЛОДНОЯРСЬКИМИ СТЕЖКАМИ КІРОВОГРАДЩИНИ

Ю.С. Митрофаненко

Складовою історії Холодноярської організації, яку сам Ю. Горліс-Горський називав «республікою», є терени північної частини Кіровоградської області Олександрівського та Знам'янського районів. Саме в цих куточках нинішньої Кіровоградщини народжувалися отамани та козаки для повстанських загонів, які поповнювали лави повстанців, готуючи нових борців для Холодного Яру. Степові села були аренами запеклих боїв з червоними окупантами. Патріотичні нащадки «славних прадідів великих» встановили пам'ятники учасникам боротьби за незалежність України. Найбільші міста області: Кіровоград, Олександрія, Знам'янка, Світловодськ (колишні Крилів, Новогеоргіївськ) також по-різному пов'язані з життєвою долею борців за українську державність.

Зізнаюся, давно хотів здійснити маршрут повстанськими стежками рідної Кіровоградщини, тому пропозиція та компанія знаного дослідника повстанського руху доктора історичних наук Володимира Щербатюка не могла не зацікавити. Отже, теплим грудневим днем буремного 2014 р. автівкою вирушаємо у мандрівку холодноярськими стежками Кіровоградщини. Розпочали подорож з оглядин колишньої

«катівні Єлисаветської ЧК», до якої Ю. Горліс-Горський (Городянин) потрапив у травні 1920 р. Розповідаю, що це та сама в'язниця, у якій перебував майбутній автор історично-документального роману «Холодний Яр», а навколо неї вали фортеці Святої Єлисавети, насипані козаками у XVIII ст. Ю. Городянин яскраво описав свою втечу з розстрілу: «скотившись клубком з валу, пускаюся бігти. Босий... в одній білизні. біля ніг дзижчать кулі... Бачу як ліворуч від тюремного муру відділилося кілька постатей, які стріляючи біжать в одному зі мною напрямку...». Місцевість описана доволі достовірно. Все це можливо навіть сьогодні не тільки уявити, але й побачити. Щоправда, досліднику Сергію Луніну в архівах СБУ вдалося виявити дані, які дещо спростовують цей спогад холодноярця. Згідно документам слідчої справи Ю. Горліс-Горський втік не з в'язниці, а із залізничного вокзалу під час етапування. Сталося це 2 липня 1920 р.

Далі вулицею Московською прямуємо у напрямку Холодного Яру! Ось так! Повідомляю В. Щербатюку, що є думка перейменувати її на Холодноярську, він погоджується. Цілком слушно як з історичної точки зору, так і з географічної. Дорогою до найближчого села, яке перебувало у сфері впливу Холодного Яру, пригадуємо населені пункти сучасної Кіровоградщини, про які згадував Ю. Горліс-Горський та інші повстанські (у добу СРСР «бандитські») села. Отже, Л. Загородній зі Златополя (нині Новомиргород), П. Хмара з Цвітної, К. Пестушко (Блакитний) з Ганнівки, Д. Гупало з Нової Осоти, Кучма з Аджамки, Бондаренко (Кибець) побратим П. Хмари з Цибулевого, Г. Нестеренко-Орел вчителював у Обознівці, Отаманенко з Бовтишки, А. Гулий-Гуленко з Новоархангельська, а резиденціями отамана М. Григор'єва були Верблужка та Олександрія! А ще в наших степах одружився та відродив свою армію Нестор Махно. Загалом більше десятка сіл сучасної Кіровоградщини, вже окрім згаданих, після перемоги більшовиків потрапили до переліку так званих «бандитських» сіл, яким приділялася підвищена увага з боку каральних органів радянського режиму.

**Могила отамана Чорного Ворона
(Микола Скляр), с. Розумівка
Олександрівського р-ну Кіровоградської обл.**

Ділимося думками, чому так багато повстанців на Кіровоградщині. Причина – неприйняття заможним українським селянством більшовицьких експериментів, які оголосили війну українському селянству, запровадили продрозкладку, бо «вільна торгівля хлібом є злочин». Першим населеним пунктом з повстанським минулим на нашому шляху – село Єлисаветградівка мала батьківщина Мефодія Голика-Залізняка, який разом з побратимами-холодноярцями мужньо до останнього бився у Лук'янівській в'язниці в лютому 1923 р. Минаємо Підлісне (колишній Федвар) – батьківщину талановитого театрального режисера та актора Г. Юри, Івангород – місце переможного бою холодноярців та поранення Ю. Горліс-Горського.

Та наша мета – Розумівка, де знаходиться могила Чорного Ворона (Миколи Скляра). Нещодавно на трасі, яка веде з Києва з'явилася табличка, що вказує шлях до могили борця за українську незалежність. Поруч з нею інша, яка інформує, що в Розумівці знаходиться церква та усипальниця Миколи Раєвського, військового діяча Російської імперії, учасника Бородинської битви, хто у власності мав село Розумівку. Дорогою до Розумівки ландшафт змінюється: споглядаємо глибокі рови, лісову місцевість. В. Щербатюк каже, що це нагадує йому рідну Черкащину. Погоджуюся, дійсно дуже схоже на Холодний Яр. Це знаменитий Бовтиський Яр,

який за однією з версій утворився після падіння метеориту.

Проїжджаємо через Бовтишку до Розумівки. На кілька хвилин зупиняємося біля церкви та усипальниці Раєвського. Чудовий краєвид на ліс, ставок, поля, містечок. А от могилу Чорного Ворона довелося пошукати, поїхали за вказівником, виїхали до лісу, але місце останнього бою українських кіннотників восени 1920 р. не знайшли. Вертаємося в село, запитуємо хлопця і приємно вражені, що йому відомо це місце, каже, що мусимо йти вздовж лісу, а там побачимо великий хрест. Залишивши машину на трасі, крокували вздовж лісу і невдовзі знайшли місце, де відбулася «трагедія під Розумівкою». Йдемо «відвідати Чорного Ворона», вклонитися командирі та трьом сотням

кіннотників, які «оточені у маленькому лісочку посеред степу, по-геройськи боронилися». Ось він хрест! Табличка на ньому свідчить про подвиг козаків, які рятуючи основні сили Степової дивізії Костя Блакитного прийняли на себе бій з переважаючими силами будьонівців і дорого віддали своє життя. Біля хреста – вінки, символічна зброя, покладаємо квіти, згадуємо українських вояків та нащадків, які зберегли пам'ять про них.

В. Щербатюк пропонує пройтис'я лісом. Дорогою спілкуємося про спільні зусилля краєзнавців щодо збереження історичної пам'яті українців, про значення пошукових експедицій для вивчення місцевої історії та історії України в цілому. Для себе отримаю цікаву інформацію з історії Лисянки, малої батьківщини В. Щербатюка, відкриваючи маловідомі сторінки героїчного минулого українського народу. Ліс нагадує укріплене городище. Можливо, так воно й було. Дякуємо Богові, що погода обдаровує нас свіжим повітрям, спокоєм, натхненням. Сідаємо до машини. Вже темніє, але це не зупиняє наших прагнень рухатися холоднороськими маршрутами.

На черзі – с. Цвітна, де народився і боровся на Олександрівщині та Чигиринщині отаман Чорноліського полку Пилип Хмара. Вдячні водієві, який серед туману і темряви впевнено керує автівкою, виявляючи інтерес до наших розмов. Виїжджаємо на околиці Олександрівки (Фундуклівки), перед нами перехрестя. Куди не звернеш скрізь повстанський слід! Ліворуч – дорога до Холодного Яру, праворуч – шлях на Чигирин, прямо – повстанські села Стара та Нова Осота. Розповідаю В. Щербатюку, як у роки Януковича та губернаторства на Черкащині Тулуба даїшники на цьому роздоріжжі перешкоджали бажаним дістатися місця вшанування повстанців Холодного Яру, але марно – добралися! Звертаємо у бік Чигирин, бо це шлях на Цвітну. Туман досить сильний, пильнуємо аби не проїхати поворот. Помічаю вказівник на Соснівку. Так ось де це село! Згадую, що у 2012 р. тут було встановлено пам'ятник селянам, яких порубали будьонівці за відмову здавати продрозкладку. Змінюємо маршрут та повертаємо на Соснівку. У центрі села знаходимо пам'ятник, який береже пам'ять про трагічні події 1920 р. Телефонами підсвічуємо, бо туман і темрява заважають прочитати надписи. Вшановуємо пам'ять трударів, яких позбавили життя за бажання вільно жити і працювати на нашій, але у той час не своїй землі.

Далі продовжуємо шлях до Цвітної. В. Щербатюк вже був тут, тому цілком покладаюся на нього. Ось і пам'ятник Пилипу Хмарі. Він розташований на місці, де була батьківська хата. На пам'ятнику зображено два клинка, якими за переказами вправно володів «чорноліський полковник». Дискутуємо, про долю отамана. За одними даними він загинув у 1921 р., але з інформації елисаветградських чекістів та свідчень повстанця Михайла Дорошенка відомо, що Пилипові Хмарі вдалося емігрувати за кордон. Проте його нащадки схиляються до версії, що Хмара загинув і похований у Цвітній. Дивуюся, що наш візит когось зацікавив, адже до нас у темряві хтось наближався. В. Щербатюк говорить, що то напевне Юрко Хмара, племінник отамана, він живе поруч. Дійсно! Емоційна оповідь людини похилого віку про події Української революції на теренах Кіровоградщини та відомості, що їх з уст в уста передавали у роду Хмар, щодо біографії Чорноліського отамана і боїв загону на чолі з ним, тільки додали колориту подорожі!

Назад повертаємося у роздумах. Я нарешті проїхав холоднороськими стежками Кіровоградщини, які є на території вже не надто відомих сіл. На душі полегшення від того, що віддав шану землякам, які боролися за Україну, бо нерідко відвідуючи черкаські села Мельники, Медведівку, хутір Буда, оминаєш ті місця, які є на Кіровоградщині. Обіцяю, що наступного року обов'язково побуваємо тут з молодими кіровоградцями, патріотами України! Нашадки не відповідальні за минуле, але не звільнені від відповідальності берегти пам'ять про нього!

ІСТОРИКУ З ПОЧАПИНЕЦЬ ПРИСУДЖЕНО НАУКОВУ СТУПІНЬ ДОКТОРА НАУК

27 травня 2013 р. на засіданні спеціалізованої Вченої ради історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбувся захист докторської дисертації уродженця с. Почапінці Лисянського району Володимира Михайловича Щербатюка на тему «Селянський повстанський рух в Україні 1917 – 1921 років: українська історіографія». Під час захисту дисертаційного дослідження відомі українські історики-фахівці відмітили високий науковий рівень підготовленої роботи, підкреслили її новизну, актуальність та практичне застосування. Вчені відзначили, що ця праця є першим в українській історичній науці комплексним історіографічним дослідженням селянського повстанського руху в Україні 1917–1921 рр. За результатами

прилюдного захисту члени спеціалізованої Вченої ради одноголосно проголосували за присудження В.М. Щербатюку наукового ступеня доктора історичних наук.

Краєзнавці, наукова спільнота, колеги, земляки вітають Володимира Михайловича з успішним захистом докторської дисертації. Нагадаємо, що В. Щербатюк – історик, відомий краєзнавець, нині – професор кафедри історії держави і права Національної академії внутрішніх справ. Наукову і трудову діяльність розпочав 1992 р. на посаді директора Лисянського районного державного історичного музею. Згодом, захистивши 1998 р. кандидатську дисертацію («Университетские известия» (1861–1919) та їх роль у розгортанні досліджень у галузі історії в Київському університеті)), працював у проєкті Європейського Союзу ТАСІС «Реєстрація землі та іншої нерухомості і прав власності на них», головним спеціалістом Державного комітету України у справах національностей та міграції, а з 1999 р. – у Національній академії внутрішніх справ. Проте не полишав зв'язків з рідним краєм. За активної участі Володимира Михайловича при підтримці колишнього начальника відділу культури В.П. Костенка та керівництва району в 1996 р. відновив роботу як науково-дослідний та видавничий центр з новоствореною експозицією, відремонтованим приміщенням Лисянський районний державний історичний музей. У 1999 р. В. Щербатюк ініціював створення Лисянської районної організації «Витоки» Національної спілки краєзнавців України і по даний час є її керівником. Того ж року спільно із селищним головою Лисянки М.В. Пузирем взяв участь у заснуванні Лисянського районного часопису «Добридень», а 2002 р. спільно із О.М. Березовським та О.В. Файдою створив районний краєзнавчий сайт «Витоки», де в одній із рубрик можна оглянути експозицію Лисянського районного історичного музею. Нагороджений грамотою Національної академії наук України (2002 р.), Почесною грамотою Міністерства культури і туризму України (2008 р.). Відмінник освіти України (з 2003 р.), Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців України (з 2004 р.). У червні 2004 р. рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України В.М. Щербатюку присвоєно вчене звання доцента, у жовтні того ж року – нагороджений почесною відзнакою «Лідер народної довіри». Лауреат Всеукраїнської премії імені академіка Петра Тронька (2014 р.), двічі Лауреат Черкаської обласної краєзнавчої премії ім. М. Максимовича (2002 р., 2006 р.). Творчий доробок наукових, науково-популярних, краєзнавчих та навчально-методичних праць В. Щербатюка складає більше 200 одиниць. Частина з них – це науково-краєзнавчі дослідження з історії Лисянщини, зокрема перше видання з історії краю «Нариси з історії Лисянщини» (1997 р.) та перша наукова монографія – «Історія регіонів України: Лисянщина» (2002 р.), науково-довідкове видання «Край козацький.» (керівник авторського колективу, 2004 р.), історико-етнографічне дослідження з грифом Міністерства освіти і науки України «Шевченків край» (кер. авт. кол., 2009 р.) та ін. У 2014 р. у світ вийшов навчальний посібник для вищих навчальних закладів «Історія України. Курс лекцій» (кер. авт. кол.).

В. Щербатюк – автор (співавтор) символіки переважної більшості населених пунктів Лисянщини – Верещаки, Виноград, Дашуківка, Журжинці, Кам'яний Брід, Лисянка, Орли, Погибляк, Почапінці та ін., частина з яких вже затверджена місцевими органами влади. Спільно із відомим українським геральдистом співавтором проєкту Великого Державного Герба України Ю.К. Савчуком та кіровоградським архітектором В.Є. Кривенком, В.М. Щербатюку належить авторство символіки (герб і прапор) Лисянського району.

То ж побажаємо Володимирі Михайловичу здоров'я, благополуччя його родині, сил та творчої наснаги на благо історичної науки, рідного краю і України.

Редколегія

ЛАУРЕАТИ ПРЕМІЇ ІМЕНІ АКАДЕМІКА ПЕТРА ТРОНЬКА ЗА 2014 РІК

15 липня 2014 р. відбулося покладання квітів до могили доктора історичних наук, академіка НАН України, Героя України П.Т. Тронька на Байковому цвинтарі. Участь у ньому взяли вчені Києва та прибулі у цей день до столиці України науковці з різних регіонів держави. У цей день у рамках вшанування П.Т. Тронька у залі засідань Національної спілки краєзнавців України урочисто вручили краєзнавчу премію його імені. Загальноукраїнська Премія імені академіка Петра Тронька Національної спілки краєзнавців України присуджується з 2013 року щорічно окремим краєзнавцям за вагомий внесок у справу вивчення, дослідження і популяризації історико-культурних і природних багатств рідного краю у чотирьох номінаціях. Особам, які відзначені премією, присвоюється звання «Лауреат Премії імені академіка Петра Тронька» з врученням Диплома, почесного знака і грошової

премії у розмірі 500 грн. за кожен номінацію. Минулого року, під час першого вручення, лауреати премії майже всі грошові винагороди передали дочці академіка Ларисі Петрівні Тронько на потреби благодійної Фундації Петра Тронька.

Цього року, у тяжкий для країни час Президія правління НСКУ на пропозицію лауреатів ухвалила

Після вручення премії. У актовій залі Інституту історії України НАН України – історики (зліва направо): В. Щербатюк, О. Кузьминець, В. Мельниченко, В. Лазуренко

рішення переказати кошти, передбачені на грошові винагороди лауреатам Премії Петра Тронька, на підтримку сил Антитерористичної операції, що розгорнулась у Донецькій та Луганській областях України. Таким чином була продовжена започаткована минулого року благодійна традиція.

Приємно відзначити, що у номінації «За видання краєзнавчої літератури: монографій, нарисів, описів, путівників, довідників, окремих публікацій, циклів статей тощо» лауреатами цієї престижної премії стали уродженці Лисянщини, члени Лисянської районної організації «Витоки» Національної спілки краєзнавців України – Тетяна Іванівна Конончук (кандидат філологічних наук, доцент, професор Академії адвокатури України, завідувач кафедри української філології та суспільних наук, головний

редактор видавництва «Твім інтер», член редколегії наукового збірника «Вісник Академії адвокатури», член Національних спілок журналістів, письменників, краєзнавців України) та Володимир Михайлович Щербатюк за видання книги «Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження». Ще одним лауреатом цієї номінації премії імені академіка Петра Тронька став співавтор зазначеної книги – відомий в Україні історик, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України Олександр Васильович Кузьминець.

Краєзнавці, наукова спільнота, колеги, земляки вітають Т. Конончук, В. Щербатюка, а також О. Кузьминця з нагородою і бажають їм творчої наснаги, натхнення та подальших успіхів у досягненні намічених цілей та справ на благо науки, Лисянщини та України.

Редколегія

О. Березовський,

кандидат історичних наук

КУРС ЛЕКЦІЙ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ВАЖЛИВА І СВОЄЧАСНА КНИГА

Нещодавно, у червні 2014 р., у видавництві «Фенікс» (м. Київ) побачила світ книга «Історія України. Курс лекцій» за редакцією, доктора історичних наук В.М. Щербатюка, який є уродженцем Лисянщини. Авторами книги стала частина професорсько-викладацького колективу кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ, досвідчені фахівці в галузі історії – В.М. Щербатюк (керівник авторського колективу, доктор історичних наук, доцент), О.В. Кузьминець (доктор історичних наук, професор), Є.С. Дурнов (кандидат юридичних наук), В.В. Крижна (кандидат юридичних наук), Д.І. Курас (кандидат історичних наук), Н.Ю. Романишин (кандидат історичних наук), Ю.В. Сокур (кандидат юридичних наук), О.В. Шкуратенко (кандидат юридичних наук, доцент).

Книга вміщує стислий виклад авторських лекцій з історії України, який відповідає новітнім науковим вимогам сучасної історичної науки та вимогам Міністерства освіти і науки України. Принагідно зауважимо, що видання присвячено 200-річчю ювілею від дня народження нашого земляка Т.Г. Шевченка і рекомендоване Міністерством освіти і науки як навчальний посібник для вищих навчальних закладів.

Особливістю цієї праці є те, що усі читачі, а найперше науковці, студенти та курсанти, яким перш за все ця книга адресована, будуть користуватися матеріалами наповненими об'єктивною інформацією та зваженими оцінками подій, що відбувались в Україні, особливо, в останні роки. Так, автори

лекційного матеріалу «Незалежна Україна в сучасному світі» – О. Кузьминець і Д. Курас особливу увагу звернули на національно-патріотичні, протестні акції в Україні (Євромайдан, Революція гідності), що відбувалися у листопаді 2013 – лютому 2014 рр. Водночас у книзі розкриваються події, що спричинили анексію Автономної Республіки Крим Російською Федерацією. Висвітлено діяльність проросійських сил, що призвели у східних і південних регіонах України до міжетнічних, міжрегіональних конфліктів, посилили сепаратистські рухи, спровокували дестабілізацію політичної обстановки. Авторами подано інформацію про позачергові вибори Президента України 25 травня 2014 р. Також у книзі розповідається про проведення Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей України, де ситуація досягла найбільшого загострення, а конфлікт став набувати ознак локальних військових дій. В цілому ця книга є однією з найперших, де вищезгадані події подаються комплексно в загальноукраїнському контексті, як важлива складова історії України.

Цікаво, що автори, у контексті загальноукраїнських подій неодноразово згадують містечко Лисянку. Тому це дослідження стане в нагоді й мешканцям Лисянщини, учителям, учням та краєзнавцям краю. Зокрема, В. Крижна та Ю. Сокур у лекції «Козацтво. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.», посилаючись на сучасні наукові дослідження істориків Інституту історії України НАН України, називають Лисянку як одне з вірогідних місць народження гетьмана України Б. Хмельницького.

Інший автор Н. Романишин у своєму лекційному матеріалі широко висвітлює гайдамацький рух, Коліївщину, в епіцентрі якого опинилась і Лисянщина. Водночас дослідниця, у творчий доробок якої входять й підручники для учнів середніх шкіл, справедливо виокремила пануючу в українській історіографії думку щодо того, що наш земляк Тарас Шевченко справедливо визнаний однією з найвизначніших постатей в українській історії, адже він заклав підвалини сучасної української літератури, його літературно-художня та публіцистична творчість мала глибокий вплив на формування національної історичної свідомості.

Особливу увагу звернуто на Звенигородське збройне повстання 1918 р. у лекції В. Щербатюка «Україна на початку XX ст. та за умов Української національної-демократичної революції 1917 – 1921 рр.». Дослідник акцентував увагу на тогочасний повстанський рух селян України, який широко розгорнувся як на теренах сучасної Лисянщини, так і в прилеглих до неї територіях. У лекції подаються відомості про окремих селянських отаманів, уродженців регіону, зокрема Ю. Тютюнника.

Автори використали не лише сучасні історичні наукові дослідження, а й матеріали архівів України, зокрема Центрального державного архіву громадських об'єднань та Державного архіву Київської області. Про використанні джерела та літературу читач може ознайомитись на тринадцяти сторінках видання.

В цілому книга, що являється навчальним та науковим виданням є вагомим історіографічним фактом в історичній науці, адже концентрує в собі значні новітні доробки дослідницької діяльності групи сучасних вітчизняних вчених. Даний курс лекцій матиме важливе значення для навчального процесу не лише у вищих навчальних закладах України. Його у повному обсязі можна використовувати в середніх та професійно-технічних навчальних закладах, закладах післядипломної освіти. Вважаємо, що використання видання має бути обов'язковим і в школах Лисянщини та сусідніх з нею районах Черкащини.

У Лисянці читачі можуть скористатися книгою у Лисянській районній бібліотеці та науковій бібліотеці Лисянського районного історичного музею, до яких видання було передане авторами О. Кузьминцем та В. Щербатюком під час круглого столу, що з ініціативи громадських організацій проходив у районному центрі 4 липня 2014 р.

Безсумнівно дослідження також буде цікавим й для тих хто небайдужий до минулого України, хто боровся і продовжує боротися за щасливе майбутнє українського народу.

РОМАН ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «МАРУСЯ» ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 РОКІВ

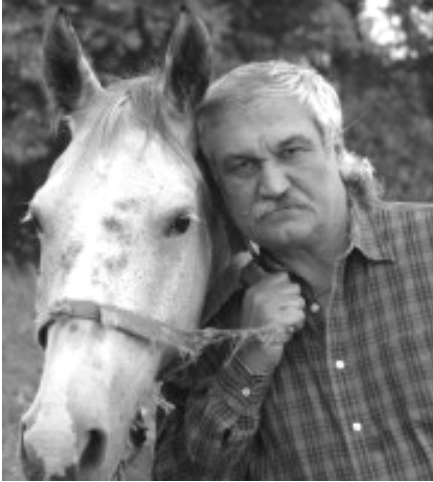
Анотація:

Тендітна золотоволоса дівчина народилася для щастя. Але бурхливий 1919 рік – один із найдраматичніших в історії України – покликав її до боротьби за волю Вітчизни. Після загибелі братів, повстанських отаманів, шістнадцятирічна гімназистка Саша Соколовська стає на чолі тисячного

війська. Відтепер вона – отаман Маруся. На шалику її козацької шапки напис «Смерть ворогам України!» Та навіть у вирі кривавих подій доля дарує їй щире кохання і шанс зберегти життя...

З історичної довідки:

Олександра Соколовська, відома під повстанським псевдо Маруся (1894 – 1919 рр.) – повстанський отаман, за фахом учителька. З березня 1919 р. – у повстанському загоні на Радомишльщині, який очолювали брати Соколовські – Олекса, а згодом Дмитро та Василь. Після їхньої загибелі загін очолила сама Маруся (з червня). Повстанців у загоні нараховувалось 1 000: 300 кіннотників та 700 піхотинців. У серпні 1919 р. загін діяв спільно з Першим Галицьким корпусом. Однак уже у вересні загін був розбитий і інтернований. За однією версією О. Соколовська загинула від руки зрадника 6 листопада 1919-го року, за іншою, потрапивши у полон, її до смерті замучили чекісти. Існують свідчення і про те, що Маруся зі своїм загonom ще довго воювала і через Румунію емігрувала на Захід.

**Василь Шкляр,
уродженець Лисянщини**

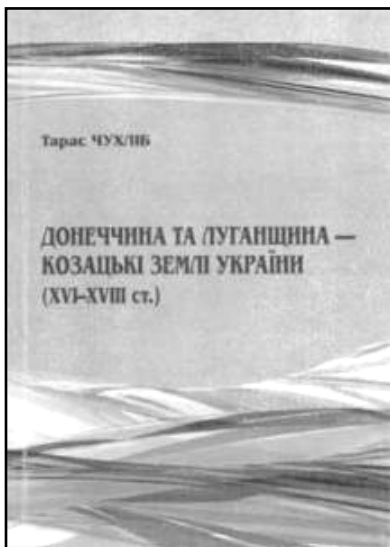
З презентації книги:

На презентаціях новий національний бестселер «Маруся», які проходять в Україні у вшент переповнених залах письменник В. Шкляр розповідає, що матеріали для нової книги шукав у архівах і щоденниках очевидців. Над новим романом працював майже шість років. За кожною подією в книзі стоїть історичний факт, але, як каже автор, «Цікавіші були навіть не факти, а описи. Матеріали і документи з архіву були так «смачно» написані, що я записав їхні оригінали». Щодо його власної думки про закінчення протистояння між Україною та Росією, то Василь Шкляр нагадав чудові рядки з «Марусі»: «Коли засяє українська булава?», – запитали в Марусі. «Коли піднімемо її до сонця!» – гордо відповіла вона». Автор книги вважає, що «Той день настане тоді, коли ми подолаємо комуністсько-фашистську Росію». Роман «Маруся» – це історія, яка так потрібна тисячам українців у ці чи не найскладніші та найдраматичніші часи історії України. Усі, хто прочитав книгу переконані, що вона обов'язково додасть

нашим громадянам наснаги та віри у найкраще.

Підготував В. Щербатюк

ЧУХЛІБ ТАРАС. ДОНЕЧЧИНА ТА ЛУГАНЩИНА – КОЗАЦЬКІ ЗЕМЛІ УКРАЇНИ

У кінці 2014 р. світ побачив книгу відомого історика Тараса Васильовича Чухліба «Донецчина та Луганщина – козацькі землі України (XVI – XVIII ст.)». У дослідженні висвітлено давнє минуле Донецької та Луганської областей, як невід'ємної складової історії України, насичене різними цікавими та маловідомими сторінками, головні з яких стосуються часів Козаччини. З XVI ст. землі Дніпрово-Донецького межиріччя були полем протистояння між Польсько-Литовською державою, Московським царством, Кримським ханством та Османською імперією, а в другій половині XVII – XVIII ст. увійшли до складу Української козацької держави.

На основі оригінальних архівних та опублікованих джерел з України, Польщі, Росії і Туреччини, свідчень сучасників та наукової історичної літератури автор розкриває історію військово-господарського освоєння українцями від початку 1500-х років і до кінця 1700-х років території сучасних Донецчини та Луганщини.

Підготував О. Березовський

Ю. КІНОШЕНКО: «ДОБРО ЗАВЖДИ ПОВЕРТАЄТЬСЯ ДО ТОГО, ХТО ЙОГО ТВОРИТЬ»

Нещодавно бібліотека Лисянського районного історичного музею поповнилася новою книгою «Дорогами моєї життя». Цей дарунок – автобіографічна повість Юліана Тодосьовича Кіношенка – ветерана медицини, професора, доктора медичних наук, колишнього директора Харківського інституту радіології.

Народився Юліан Тодосьович 18 грудня 1929 р. у містечку Лисянка, де проживали його батьки – Кіношенко Тодось Сергійович та Катерина Мойсеївна. Батька по закінченні Уманського сільськогосподарського інституту (1927 р.) призначили на роботу до Лисянського райземвідділу. Мати – Бокова Катерина Мойсеївна – корінна боярчанка, у 1928 р. закінчила Боярську семирічку. Навчатися малий Юліан розпочав 1 вересня 1937 р. у Виноградській середній школі № 1. На той час у тому ж селі при Виноградській МТС агрономом працював і батько. Через два роки сім'я переїхала до с. Боярка на місце нового призначення батька. В 1947 р. Ю. Кіношенко успішно закінчив Боярську семирічку і вступив до Київського медичного училища, яке 1950 р. закінчив з відзнакою. Далі юнак продовжив навчання у Київському державному медичному університеті ім. О. Богомольця, а в 1951 р. перевівся до Харківського медуніверситету (ближче до проживання родини), який закінчив з червоним дипломом 1956 р. Продовжив навчання в аспірантурі цього ж вузу.

Більше шістдесяти років Юліан Тодосьович присвятив медицині. За цей час професійно виріс від аспіранта до професора. Як науковець брав активну участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, працював в управлінні Всесоюзної Української спілки рентгенологів і радіологів, став членом Наукової Ради при Президії АМН СРСР. За професіоналізм і наукові досягнення отримав звання Почесний член асоціації радіологів України та Почесний голова Харківського регіонального відділення асоціації радіологів України. Працював експертом і радником комісії по радіаційній безпеці при Верховній Раді України. Нагороджений срібною медаллю «Вільгельма Конрада» Європейської академії природничих наук, численними грамотами Міністерства охорони здоров'я України.

Зазначена вище книга Ю. Кіношенка – це аналіз життєвого шляху і духовна сповідь ветерана. Вона наповнена любов'ю і теплотою до людей, високоморальними поглядами на життя, висвітлює громадянську позицію автора.

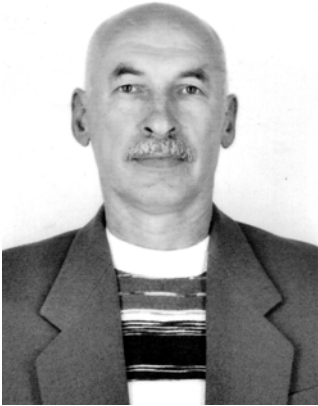
Книга надзвичайно цінна для краєзнавців та істориків Лисянщини. В ній яскраво висвітлені дитячі спогади про пережите – події колективізації, голодоморів 1932 – 1933 і 1946 – 1947 рр., військових подій періоду Другої світової війни, фашистської окупації, повоєнної відбудови та ін.

Один екземпляр книги отримала й бібліотека Боярського НВК, а ще сім – земляки-боярчани. Книгу із захопленням читають, передають із рук в руки, обговорюють прочитане, адже у ній виражена любов до земляків боярчан, жителів с. Виноград, рідних, друзів, вчителів: «Проживши всю війну в Боярці, я дійшов до висновку, що це благословенний край. За всі роки війни сюди не впав жоден снаряд, упала лише одна бомба, і та не вибухнула, не згоріла жодна хата. І це при тому, що навкруги в лютому 1944 р. йшли жорстокі бої Корсунь-Шевченківської військової операції. Скільки я бачив спалених танків (на жаль, переважно наших Т-34) і наших танкістів! Але відступаючи німці все ж таки вчинили підлість – підірвали чудовий міст через річку Гнилий Тікич...». І далі читаємо: «... В мене тверді переконання, що більш добрих людей ніж у Боярці, немає. Думаю, що це вплинуло на формування й мого характеру. Протягом всього свого довгого життя я любив і люблю людей і намагаюся завжди їм робити добро. Проживши велике життя я зрозумів, що не все так просто. Потрібно вміти прощати людям і завжди залишатися вірному філософії Спінози, що душі людей слід завойовувати не зброєю, а любов'ю і великодушністю. Ось чому в житті слід завжди залишатися ЛЮДИНОЮ!».

Підготував М. Демчук

МИХАЙЛО ТРУШ: «ГАРАНТІЯ УСПІХУ – ДОВІРА ДО ПІДЛЕГЛИХ»

Саме таку назву мала стаття Лисянського журналіста Олександра Щербатюка у газеті «Понад Тікичем» від 6 вересня 2014 р. (№ 36). Певна річ, що успішний підприємець з Лисянки Черкаської області М. Труш уже давно заслужив на повагу в районному центрі та й за його межами. І не лише тому, що стояв

М.О. Труш

у витоків підприємництва у Лисянському районі у новітню добу сучасної української незалежності, а й тому, що свої бізнесові, суто економічні, справи завжди поєднував з іншою стороною життя, яка також має вагоме значення в буденному житті людини, а навіть, можливо, й першочергове – духовною. Ми не будемо говорити про всебічну обізнаність підприємця, чи його знання в якійсь окремій галузі. Йдеться про життєві пріоритети Михайла Труша. Він на один рівень із матеріальною стороною буття (звісно, що потрібно годувати сім'ю, навчати дітей, підтримувати матеріальний достаток родини) ставить духовність людини, її розумове і фізичне виховання. Тому і не дивно, що Михайло Олексійович постійно бере участь у спортивних змаганнях у районі та за його межами, є активним учасником краєзнавчого руху.

Так, ще у молоді роки, перебуваючи на службі в Радянській армії, у складі команди з волейболу став срібним призером Московського військового округу. Згодом своїми досягненнями ушляхував вже рідний Лисянський край, неодноразово виборюючи на змаганнях у Черкаській області чемпіонські медалі з волейболу серед колективів фізкультури Добровільного спортивного товариства «Колос» та «Буревісник». Брав участь у чемпіонатах Черкащини з футболу, де у складі команди Лисянщини перемагав футбольні колективи області.

Згодом успішного підприємця привабила й історія свого рідного містечка Лисянка та краю. Найперше це відчули працівники Лисянського районного краєзнавчого музею, в якому М. Труш був не лише частим гостем, а й відгукувався на найнеобхідніші потреби закладу. Зокрема, коли до 195-ти річчя перезахоронення Т.Г. Шевченка колишні й теперішні випускники та студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка на власні кошти придбали й привезли до музею бюст Кобзаря, і за їх же замовленням для закладу виготовили і встановили у приміщенні пластикові вікна, М. Труш долучився до робіт по упорядкуванню музею.

Уже близько п'ятнадцяти років Михайло Олексійович є активним краєзнавцем Лисянщини, входить до Лисянської районної організації «Витоки» Національної спілки краєзнавців України, бере активну участь у роботі осередку. То ж мабуть, як писав О. Щербатюк, один з «батьків» підприємництва в районі Михайло Труш навіть уявити не міг, що він, інженер-механік за фахом, не лише колись займатиметься торгівлею, а й буде брати активну участь у краєзнавчому русі України та стане членом Національної спілки краєзнавців України.

Мабуть це тому, що саме головним у житті Михайла Труша – це простір для творчих ідей, цікавих проєктів. Один із таких – його крамниця «Каштан» в центрі Лисянки, поруч з музеєм. До речі, цей заклад є першим приватним магазином в пострадянській історії селища.

– Торгувати – це не означає відпускати товар і рахувати гроші, – так у розмові з місцевим кореспондентом О. Щербатюком поділився Михайло Олексійович. – Я про це постійно нагадую працівникам, і прошу бачити в покупцеві, який зайшов до магазину, насамперед, людину, яку потрібно привітно зустріти, люб'язно обслужити, і навіть вгадати її бажання зробити ту чи іншу покупку. Щоб у людини був мотив ще не один раз з приємністю сюди завітати. Такий же магазин діє і в с. Босівка Лисянського району. Михайло Труш своїм бізнесом переконливо довів: «Гарантія успіху – це стовідсоткова взаємодовіра між власником магазину і працівниками».

А ще досить важливо для успіху є той факт, коли справу підтримує уся сім'я. Так у М. Труша в торгівельному бізнесі працює або ж допомагає в міру можливостей вся його родина: дружина Оксана, доньки Аліса, Анастасія, Антоніна, а також Анна Дробот, Альона Нищук, які з сьомої ранку до одинадцятої вечора стараються наповнювати асортимент, викладати доступно товар на полицях, не забуваючи при цьому про високу культуру обслуговування. «Каштан», що б там не говорили, це вже своєрідний бренд якості, до якого тут йшли довгі роки, і який на конкурентному полі став досвідченим гравцем. А кому як не Михайлу Трушу, в недалекому минулому завзятому спортсмену, а нині ще й активному краєзнавцю, знати, що перемогу здобуває лише той, хто до неї прагне.

За матеріалами О. Щербатюка та відомостями Лисянської РО «Витоки» НСК України

В. Щербатюк,
доктор історичних наук (Україна, Київ).

О. Голіченко,
доктор гуманітарних наук (Польща, Ольштин)

ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ ЯК ІСТОРИЧНА ТРАДИЦІЯ УКРАЇНИ ТА СКЛАДОВА БОРОТЬБИ ЇЇ НАРОДУ ЗА СОЦІАЛЬНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Досвід боротьби українського народу на переломних етапах історії, або у час посилення економічного і політичного гноблення показав характерну його рису – розгортання повстанського руху. Особливо він характерний для селянства, дещо менше для робітництва та інших верств суспільства. Тому логічно, що найбільшого розмаху в означені історичні моменти набирала селянський повстанський рух. Однак у новітній історії повстанський рух видозмінювався і в протесті проти пануючого режиму питома вага селянства зменшувалась, натомість, починаючи з 30-х років XX ст. все більше зростала участь інтелігенції.

У сучасній вітчизняній історіографії селянський повстанський трактується переважно як збройна боротьба селян проти спроб насадження в українському селі невластивих форм господарювання та неприйнятної політики з боку тієї чи іншої влади, яка встановлювалась в Україні [1,8]. Як на наш погляд, на теренах сучасної України в цьому контексті можемо говорити про неодноразові повстання древлян та інших підкорених племен і їх союзів проти влади Київського князя та його економічної (йдеться про неупорядковані норми та час збору податків) політики. Одне з найбільших таких повстань здійснили древляни 945 р. Воно закінчилось не лише смертю київського князя Ігоря, а й, на думку окремих істориків, спробою заволодіти київським престолом [2,172], що в принципі відображало існування на Русі автономічних тенденцій [3,115–116]. Як тут не згадати й повстання селян та мешканців міст на підтримку того чи іншого князя в період роздробленості Київської Русі, де повстали, досить часто керувались не лише власними переконаннями і прагненнями, а й були використані окремими князями, а то й цілими суспільними прошарками (згадаймо бояр у Галицько-Волинському князівстві та їхню боротьбу проти княжої влади). Погодимось з думкою ряду істориків, що у середньовіччі часи, з точки зору сучасної науки, у значній частини населення ще було відсутнє високе усвідомлення своєї єдності, в інтеграційних процесах широкі народні маси брали участь досить слабо [4,21]. Дещо консолідованішими виступають селянсько-козацькі повстання в Україні кінця XVI – початку XVII ст., хоча характерною рисою їх все ж залишаються стихійність та відсутність достатньої політичної далекоглядності як у самих учасників руху, так і в їх очільників. З поміж інших вирізняється повстання під проводом Б. Хмельницького, яке миттєво переросло у Національно-визвольну війну 1648 – 1657 рр. всього українського народу. В цьому процесі вагому роль зіграла активність селянства наряду з іншими верствами українського суспільства.

У контексті розгортання селянських повстань XVIII ст. на перше місце виходять повстання під проводом Семена Палія, де поруч із козацтвом рушійною силою стали й селяни та гайдамацький рух, який сколихнув Правобережну Україну, а озброєні селяни, підтримані козацтвом із Запорозжя ледве не знищили тут польську владу. Варто відзначити, що гайдамацький рух поширився й на Лівобережжя проти російської присутності, про що в історіографії тривалий час, особливо в радянську добу, замовчувалось.

Дещо окремо, у сенсі тривалості (XVI – перша половина XIX ст.), стоїть рух опришків – селянський повстанський рух в Галичині, Закарпатті, Буковині проти польської шляхти, молдавських бояр, угорських феодалів, а згодом також й проти австрійської адміністрації.

Про незнищенність повстанського руху в Україні нагадує нам Київська козаччина – масовий селянський рух у Київській та Чернігівській губерніях 1855 р., спрямований проти соціальної та національної політики російського уряду в Україні та селянський повстанський рух 1917 – 1920-х років [5]. Можемо переконливо говорити про те, що повстання середини XIX ст., доби Української революції 1917 – 1921 рр., 1920-х років та й в цілому всього XX ст. засвідчили про незгасиму пам'ять українського народу щодо своєї історії, зокрема про славні козацькі часи, про прагнення українців до свободи і боротьби за незалежність.

Мають рацію ті науковці, які переконливо доводять, що селянський повстанський рух не припинявся і на початку 1930-х років. Знекровлені та фізично виснажені селяни України змінили форму і методи боротьби [6;7]. Проте ми змушені констатувати факт, що Голодомор 1932 – 1933 рр. все ж фізично зламав селянство України. Однак, український селянин й надалі подумки мріяв про вихід з під впливу комуністичного режиму, що яскраво проявилось в участі українських селян в діяльності ОУН та УПА. Однак, ми не можемо обходити й того факту, що радянсько-комуністичний режим ідеологічно, з використанням репресивних методів, розшарував українське суспільство: дедалі більше прорадянських впливів зазнавали східні, південні, північні та центральні регіони України. На

сході та півдні України це розшарування посилювалось із участю в розбудові Донбасу та південних земель республіки населення з Російської Федерації та під безпосереднім насадженням союзним керівництвом проросійської політики на теренах України.

З певною політичною ліберизацією в СРСР в Україні відразу ж активізувалась боротьба народу за політичні права та свободи. Така тенденція яскраво проявилась у період з другої половини 50-х до середини 60-х років ХХ ст. Щоправда провідну роль тепер відігравало не селянство, а інтелігенція. Це вже був не збройний, однак, все ж своєрідний повстанський рух шістдесятників – нового покоління української інтелігенції, що укріпилося у галузях культури та політиці. Хоча частина самих учасників цього руху, зокрема Л. Костенко, замість покоління пропонують оперувати іншим терміном – «плеяда» та «когорта» [8,32;9]. Представники шістдесятництва проявили себе як правозахисники та моральна опозиція до радянського тоталітарного режиму. У дисидентському русі здебільше виділяють п'ять основних течій: самостійницька, де ставилось питання реалізувати право нації на самовизначення та створення власної самостійної держави; національно-культурницька, учасники якої зосереджували увагу на розвитку української мови, культури, засуджували шовінізм, русифікацію, виступали на захист прав і свобод усіх народів, їх національних інтересів; правозахисна, представлена в Україні групою сприяння виконанню Гельсінських угод щодо прав людини (Українська Гельсінська група – УГГ), які були підписані СРСР в 1975 р. УГГ була утворена в листопаді 1976 р. у м. Києві. Її очолив письменник-фронтвик М. Руденко; релігійна, представники якого мали на меті боротьбу за фактичне, а не декларативне визнання свободи совісті та відродження національної релігії; соціально-економічна, де йшлося про покращення соціальних та економічних умов праці. Сучасні вітчизняні історики О. Бажан та Ю. Данилюк виділили спочатку три течії – український національний рух, рух національних меншин та релігійний рух [10], а згодом О. Бажан – чотири, наближені до зазначеного вище п'ятитечієвого поділу [11,301].

Проявами останньої п'ятої течії стали робітничі заворушення та страйки, що засвідчило про розгортання повстанських проявів й у середовищі робітництва. Зокрема, протестні акції відбулись у 1963 р. у Кривому Розі (спричинені підвищенням цін на харчові продукти), портових робітників в Одесі, заворушення і страйки робітників у Дніпропетровську і Дніпродзержинську (травень–червень 1972 р.), страйк робітників машинобудівного заводу в Києві (1973 р.) та ін.

Такий вид повстанського руху, не маючи збройно-військових ознак, трансформувалася у суто мирну опозиційність, яка, незважаючи на хвилю арештів, що розпочались на початку 1970-х років, проявлялась й у першій половині 1980-х років. У цей час опозиційні лідери чіткіше формулюють основну мету та орієнтири своєї боротьби. Завдяки самвидаву в маси проникають опозиційні погляди та ідеї, що ставало реальною моральною та ідеологічною загрозою системі, адже вони зберігали і формулювали гуманістичні, демократичні, національні та суспільні ідеали [12]. Щодо самого

*Студентське голодування на площі Жовтневої революції
(нині Майдан Незалежності) у Києві. Жовтень 1990 р.*

повстанського руху можемо говорити, що він може бути не лише збройним, а й мати суто опозиційно-мирний характер. Однак, як показує досвід, й до нього, як і до збройного, застосовувались репресивні насильницькі дії з боку влади.

У середині 80-х років ХХ ст. можливості тоталітарної системи, що базувалася на диктатурі, насильлі, всевладді партапарату були вичерпані. Кризові явища охопили всі сфери життєдіяльності суспільства, у тому числі культуру і мораль. Унаслідок так званої перебудови – політики реформування усіх сторін суспільного життя в СРСР, Україна стала на порозі

кардинальних суспільно-політичних і соціально-економічних змін. Водночас в країні набув поширення дисидентський рух. Він зібрав навколо себе опозиційні сили, стимулював радикальні зміни в суспільстві. Невдоволення мас існуючими порядками, їх готовність до реформ та політичних виступів свідчило, що для масштабних змін в Україні є достатня соціальна база. Становище у суспільстві

загострилось після 26 квітня 1986 р., коли неподалік від Києва сталася найбільша в історії людства техногенна катастрофа на четвертому блоці Чорнобильської атомної електростанції (ЧАЕС), де викид радіації досяг 500 тис. кюрі. Спроби керівництва СРСР та УРСР приховати масштаби трагедії у перші, найдраматичніші дні кінця квітня – початку травня 1986 р., неправдива, безжальна щодо власного народу дезінформація викликали у наступні місяці справедливе обурення в Україні та серед світового співтовариства.

Організації в Україні протестів значною мірою сприяла політизація опозиційного до правлячого режиму руху. Погоджуємось із тими дослідниками, хто виокремлює три паралельні політизовані течії, розрізняючи їх за формально-світоглядним ставленням до влади: 1) офіційна; 2) неформально-культурницька; 3) неформально-дисидентська [13,192]. Щоправда, ми змушені констатувати, що поступово наростала тенденція до зближення цих течій у зв'язку із схожістю їх ідеологічних засад. Тому є досить логічним, що поступово опозиційний рух переростав у відкриту боротьбу за незалежність України. Так, з ініціативи творчої інтелігенції у листопаді 1988 р. на багатотисячному мітингу в Києві було висловлено пропозицію створити Народний рух – масову суспільно-політичну організацію республіканського масштабу, яка й постала у вересні того ж року на установчому з'їзді як Народний Рух України (НРУ) за перебудову. Головою обрали І. Драча [14,59].

Спроби утихомирення бо-ротьби опозиційних сил з боку влади призвів до Революції на граніті (2 жовтня – 17 жовтня 1990 р.) – кампанії широко-масштабної акції ненасиль-ницької громадянської непоко-ри. Рушійною силою виступила українська молодь, здебільше студенти, стрижнем подій стало студентське голодування на площі Жовтневої революції (нині Майдан Незалежності) у Києві. Один із авторів даної публікації – В. Щербатюк був активним очевидцем тих подій, адже на той час навчався у Київському університеті імені Тараса Шевченка, а його товариші й однокурсники Д. Автономов, М. Шевченко та Е. Шевельов – учасники студентського голодування, які одні з перших встановили палатку на площі. Тому можемо підтвердити ту надзвичайно широку протестну хвилю, що охопила Київ і готова була масштабно перекинутись в усі регіони України. Влада, остерігаючись подальшого розгортання подій, пішла на поступки опозиції. Протести завершилися підписанням постанови Верховної Ради (ВР) УРСР, яка гарантувала виконання вимог учасників протесту.

Загострення в Україні політичної обстановки та активна діяльність НРУ сприяла створенню умов для народження політичних партій, опозиційних до Компартії України. На початок 1991 р. в Україні було зареєстровано тринадцять партій і вони уособлювали собою три основні течії: національно-демократичну (праві), ліберально-демократичну (центр) і комуністичну (соціалістичну) – ліві. Підтримана опозиційними силами ідея створення суверенної української держави активно схвалювалася трудящими республіки. Цей факт сприяв тому, що партійно-державне керівництво УРСР наважилось на самостійний крок – 16 липня 1990 р. абсолютною більшістю народних депутатів ВР УРСР схвалено Декларацію про державний суверенітет України. Проте й тут не обійшло без активності народу – протестних виступів у 1990 р. шахтарів та активних мітингів під стінами Верховної Ради напередодні та у день прийняття рішення. Прийняття Декларації був першим кроком до відновлення державної незалежності України. Пізніше, 24 серпня 1991 р., на позачерговій сесії ВР УРСР прийнято Акт незалежності України, яким проголошувалась незалежність України та створення самостійної української держави – України. Цим покладено край юридичному існуванню УРСР. Значним каталізатором прискорення проголошення незалежності України стала спроба державного перевороту в СРСР 19–21 серпня 1991 р. Перемогу незалежної ідеї на референдумі 1 грудня 1991 р. забезпечили в основному робота рухівських депутатів в областях і Верховній Раді, масові заходи НРУ та його активна позиція під час політичних акцій, що мало значний вплив на широкі маси населення України, яке активно включилось у мирний антирадянський повстансько-протестний рух.

За 22 роки XXI-го століття українці повстали двічі – у листопаді 2004 р. під час Помаранчевої революції та у листопаді 2013 р. з початком Революції гідності. В цих революціях вони продемонстрували свою європейськість, гідність, прагнення до свободи. Перша революція відбулась мирно і уособлювала кампанію протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших актів громадянської непокори владі, організованих і проведених прихильниками В. Ющенка – основного кандидата від опозиції на президентських виборах у листопаді – грудні 2004 р. та на противагу їм окремими заходами з боку прихильників В. Януковича. Революція розпочалася 22 листопада як реакція на масові фальсифікації, що вплинули на результат виборів, на підставі яких Центральна виборча комісія переможцем оголосила В. Янукович і закінчилась 26 грудня 2004 р. з повторним другим туром президентських виборів на яких перемогу здобув В. Ющенко. В результаті Помаранчевої революції відбулась зміна правлячої еліти України і пов'язана з цим переорієнтація внутрішнього і

зовнішньополітичного курсу України. Помаранчева революція і постпомаранчевий період сприяли закріпленню в свідомості більшості громадян України зацікавленості в європейській перспективі [15,47].

Революція гідності – політичні та суспільні зміни в Україні, викликані відходом політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію [16,355] та надмірною концентрацією влади в руках Президента В. Януковича і так званої його «сім'ї». Від самого початку протистояння мітингувальниками був обраний курс на мирний характер. Поштовхом до виходу протистояння за мирні межі стало ухвалення Верховною Радою репресивних, на думку прихильників євроінтеграції та світової спільноти, «диктаторських законів», що відбулося 16 січня 2014 р. Найтрагічнішими кровопролитними днями протистояння між силовиками та протестувальниками стали 18–20 лютого 2014 р. У літературі хронологічні межі революції здебільше визначаються періодом з 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р. Ми ж висловимо думку про те, що революція триває і сьогодні (станом на кінець 2014 р.), адже у боротьбі із загонами так званих Донецької народної республіки (ДНР), Луганської народної республіки (ЛНР) та агресією Російської Федерації в Україні виборюються, як внутрішні, так і зовнішньополітичні умови, за яких мають реалізуватися ті суспільно-політичні переміни, які були проголошені у перший період революції (21 листопада 2013 – 22 лютого 2014 рр.). Ця боротьба ускладнюється тим, що Російська Федерація, використовуючи певне соціальне невдоволення частини місцевого населення, за допомогою своїх диверсійних груп, українських сепаратистів та проросійських терористів вдалася до політичної дестабілізації і захоплення територій у південних та східних регіонах України, використовує задля цього окремі свої збройні сили та техніку.

Отже, можемо твердити, що повстанський рух в Україні є її історичною традицією та водночас складовою боротьби народу за соціальні, економічні і політичні права.

Список використаних джерел та літератури:

1. Щербатюк В.М. Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 років: українська історіографія: Дис... д-ра. іст. наук: 07.00.06 / В.М. Щербатюк; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – 489 с.
2. Студінський В.А. Древляни: місце і роль в давньоруській історії / В.А. Студінський // Волинь – Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2009. – № 18. – С. 168–173.
3. История Киева. У 3-х т., 4-х кн. – Т.1: Древний и средневековый Киев. – К.: Наук. думка, 1982. – 407 с.
4. Моця О.П. Київська Русь: держава, культура, народність / О.П. Моця // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». – Т. 27. Історичні науки. – К.: КМ Академія, 2004. – С. 17–21.
5. Щербатюк В. Від Кримської війни (1853–1856) і «Київської козащини» 1855 р. до селянського повстансько-партизанського руху доби Української революції 1917–1921 рр. / В. Щербатюк, Ю. Нестеренко // Воєнна історія Північного причорномор'я та Таврії. Збірник наукових праць. – К., 2011. – С. 304–309.
6. Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.) / В. Васильєв, Л. Віола. – Вінниця, 1997. – 536 с.
7. Шатайло О. Генерал Юрко Тютюнник / О. Шатайло. – Львів: Вид-во «Світ», 2000. – 144 с.
8. Секо Я. Шістдесятники: у полоні поняттєвих конструкцій / Я. Секо // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини. – 2013. – Вип. 11. – С. 28–40.
9. Костенко Л. Україну замінили на Оклахому / Ліна Костенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2011/09/20/85867/>. – Назва з екрана.
10. Див.: Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр.) / О.Г. Бажан, Ю.З. Данилюк / НАН України. Інститут історії України. – К.: Рідний край, 2000. – 616 с.
11. Бажан О. Методологічні проблеми у вивченні історії дисидентського руху в Україні в другій половині 1950–1980-х років / О. Бажан // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. статей. – Вип. 8. – К., 2005. – С. 296–303.
12. Бажан О.Г. «Самвидав» як засіб поширення об'єктивної інформації про Україну в 60–80-х роках / О.Г. Бажан // 3 архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 1998. – № 1/2. – С. 357–364.
13. Секо Я.П. Формування націонал-демократичної опозиції до Комуністичної партії України (1986 – 1989 рр.) / Я.П. Секо // Інтелігенція і влада. – 2006. – Вип. 6. – С. 191–200.
14. Гончарук Г.І. Народний Рух України. Історія / Г.І. Гончарук. – Одеса: Астропринт, 1997. – 380 с.
15. Адамович С. Помаранчева революція: розкол суспільства чи пошук національної ідеї / С. Адамович // Наукові записки. Серія «Політичні науки». Демократичний транзит в Україні: підсумки електорального циклу 2004–2007 рр. – Острог: Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія». – Вип. 3. – 2008. – С.44–48.
16. Історія України. Курс лекцій / В.М. Щербатюк, О.В. Кузьминець, Є.С. Дурнов та ін. – К.: Фенікс, 2014. – 376 с.

О. Рябов,

*здобувач кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ.*

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Є. Дурнов

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІОГРАФІЇ ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ СЕЛЯН КИЇВЩИНИ У 1917 – 1921 РОКАХ

Українська революція 1917 – 1921 рр. відродила в Україні дух давньої козацької вольниці. Збережені у свідомості селян історичні традиції та історично-правові обставини тих років пробудили селянську правосвідомість. Новітні соціокультурні зміни стали каталізатором її трансформації до спроб соціального визволення, а згодом сприяли посиленню національного чинника у селянському повстанському рухові. Вже на початку 1917 р. селяни почали створювати загони самооборони, що стало яскравим прикладом колективної волі до захисту своїх цінностей. Самоорганізація селян засвідчила більш вищий рівень суспільної правової реальності.

З поширенням революції селянство України, сконцентрувавшись здебільше на вирішенні аграрного питання, відкинуло державне право, оскільки воно захищало приватну власність. У вирішенні аграрного питання селяни віддавали перевагу безкоштовній передачі їм усіх поміщицьких земель, реалізуючи це часто із застосуванням сили. Після повалення 2 березня 1917 р. в Російській імперії самодержавства українські селяни впроваджували в життя такі форми організації як Селянські спілки, з'явилися чисельні ради селянських депутатів, кооперативні осередки. Через свої структури, до компетенції яких належало вирішення усіх нагальних справ, селянство запроваджувало на місцях так би мовити власне право [1,63].

Найперше з ініціативами самоорганізації виступили селяни сіл і містечок Київщини. Перші такі загони виникли у Звенигородському повіті Київської губернії, які досить скоро – у квітні–травні 1917 р. організувались у Вільне козацтво. До першочергових його функцій належала охорона громадського порядку. Організація стала на заваді зростанню безладу та бандитизму в краї [2,83]. Вільнокозацький рух поступово політизується. Вирішальну роль у цьому процесі зіграв його зв'язок із «Спілками» та «Просвітами» [3,87]. Це значною мірою сприяло тому, що в умовах німецької та австро-угорської військової присутності, а згодом і початком воєнної агресії в Україну з боку більшовицької Росії, здебільшого представники вільнокозацького руху виявилися очільниками селянського повстанського руху, який активно розгорнувся в Україні у 1918 – 1921 рр., показали себе відданими оборонцями Української Народної Республіки (УНР) [1,64]. На теренах Київської губернії цей рух набув особливо великого розмаху. Найбільше проявився протест самому факту ганебної, суперечної міжнародному праву та нормам цивілізаційного мирного співжиття народів, окупації території УНР військами радянської Росії та політиці «воєнного комунізму», яка здійснювалася окупаційною російською військовою адміністрацією та її місцевими маріонетками.

Події селянського повстанського руху Київщини 1917 – 1921 рр., та й України в цілому, викликали широкий інтерес серед дослідників та самих його учасників вже відразу після 1921 р. – часу поразки Української революції. Щоправда формування джерельної бази щодо повстанства розпочалось водночас із розгортанням самого селянського повстанського руху. Перш за все це спогади та публіцистично-пропагандистські праці. Незважаючи на досить малу ступінь науковості праць такого жанру, все ж ми не можемо залишати їх поза увагою, адже вони значною мірою є джерелом дослідження та висвітлення повстанського руху на Київщині, оціночним матеріалом селянського повстанського руху в Україні у період Української революції 1917 – 1921 рр. взагалі. З початком 1920-х років з'являються праці більш наукового характеру.

В цілому історично-політичні та ідеологічні обставини зумовили формування протилежних напрямів у дослідженні селянського повстанського руху в Україні 1917 – 1921 рр. Сучасні дослідники виділяють два: національно-державницький та марксистський (або радянський), які на їх думку сформувались вже на середину 1920-х років [4,28]. Аналіз праць у яких йдеться про повстанський рух селян Київщини, переконує, що в цьому ж контексті розвивалось й дослідження повстанства зазначеного регіону. Щоправда, можемо говорити, що найновіші наукові праці з історії селянського повстанського руху, в тому числі й на Київщині, дають підстави виокремити новітній напрям, який базується на сучасній методології та невідомих раніше джерелах і дає підстави переосмислення феномену селянського повстанського руху взагалі та формування нових, більш виважених його оцінок.

Праці щодо селянського повстанського руху селян Київщини 1917 – 1921 рр. можемо поділити на дві групи: а) у яких йшлося про дослідження та висвітлення повстанства (простежується стан дослідження проблеми); б) у яких йшлося про саме повстанство (висвітлюється проблема). У першій групі праць умовно можемо виокремити такі підгрупи: 1) спеціальні історіографічні роботи, що

конкретно стосуються висвітлення дослідження теми [5]; 2) видання у яких історіографії селянського повстанського руху Київщини приділялась увага в окремих розділах, вступях, абзацах праць у контексті історіографії повстанства України в цілому, або ж у контексті історіографії селянського повстанського руху в тому чи іншому регіоні України, чи в окремий період Української революції 1917 – 1921 рр. [6;7;8]

Оскільки селянський повстанський рух в Україні 1917 – 1921 рр., а згодом і в окремих її регіонах у зазначену добу як об'єкт дослідження став розглядатися після 1991 р., то й відповідні узагальнюючі роботи щодо його дослідження і висвітлення нині лише формуються. Тому зазначена вище перша група праць з історіографії селянського повстанського руху Київщини не представлена в науковій літературі широко і з часом буде поповнюватися.

Найбільш повною на даний час роботою з висвітлення дослідження селянського повстанського руху доби Української революції є дисертаційна праця В. Щербатюка «Селянський повстанський рух в Україні 1917 – 1921 років: українська історіографія» [9]. В деякій мірі автор торкається й історіографії повстанського руху Київщини. Проте робить це побіжно, оскільки дане питання не було безпосереднім предметом його дослідницької роботи.

Можемо говорити, що узагальнююча праця, яка б висвітлювала дослідження селянського повстанського руху на Київщині відсутня. Цей процес поданий у літературі фрагментарно, часто в контексті більш ширших тем. Такий факт в історіографії досліджуваного нами питання є закономірним і обумовлений тим, що узагальнююча праця могла б виникнути за логікою речей лише за умови наявності в історичній науці підсумовуючих історично-правових досліджень селянського повстанського руху Київщини.

Другу групу праць щодо повстанства Київщини 1917 – 1921 рр. складають роботи у яких йдеться безпосередньо про селянський повстанський рух (висвітлюється проблема). Процес накопичення знань з даної теми, на нашу думку, співпадає з періодизацією історіографії селянського повстанства у зазначений час в цілому. У зв'язку з цим можемо виділити три періоди: 1) 1918 – кінець 1920-років; 2) з кінця 1920-х років до 1991 року; 3) з 1991 р. й до нині. Щоправда поділ носить умовний характер, адже між закінченнями і початками періодів немає досить чіткої межі. Так, визначивши 1918 р., як час початку появи літератури щодо повстанського руху селян Київщини, рубіконом між першим і другим періодом є офіційний відхід в УСРР від національної історичної концепції. Проте цей процес був тривалим – протягом 1920-х років і повністю завершився на початку 1930-х років з утвердженням в радянській науці марксистсько-ленінської методології. Однак нам для встановлення рубежу послужило те, що радянські концептуальні підходи, зокрема щодо висвітлення і дослідження повстанства Київщини (та й України в цілому) утвердились в науці вже наприкінці 1920-х років.

Початок третього періоду обумовлений, скоріш за все, більше політичними обставинами – проголошенням незалежності України та можливістю створення нових умов для розвитку історично-правової науки. Проте, не слід забувати, що й відхід від утвердженої в радянський час методології був поступовим: у перші роки незалежності ще не всі науковці змогли відразу відійти від усталених методів дослідження. Однак загальні тенденції розвитку історично-правових наук були незупинні, вони вплинули й на дослідження селянського повстанського руху. Останній згодом став розглядатися як об'єкт всебічного дослідження, а характерною рисою даного періоду стало утвердження методологічного плюралізму. Це значною мірою сприяло переходу від старої парадигми пізнання до нової. При вивченні селянсько-повстанського руху вагомим значення нині набуває застосування міждисциплінарних підходів (цивілізаційного, науково-метричного, статистичного, інформаційного та ін.), що значною мірою забезпечує пізнання його історично-правового аспекту. Водночас організація дослідження історично-правових процесів (як минулих, так і теперішніх) нині відбувається в екстремумах функціонального простору, а тому серед джерел системного розвитку найпершим постає творча самореалізація та самовдосконалення.

Ці та інші новітні підходи допомогли виокремити нові знання зі значної сукупності робіт, у яких згадується селянство як джерело українського відродження та повстанства, або ж які тією чи іншою мірою присвячені селянам-повстанцям, селянському повстанському рухові в Україні 1917 – 1921 рр., зокрема й на Київщині. Такі праці почали ще з'являтися за авторством дорадянських авторів, самих учасників революції – як політиків та військових, так і безпосередньо представників повстанського руху, згодом – у дослідженнях радянських істориків та авторів діаспори, сучасних науковців.

Отже, формування джерельної бази щодо повстанства селян Київщини, як і України в цілому, розпочалось водночас із розгортанням самого селянського повстанського руху. Перш за все це спогади та публіцистично-пропагандистські праці. З початком 1920-х років з'являються праці більш наукового характеру. На середину тих же років унаслідок історико-політичних та ідеологічних обставин на думку більшості сучасних істориків сформувалися два протилежні напрями у дослідженні селянського повстанського руху в Україні 1917 – 1921 рр. – національно-державницький

та марксистський (або радянський). Процес накопичення знань з історії селянського повстанства Київщини означеного періоду охоплює три періоди: 1) 1918 – кінець 1920-років; 2) з кінця 1920-х років до 1991 року; 3) з 1991 р. і в цілому співпадає з періодизацією історіографії селянського повстанства України 1917 – 1921 рр.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дурнов Є.С. Трансформація правосвідомості населення сільських місцевостей Наддніпрянської України у період державотворення 1917 – 1918 рр. / Є.С. Дурнов // Митна справа. – 2012. – № 3 (81). – Част. 2, кн. 1. – С. 62–66.
2. Щербатюк В.М. Селяни України в організації охорони громадського порядку та відсічі загарбникам у 1917 – першій половині 1918 років / В.М. Щербатюк // Актуальні питання історії органів внутрішніх справ України. – К.: НАВС, 2010. – С. 76–86.
3. Лободаєв В.М. Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917 – 1918 рр. / В. Лободаєв. – К.: Темпора, 2010. – 672 с.
4. Щербатюк В.М. Селянський повстанський рух в Україні 1917 – 1921 років: українська історіографія: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / В.М. Щербатюк; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2013. – 36 с.
5. Щербатюк В.М. Селянський повстанський рух на Київщині 1917 – 1923 рр.: сучасна історіографія проблеми / В.М. Щербатюк // Укр. істор. журн. – 2010. – № 3. – С. 186–204.
6. Гамрецький Ю.М. Радянська історіографія селянського руху на Україні в 1917 р. / Ю.М. Гамрецький // Історіографічні дослідження в УРСР. – К., 1968. – Вип. 1. – С. 56–75.
7. Кучер О.О. Боротьба з внутрішньою збройною контрреволюцією на Україні в 1921 – 1923 рр. у радянській історіографії 20-х років / О.О. Кучер // Вісник Харківського університету. – № 62. – Історія. – Вип. 5. – Х.: Вид-во ХДУ ім. О.М. Горького, 1971. – С. 18–27.
8. Кучер О. Розгром збройної внутрішньої контрреволюції на Україні в 1921 – 1923 рр. / О. Кучер. – Х.: Вид-во Харківського ун-ту, 1971. – 172 с.
9. Щербатюк В.М. Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 років: українська історіографія: Дис... д-ра. іст. наук: 07.00.06 / В.М. Щербатюк; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – 489 с.

П. Ялинський,

краєзнавець, член РО «Витоки» НСК України, с. Почапинці

**КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКА НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ:
МАЛОВІДОМІ ТА НЕДОСЛІДЖЕНІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ
(до 70-річчя перемоги)**

Корсунь-Шевченківська битва стала вагомим стратегічним наступальним операцією Другої світової війни. Незважаючи на те, що вона закінчилася 70 років тому, її дослідження актуальне й нині. Адже ще й сьогодні окремі її аспекти до кінця не досліджені. Зокрема, немає точних даних щодо кількості військ і техніки воюючих сторін перед початком операції, відсутні достовірні відомості про окремі місцеві бої, про вихід частини німецьких військ з оточення тощо. Надолужити ці прогалини й ставить за мету автор даного дослідження.

Найбільш незаангажована наукова інформація з історії Корсунь-Шевченківської битви почала з'являтися лише в останнє десятиліття. Так, у доповнення матеріалів радянських військових командирів – командуючого 5-ї гвардійської танкової армії П.А. Ротмістрова й начальника штабу 6-ї танкової армії Д.І. Заєва, які відповідно зазначали, що «... з оточення в ніч на 17 лютого 1944 р. під прикриттям ураганної завірюхи вийшла невелика група німецьких солдат і офіцерів» [2,41] та «... вирватись з оточення разом з генералами-втікачами пощастило лише 2–3 тис. гітлерівців» [3,114], сучасні вітчизняні історики твердять, що з Корсунського котла вийшло від 26 до 32–35 тис. ворожих солдат і офіцерів [4,194;5,51]. Підтвердженням цього є й копії німецьких архівів, які зберігаються в інституті історії США [6] і в 1998 р. передані до музею історії Корсунь-Шевченківської битви. Однак, на нашу думку, й ці дані потребують уточнень.

Після звільнення в 1943 р. Києва та форсування Дніпра, Ставка Верховного Головнокомандування (ВГК) вирішила в зимовий період 1944 р. розгорнути наступ радянських військ від Ленінграду до Криму [7;8,3]. В середній смузі Дніпра військові дії вели Перший та Другий Українські фронти. Перший Український фронт (командувач генерал армії М.В. Ватутін) наступав на Житомирсько-Бердичевському напрямку, а Другий Український фронт (командувач генерал армії І.С. Конєв) – на Кіровоградсько-Первомайському. Наступу Першого Українського фронту протидіяло угруповання німецьких військ в складі 30 дивізій, у тому числі восьми танкових та однієї моторизованої. В районі

Корсунь-Шевченківського ворог утримував виступ, вершина якого упиралася у Дніпро в районі Канева, а ширина основи складала 130 км. Площа виступу сягала 10 тис. км². Ворог за всяку ціну намагався втримати цей плацдарм, який називав «східним оборонним валом». Місцевість в районі виступу, де було багато населених пунктів, річок, струмків, ярів з крутими схилами, сприяла створенню оборонних заслонів і рубежів на значну глибину. Німецьке командування вважало цей виступ зручним плацдармом для відновлення втрачених своїх позицій в середній течії Дніпра і при сприятливих умовах могло нанести удари по флангах Першого та Другого Українських фронтів [8,4]. Радянське командування в такій ситуації не могло залишити в тилу своїх військ таке угруповання. 12 січня 1944 р. військам Першого і Другого Українських фронтів надійшла директива Ставки ВГК, де передбачалось нанести зустрічні удари обох фронтів під основу ворожого виступу та з'єднати війська в районі Звенигородки. В кількісній співвідношенні радянські війська перевищували ворога по піхоті в 1,7 рази, по гарматах і мінометах – у 2,4 рази, по танках і самохідним артилерійським установкам – у 2,6 рази. Як бачимо, радянських сил для розгрому ворога, безумовно, вистачало, але почалось бездоріжжя: випав мокрий сніг, дороги і поля перетворилися в суцільне місиво.

Корсунь-Шевченківська операція почалася 24 січня наступом Другого Українського фронту в напрямку на Звенигородку. Перший Український фронт почав атаку на добу пізніше. Ворог зустрів радянські війська стійким опором, але не зміг протистояти їх ударам [9,102]. 28 січня танкові екіпажі обох фронтів зустрілися у Звенигородці. Цей день вважається днем звільнення м. Звенигородка від німецько-фашистських загарбників [10].

Схема оточення німецьких військ в районі міста Корсунь-Шевченківський.
Фотокопія

Просуваючись вперед, війська обох фронтів відсікли Корсунь-Шевченківське угруповання ворога від основних своїх сил та почали стискувати його. Внутрішній фронт на початку мав розриви, через які ворог міг вийти або отримати допомогу. Лише 3 лютого він став суцільним. До цього були залучені війська 27-ї армії Першого Українського фронту, 4-ї гвардійської армії та 5-го гвардійського Донського козачого кавалерійського корпусу Другого Українського фронту. Одночасно з цим, радянські війська утворили й зовнішній фронт, який проходив через населені пункти Тинівка–Звенигородка–Каніж. На дільниці Тинівка–Звенигородка оборону тримали підрозділи Першого Українського фронту, а далі – Другого Українського фронту.

У Корсунське оточення потрапили дев'ять піхотних, одна танкова СС-дивізія «Вікінг», одна моторизована СС-бригада «Валлонія», танковий батальйон, шість дивізіонів штурмових гармат, артилерійські та інженерні частини 11-го та 42-го армійських корпусів. Всього – майже 80 тис. солдат і офіцерів [8,8]. Німецькі війська вирішили самостійно вириватися з кільця оточення, пробиваючись назустріч ударному угрупованню, яке рвалося до них ззовні [9,8]. За 24 дня було зроблено численні спроби, навіть захоплено у полон 7 тис. червоноармійців [11].

На зовнішньому фронті з радянського боку було зосереджено 22 стрілецькі дивізії, чотири танкові та один механізований корпуси, артилерійські і мінометні частини, в яких налічувалося більш як 150 тис. солдатів і офіцерів, 2 736 гармат та мінометів, 307 танків і самохідних артилерійських установок (САУ). Фланги зовнішнього фронту прикривали 40-а і 53-я армії. Противник на зовнішньому фронті постійно нарощував свої сили. Вже 10 лютого він мав шість піхотних і вісім танкових дивізій, шість дивізіонів штурмових гармат, чотири окремих танкових батальйони, 750 танків і штурмових гармат та 110 тис солдатів і офіцерів [8,7]. Як бачимо, радянська сторона на зовнішньому фронті переважала німецьку по чисельності військ майже в 1,4 рази, проте у 2,4 рази мала менше танків. Через це їй дуже важко було стримувати ворога, який робив постійні спроби прорвати радянську оборону та деблокувати оточене угруповання.

На початку лютого силами 4-х танкових дивізій 8-ї танкової армії ворог атакував позиції Червоної армії в районі Новомиргорода і Товмача. Водночас ворог наступав на Іскрене. Виникла загроза з'єднання з оточеними військами північніше Шполи. Протягом 2–4 лютого бої проходили з перемінним успіхом. Однак 4 лютого німецько-фашистські війська розпочали наступ на Лисянку двома руками: одним на села Вотилівка і Тихонівка, другим – на Виноград. Вже наступного дня

ворог захопив Виноград, 6 лютого – Кучківку, 7 лютого – Вотилівку та Тихонівку і вклинився в оборону 40-ї армії на 20–25 км. Зважаючи на це, Ставка ВГК перекинула на цю ділянку резервну 2-у танкову армію. Вже 8 лютого радянським танкістам вдалося відбити Кучківку. Ворог перейшов до оборони. Але 9–10 лютого він зробив перегрупування сил та створив чотири танкові групи для удару на Лисянку: перша діяла в напрямку Кучківки і вийшла східніше до Лисянки; друга і третя – нанесли удар безпосередньо на Лисянку; четверта – проводила прорив зовнішнього фронту з району Єрок. 11 лютого ворог оволодів Єрками, Скалеваткою, Юрківкою та станцією Звенигородка. До закінчення Корсунь-Шевченківської операції важкі бої точилися в районі Скалеватки, Юрківки. У кінцевому підсумку всі чотири напрямки зійшлися в районі Лисянки, щоб потім з'єднатись з оточеними. Останні повинні були зосередитись в районі Корсунь–Стеблів і звідти через Шендерівку прорватись до Лисянки. 17 лютого противник захопив хутір Звенигородський і протягом дня намагався захопити м. Звенигородка. Тобто і на Звенигородському напрямку німецькі війська намагалися прорватись до оточених. Їм це не вдалося, проте тут було прикуто багато радянських військ, які можна було задіяти на Лисянському напрямку. На другому і третьому напрямках ворог розпочав наступ двома колонами: перша – на Рубаний Міст–Степок; друга – Ризино–Чиживку–Яблунівку. Першій колоні легко вдалося захопити Бужанку, в другій – ворожа піхота зав'язала бої з радянськими військами з метою захопити населені пункти Шубині Стави, Босівку, Чиживку, Тихонівку. Побоюючись бути відрізними від своєї піхоти, танки приєдналися до цих боїв, що дозволило радянському командуванню зробити перегрупування військ. Вже 12–13 лютого напрямком Бужанка–Лисянка був прикритий військами. Також були підсилені підходи до сіл Дашуківка, Писарівка, Хижинці. Але це не допомогло: ворог 12 лютого з Бужанки розпочав наступ на Лисянку, а з Тихонівки – на Дашуківку. Не витримавши натиску німецьких військ, підрозділи Червоної армії відступили. Противник захопив Лисянку і спробував пробитись до с. Почапінці, а з Дашуківки – до сіл Хижинці і Журжинці, де він планував з'єднатись з оточеними військами [8,12].

З обох воюючих сторін мали місце значні втрати у живій силі. Відзначимо, що знесилені радянські частини поповнювались за рахунок мешканців визволених територій. Польові військкомати керувались спеціальною Директивою Ставки ВГК, прийнятою 1943 р. Однак в умовах тяжких наступальних боїв Червона армія не встигала займатись військовою підготовкою мобілізованих. Як наслідок серед новобранців були великі втрати, загальна чисельність яких ще залишається не дослідженим. Так, зокрема з видання «Книга пам'яті. Україна. Черкаська область» дізнаємось, що з жителів с. Почапінці, мобілізованих у січні 1944 р., у Корсунь-Шевченківській битві загинуло 15 осіб, по Верещаках – 2. Уточнити скільки всього мобілізовано на фронт чоловічого населення в 1944 р. із Почапинець не вдалось, бо справи архіву Лисянського райвійськкомату зникли при їх передачі у 2003 р. до Звенигородського райвійськкомату.

У кільці оточення, перед внутрішнім фронтом в районі Вільшани противник утворив Вільшанський вузол оборони, де були зосереджені значні сили. Однак 4 лютого Вільшанський вузол оборони був оточений, а 5 лютого – знищений. Для радянських військ відкрився шлях на Валяву і Городище. Лише надвечір 7 лютого радянські війська визволили Валяву. 10 лютого у с. Завадівка замкнулось кільце навколо Млієво-Городищенського угруповання. Радянські війська планували під час Корсунь-Шевченківської битви проводити розчленування оточеного угруповання та знищувати його по частинах. Як стверджують історики, Млієво-Городищенська операція була єдиною вдалою такою операцією. Того ж дня бійці Червоної армії увійшли в Городище. Але противник встиг вийти з оточення в напрямку Корсуня, хоча й залишив багато військової техніки та майна [12,88]. Бездоріжжя і непрохідність доріг змусили мотобригаду «Валлонія» звільнитись від баласту – були спалені вантажівки, які не змогли подолати маршу по бездоріжжю від Городищ до Корсуня. Водночас дорогу бомбардували радянські літаки, вони кожних 10 хвилин скидали бомби [13,88].

Все ж у ніч з 11 на 12 лютого німецькі війська контратакували позиції Червоної армії в районі Шендерівки. Це співпало з активізацією німецьких дій на зовнішньому фронті в напрямку Лисянки. Використовуючи 40 танків та 2 полки піхоти противник на світанку 12 лютого захопив Нову Буду, а впродовж дня – Скрипченці, Хильки, Комарівку і оточив радянські частини в с. Шендерівка. Місцевий гарнізон дві доби вів кровопролитні бої. Лише у ніч з 13 на 14 лютого залишки 500 окремого кулеметно-артилерійського батальйону прорвалися з оточення [8,92]. Такі події визвали невдоволення збоку Й. Сталіна, зокрема діями генерала М. Ватутіна та 27-ю армією Першого Українського фронту, яка на його переконання була слабкою і не була своєчасно підсилена [8,12]. Внаслідок цього 12–13 лютого в район Шендерівки перекидаються додаткові сили, щоб відбити у ворога Шендерівку та Хильки. Сюди були перекинуті й слабкі підрозділи 27-ї армії. Вважаємо, що це

спричинило невдачу у визволенні Хильок, де 12 лютого 645-й стрілецький полк 202-ї стрілецької дивізії цієї ж армії понесли великі втрати і надвечір того ж дня змушені були повернутися на вихідні позиції. 13–15 лютого ті ж самі підрозділи знову намагалися оволодіти цим населеним пунктом. За шість днів у боях за Хильки 202-а стрілецька дивізія втратила понад 900 осіб. У цілому за 13–15 лютого радянські війська не змогли відкинути ворога на позиції, які він займав до 11 лютого. Лінія фронту на 15 лютого проходила по лінії східніше Шендерівки–центр Нової Буди–південна околиця Комарівки–східна околиця Хильок. Такою ж вона була в ніч з 16 на 17 лютого, коли німецьке угруповання почало прорив.

На зовнішньому фронті, противник не втримав Лисянку та Дашуківку, якими оволодів 12 лютого. За 11–14 лютого німецькі війська втратили 230 танків. В район Лисянки радянське командування перекинуло додаткові сили. Тому 15 лютого німецьке керівництво обирає новий напрямок удару – с. Журжинці–хутір Жовтень. Журжинці ворог взяти не зміг, проте хутором Жовтень оволодів, обійшовши Лисянку з півночі. Вже звідти силами 30 танків ворог увійшов у Лисянку, де точилися бої. 16 лютого німецькі війська відчайдушно рвалися на з'єднання з оточеними. Але в середині дня з трьох сторін їх війська були оточені на хуторі Жовтень. Щоб визволити оточенців, противник направляє з Лисянки на хутір 100 танків, плануючи в послідуєчому прорватись звідси до Почапинець. Однак військам Червоної армії вдалося стримати натиск противника. Це була остання спроба німецьких частин допомогти оточеним ззовні [8,12].

Оточені німецькі сили постійно перемовлялися радіотелеграмами з військами, які намагалися прорвати зовнішній фронт. Так, 16 лютого о 15 год. вони отримали одну з останніх радіограм: «Пароль – свобода. Мета – Лисянка» [14,24]. Перед проривом серед оточених було 45 тис. німецьких солдатів і офіцерів, із них – 2 100 поранених, у тому числі 1 450 лежачих. За час боїв з «котла» було вивезено 3 890 поранених [13,11].

Прорив призначили на ніч 16 лютого. Був розроблений порядок виходу з оточення – трьома колонами. Місце прориву лівої колони – північна сторона Комарівки. Для цього необхідно було обійти с. Почапинці зі сходу і йти в напрямку висоти 222,5. До складу колони входили 5-а танкова СС-дивізія «Вікінг» (без СС-полку «Германія»), за нею – 57-а піхотна дивізія. Центральна колона формувалась між Комарівкою і Хильками.

До ночі оточенці перегруповували війська та висувались на вихідні позиції. Незважаючи на бездоріжжя, шалену завірюху, постійний вогонь радянських військ, скупченість військ та техніки, забитість особовим складом і технікою доріг (на невеличкому п'ятачку розміром 5х6 км знаходилося близько 40 тис. фашистів, 1 тис. автомобілів та декілька сотень возів), у назначений час німецькі частини були готові до прориву. За планом німецькі війська під прикриттям ночі повинні були підійти непоміченими до переднього краю оборони радянських військ та рішучою атакою їх розгромити і відкрити решті шлях до прориву. З цієї метою наступ першого ешелону проводився в пішому порядку, без підтримки танків та артилерії.

Передові підрозділи 202-ї та 180-ї радянських стрілецьких дивізій не очікували наступу ворога і не чинили належного йому опору. Вслід за піхотинцями наступали 5-а танкова СС-дивізія «Вікінг» та 57-а піхотна дивізія. Близько третьої години ночі 17 лютого вони вийшли на позиції 5-ї гвардійської повітрянодесантної дивізії 4-ї гвардійської армії. Радянські бійці зустріли їх вогнем з усіх видів зброї. Протистояння тривало близько години. Колона противника почала ділитися на окремі частини, але не зупинилася. Подолавши опір 16-го гвардійського повітрянодесантного полку, німці попрямували на Почапинці. Пройшовши 2 км, вони підійшли до позицій 41-ї гвардійської стрілецької дивізії. Для багатьох солдатів і офіцерів цього підрозділу це була перша зустріч з оточеним ворогом, бо вони недавно пройшли 200 км маршем з Кіровоградщини і 14 лютого зайняли бойові позиції. Саме на позиції 122-ї та 124-ї гвардійського стрілецьких полків 41-ї гвардійської стрілецької дивізії вранці підійшли оточенці. Зав'язався бій. Ворог, незважаючи на свинцевий дощ куль, яким їх поливали радянські гвардійці та втрати, просувався вперед. Його орієнтиром була річка Гнилий Тікич [14,24].

Вийшовши на дорогу до Лисянки, німецька колона попрямувала в сторону хутора Жовтень, але по ній почали стріляти з гармат 122-го гвардійського стрілецького полку, розрахунки якого стояли біля дороги на Журжинці. Рятуючись від осколків снарядів, частина німців звернули наліво до рятівного лісу, яким добралась до річки. Інші групи противника звернули в село і не зупиняючись, пройшли на його південну околицю. Лазаренко Софія Юхимівна, 1929 р. н. розповідала: «В ніч на 17 лютого в хаті у нас ночували червоноармійці. Почало розвиднятись, у вікно хтось постукав і прокричав: «Німці в селі!». Поспіхом одягнувшись, всі повискакували на двір і побачили: на Середній Горі (поле, на південь від села – П.Я.) на білому снігу чорніло багато плям – це німецькі солдати йшли в

сторону Бутового яру та Портянчиного лісу, за якими знаходилась Лисянка. Солдати почали розвертати гармату в сторону цього поля – вона стояла у нас на подвір'ї» [15].

Інший очевидець, житель с. Почапінці Пустільник Олексій Трохимович, 1926 р. н., розповідав: «Я і мій товариш Пустільник Ілля Полікарпович зранку 17 лютого спостерігали, як з гори, з поля, де потім збудували школу, йшла велика кількість людей в сторону базару. Нам стало цікаво і ми побігли дивитись. А як зрозуміли, хто це, то було пізно. Німці побачили нас і рукою позвали до себе. Ми підійшли, вони ламаною нашою мовою попросили показати дорогу на Лисянку. Замість того, щоб вести їх по вулиці Діхтярівській, ми вирішили повести їх коротшою дорогою, через городи. Проходячи мимо своєї оселі, я непомітно втік, а Ілько їх повів далі. Вони вийшли на провулок Слобідський. Але трапилось непередбачене: біля оселі М.Д. Пістряка був тупик. Німці, як побачили це, то запідозрили Ілька у тому, що він спеціально їх сюди завів і розстріляли його на місці, хоча треба було трохи пройти городами, щоб опинитись на південній околиці села. Батьки сина поховали у своєму садку, а в 1957 р. перепоховали в братську могилу, що знаходиться на території колишнього цукрового заводу» [15]. На північній стороні Почапинець, за цукровим заводом, оборону тримали курсанти учбового батальйону 41-ї гвардійської стрілецької дивізії. Вони мужньо протистояли противнику, навіть взяли в полон 208 німецьких солдатів і змусили основну частину ворога повернути в іншому напрямку. У цьому бою хоробро відбивав атаки ворога з 5-ти автоматів та 10-ти дисків убитих товаришів курсант М.Є. Сергієнко. За героїзм і мужність йому було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Проте через порядки учбового батальйону частина німецьких солдатів все ж пройшла. Вони рухались в сторону с. Будище. Житель с. Почапінці Власенко Іван Никонівич, 1930 р. н. розповідав: «Мій батько Никін Іванович у день прориву ворожих військ знаходився у схованці на своєму подвір'ї (родина проживала на хуторі Мітла – П.Я.). Виглянувши на город, він побачив, як суцільними шеренгами на південь ідуть німецькі солдати» [15].

Ця частина німців дійшли до Гнилого Тікичу, але не знайшли там переправи. Пауль Карела в книзі «Спалена земля» писав: «Міст 1-ї танкової дивізії і тимчасова переправа були збудовані 37-м саперним батальйоном із Йени... Вони знаходились за 2,5 км північніше...» (автор книги переплутав, міст був «західніше» в районі Бужанки – П.Я.). Але ніхто не знав тоді, стоячи на березі річки, що десь є рятівний міст. Термометр показував 5 градусів морозу, дув крижаний вітер. Раптом наближаються чотири радянські танки Т-34, вони стріляють осколочними снарядами. Жажливо! Де беруться сміливість та рішучість?! Групи німців по 30–40 осіб кидаються в крижану воду. Багато людей тоне. Мимо пливають трупи солдатів і коней. Наче небагато 30 метрів до рятівного берега, але попереду крижаний потік, щоб його подолати, потрібна сила та жага жити. А в багатьох німецьких солдат була паніка... Ось до річки наблизились бійці 5-ї танкової СС-дивізії «Вікінг». Її командир – бригаденфюрер Гілле намагався зберегти 4 500 бійців, що дійшли до річки (70 % усієї дивізії). Він скомандував загнати у річку останній наявний тягач, щоб він став опорою для переходу. Але течія знесла його. Тоді у річку затягнули вози – і їх знесло. Генерал наказав зробити через річку живий ланцюг з тих бійців, хто умів плавати. Однак, посередині річки ланцюг не витримав течії і розірвався. Стояли крики, безпомічних людей зносила течія. І все ж, багато німецьких солдатів добрались до протилежного берега [13,14]. Через деякий час на берег річки підійшли солдати 9-го мотопіхотного СС-полку «Германія», який діяв в ар'єргарді колони. З полком прибув санітарний обоз. Гренадери мотопіхотного полку прикривали місце переправи від атак радянських танків, поки солдати дивізії на дошках та інших підручних засобах переправляли поранених.

Правофлангова німецька колона з великими втратами змогла подолати опір 202-ї стрілецької дивізії, під вогонь якої вона попала південно-західніше Хильок. Однак фашисти перемішались, збилися з напрямку, зменшився їх темп руху. Деякі підрозділи колони почали ухилятися зіткнення з радянськими військами, звертали в сторону, в яри, у ліс, відстали від своїх і насамкінець потрапили в полон. Більша половина пішла в напрямку Журжинець через яр з крутими схилами, що тягнувся від Почапинець. Радянське командування саме тут чекало появи противника, бо до хутора Жовтень звідси було 2 км, і підготувалось до зустрічі з ворогом [13,14]. У Почапінцях з давніх-давен цей яр називають «Урочище могила» або просто «Могила». Саме тут в його горловині, недалеко від Журжинець знайшли смерть багато солдатів противника. Їм ніде було сховатись від снарядів радянських гармат, а солдати, які вибігали з яру на поле, здавна назване «Стрілицею», падали, скошені кулеметними чергами. Мало хто зумів добігти до рятівного Лисянського лісу. Дуже багато німецьких солдатів знайшли собі могилу на «Могилі» – фатальний збіг слів.

Серед загиблих було знайдено тіло командувача оточеного угруповання німецьких військ генерала В. Штеммермана. Існує кілька версій його загибелі. На наш погляд найімовірніша – це пряме

попадання в машину генерала протитанкового снаряда. Це сталося на пагорбах між Почапинцями та Журжинцями [13,27]. Історик В. Щербатюк опублікував, віднайдену ним у Центральному архіві кінофотофонодокументів України фотографію загиблого генерала [16,212]. Командувач Другого Українського фронту І. Конєв розпорядився поховати хороброго генерала, який не втік, як інші, а прийняв смерть, як тисячі його співвітчизників, з почесними у с. Бране Поле. Поховали В. Штеммермана на старому церковному цвинтарі. З часом могила заросла й загубилась. Місцева жителька Марія Орловська розшукала поховання генерала, облаштувала його, встановила на ній дерев'яний хрест. Десь у 1986 – 1987 рр. могилу В. Штеммермана відвідав його син [17,111], а 1996 р. – онук покійного Клаус Штеммерман [18;19,149].

На фоні цих трагічних подій варто, на наш погляд, розказати, про вмілі дії солдатів штурмової СС-бригади «Валлонія». За планом Штеммермана вона рухалася в ар'єргарді і прикривала колону з пораненими. Її бійці вміло відбивали флангові атаки радянських танків, користуючись лише реактивними гранатометами та стрілецькою зброєю. Валлонці на чолі з командиром Леоном Дегреллем зберегли керованість своїм підрозділом, в той час як їхні сусіди по колоні перетворились в некеровану масу. Вони правильно оцінювали обстановку, рухаючись здебільшого ярами, вступали лише в незначні бої з радянськими військами. Їхні воїни досягли рятівного лісу. Але до річки серед дня йти не стали. Натомість, виставили бойову охорону, діждались ночі і під прикриттям темряви, не вступаючи в перестрілку з радянськими підрозділами, дістались до річки, переправились через неї і без втрат вийшли на позиції німецьких військ на зовнішньому фронті [14,29].

Німецькі солдати переносять убитого генерала Штеммермана після унізнення. Фотокопія

18 лютого 1944 р. Москва салютувала 20 артилерійськими залпами із 224 гармат в честь завершення Корсунь-Шевченківської наступальної операції. У відзнаку цієї події понад 100 воїнам Червоної армії було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Багато солдатів і офіцерів нагороджено орденами і медалями СРСР. Ставкою ВГК військовим підрозділам, які приймали участь у ліквідації ворожого угруповання у Корсунському «котлі» та командуючому Другим Українським фронтом І. Конєву, була висловлена подяка. Крім того, йому було

присвоєно звання Маршал Радянського Союзу. Звання Маршала бронетанкових військ Радянського Союзу отримав командуючий 5-ю гвардійською армією П. Ротмістров. Військові підрозділи Червоної армії, які особливо відзначились у боях, були також відзначені: 14 частин і з'єднань – нагороджені орденами Червоного Прапора, 7 – орденами Богдана Хмельницького, 23 – удостоєні почесного найменування «Корсунські» [12,101]. У наказі від 18 лютого 1944 р. за підписом Сталіна про підсумки Корсунь-Шевченківської операції відзначений лише Другий Український фронт, а Перший – в наказі не згадувався. Сталін розсердився на М. Ватутіна за те, що він, на його думку, допустив з'єднання ворожих сил, що вирвалися з оточення, з 1-ю німецькою танковою армією [11,22]. 29 лютого 1944 р. генерал М. Ватутін був поранений і 15 квітня у військовому госпіталі № 1352 м. Києва помер від зараження крові. Похований у Києві [20]. За підрахунками дослідників під час Корсунь-Шевченківської операції втрати радянських військ склали 80 188 осіб, з них – 24 286 безповоротні, 55 902 санітарні [21,102;22,69]. Вважаємо, що наведені цифри потребують додаткового уточнення, адже, на наш погляд, загиблих значно більше. Так, лише в с. Комарівка полягло 1 455 червоноармійців. На місцевій братній могилі зазначено, що 1 226 з них – невідомі. У с. Хильки такі відомості становлять відповідно 588 та 75 осіб. Звичайно, це не повні дані. Не до кінця дослідженим залишається й кількість загиблих та тих, хто пропав безвісти у ході війни з того чи іншого населеного пункту України. Зокрема, за даними «Книги пам'яті» у с. Почапинці з 186 жителів, які загинули в роки війни, 115 осіб пропало безвісти. На жаль, досить часто цифри просто

перекочують до сучасних досліджень із радянських праць. У цьому контексті влучними є слова відомого сучасного історика О. Лисенка: «Переформатування радянської моделі пам'яті про війну слід вважати незавершеним» [23,23]. Водночас встановлення невідомих імен є нашим обов'язком – краєзнавців, обов'язком науковців України, державних та громадсько-патріотичних організацій. Проте для успіху справи надзвичайно важливим є сприяння держави.

На основі використання й аналізу широкого джерельного комплексу, результатів досягнень науковців автор дійшов до окремих підсумків, сформулював узагальнюючі положення та висловив деякі пропозиції:

- на Канівському виступі сили німецьких військ були недооцінені радянським військовим керівництвом. Не варто було правому флангу Першого Українського фронту йти вперед від Дніпра на 200 км і вести бої за Житомир, в той час, як лівий його фланг не міг подолати ворога під Каневом. Аналогічно, це стосується і Другого Українського фронту;

- уточнюючи дані щодо кількості військ і техніки воюючих сторін перед початком операції, є очевидним, що кількість радянських військ, задіяних в Корсунь-Шевченківській операції, була недостатньою;

- основної своєї мети – повного знищення оточеного угруповання німецьких військ, Червона армія не досягла. Через ряд прорахунків, допущених при ліквідації німецького угруповання близько 35 тис. німецьких солдатів вийшло з оточення;

- завершення Корсунь-Шевченківської операції мало важливе стратегічне значення: знято загрозу удару противником по флангах Першого і Другого Українських фронтів; зруйновані плани німецько-фашистського командування закріпитись на рубежі Дніпра і переломити хід війни; розпочалось широкомасштабне звільнення Правобережної України; підштовхнуло союзників у прийнятті рішення щодо відкриття Другого фронту;

- одним із прорахунків радянської сторони було те, що 27-а армія Першого Українського фронту була слабкою, її сили розпорошені, адже лівий фланг армії тримав оборону на зовнішньому фронті, а правий стримував оточені німецькі війська на внутрішньому. Навіть після того, як Й. Сталін вказав на слабкість армії, вона не була підсилена, а відразу направлена в бій під Шендерівку. Не кращим, на наш погляд, було рішення Ставки передати 27 армію Другому Українському фронту, а її постачання залишити за Першим Українським фронтом;

- проаналізувавши використання радянським командуванням практики розчленування оточених військ, що його застосували німецькі війська в районі м. Умань 1941 р., констатуємо факт, що ця тактика удалась радянським військам лише один раз – при розгромі Млієво-Городищенського німецького угруповання і то не в повній мірі, адже ворог, залишивши техніку, значну частину військових все ж вивів з оточення;

- питання мобілізації місцевого населення на щойно звільнених територіях польовими військкоматами, залишається мало дослідженим не тільки в Корсунь-Шевченківській операції, але і в цілому в ході Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Уточнення кількості призваних мешканців із окремих сіл на теренах проведення зазначеної операції виявилось неможливим за причини халатності працівників ряду сучасних військкоматів, зокрема Лисянського та Звенигородського районів Черкаської області, за що їх працівники мали б понести відповідальність (документи про мобілізацію мешканців сіл Лисянщини в роки війни загублені при передачі їх із Лисянського райвійськкомату до Звенигородського!);

- необхідно поновити активність у справі пошуку безіменних загиблих, встановлення кількості жертв періоду Другої світової війни, як з боку військових, так і мирних жителів сіл, міст та містечок України. Цю справу доцільно розвивати, починаючи із загальноосвітніх шкіл, що сприятиме вихованню підростаючого покоління у дусі патріотизму;

- на рівні держави необхідно перешкоджати діяльності так званих «чорних археологів», які своєю непрофесійною діяльністю руйнують археологічні пам'ятки історії, використовують знахідки, в тому числі й періоду Другої світової війни, у своїх власних цілях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Корсунь-Шевченковская битва. – К., 1989. – 261 с.
2. Ротмистров П.А. Блестящая победа советского оружия / П.А. Ротмистров // Корсунь-Шевченковская битва. – К., 1989. – С. 41–46.
3. Заев Д.И. Танки встретились в Звенигородке / Д.И. Заев // Корсунь-Шевченковская битва. – К., 1989. – С. 114–123.
4. Легасова Л.В., Шевченко Н.О. Корсунь-Шевченківська операція / Л.В. Легасова, Н.О. Шевченко // Енциклопедія історії України: У 10 т. – Т. 5: Кон–Кю. – К.: Наук. думка, 2008. – С. 193–194.
5. Степенькіна П. Німецькі архівні документи про участь військ вермахту і СС у Корсунь-Шевченківській битві / П. Степенькіна // Корсунь-Шевченківська операція – частина стратегічного наступу військ Червоної Армії на території України в зимово-весняну компанію 1944 року. Матеріали науково-практичної

- конференції, присвяченої 65-річчю Корсунь-Шевченківської наступальної операції. – Корсунь-Шевченківський, 2009. – С. 51–54.
6. Фогель Г. Потерпевшие победу. Немцы в Корсунском котле [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rulibs.com/ru_zar/sci_history/fogel/0/. – Назва з екрана.
 7. Конев И.С. В безудержном порыве / И.С. Конев // Корсунь-Шевченковская битва. – К., 1989. – С. 12–31.
 8. Овсієнко Л.Г. Корсунь-Шевченківська операція. Хроніка подій / Л.Г. Овсієнко // Корсунський часопис. – 2004. – № 11. – С. 3–10.
 9. Жуков Г.К. Воспоминания и размышления / Г.К. Жуков. У 3 т. – т. 3. – М., 1986. – С. 93–101.
 10. Історія Звенигородки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://myzvenigorodka.narod.ru/index/0-2_ – Назва з екрана.
 11. Соколов. Миф Корсунь-Шевченковской битвы – Мифическая война. Миражи второй мировой [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-reading.me/chapter.php/1005568/55/Sokolov_ – Назва з екрана.
 12. Овсієнко Л.Г. Корсунь-Шевченківська операція. Хроніка подій / Л.Г. Овсієнко // Корсунський часопис. – 2006. – № 16. – С. 85–105.
 13. Степенькіна П.Я. Німецькі війська у Корсунь-Шевченківській операції / П.Я. Степенькіна // Корсунський часопис. – 2004. – № 11. – С. 19 – 23.
 14. Пелехатий О. Прорив / О. Пелехатий // Корсунський часопис. – 2008. – № 19. – С. 27–29.
 15. Матеріали пошукових експедицій автора.
 16. Щербатюк В.М. Історія регіонів України: Лисянщина / В.М. Щербатюк. – К.: Логос, 2002. – 428 с.
 17. Гоголя П. Поховання генерал-лейтенанта В. Штеммермана в селі Бране поле Богуславського району Київської області / П. Гоголя // Корсунь-Шевченківська операція – частина стратегічного наступу військ Червоної Армії на території України в зимово-весняну кампанію 1944 року. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 65-річчю Корсунь-Шевченківської наступальної операції. – Корсунь-Шевченківський, 2009. – С. 111–112.
 18. Луценко А. Внук відвідав могилу свого діда-генерала / А. Луценко // Лисянщина. – 1996. – № 34. – 15 трав.
 19. Щербатюк В.М. Корсунь-Шевченківська битва: історична ретроспектива / В.М. Щербатюк // Сторінки воєнної історії України: 36. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 9. – Част. 2. – С. 145–150.
 20. Мощанский И. Разгром под Черкассами: Корсунь-Шевченковская наступательная операция [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://books.google.com.ua/books/about/>. – Назва з екрана.
 21. Памяти павших. Великая Отечественная война 1941 – 1945. – М., 1995. – 336 с.
 22. Грицюк В., Кривизюк Л. Оперативне мистецтво у Корсунь-Шевченківській наступальній операції 1944 року / В. Грицюк, Л. Кривизюк // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги). Матеріали міжнародної наукової конференції 27 квітня 2010 р. – К., 2011. – С. 62–72.
 23. Лисенко О. Дослідження історії Другої світової війни як науковий і суспільний феномен / О. Лисенко // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги). Матеріали міжнародної наукової конференції 27 квітня 2010 р. – К., 2011. – С. 18–24.

О. Щербатюк,

слухач Малої академії наук (МАН) України.

Науковий керівник: доктор історичних наук,

директор Науково-дослідного інституту козацтва Т. Чухліб

КОЛІВЩИНА НА ТЕРЕНАХ ІСТОРИЧНОЇ ЛИСЯНЩИНИ ТА СУМІЖНИХ ІЗ НЕЮ ЗЕМЛЯХ

Події гайдамацького руху на теренах історичної Лисянщини, виділеної 1940 р. академіком І. Крип'якевичем [1] за значенням у козацькій історії України та суміжних із нею землях* до недавнього часу не розглядались окремо, а висвітлювались у контексті загальної боротьби. Гайдамаччина як об'єкт безпосередніх досліджень постає лише у XIX ст. у роботах А. Скальковського [2], В. Антоновича [3], Д. Мордовцева [4] та ін. Не втратив свого наукового значення й нині публікований тогочасний документальний матеріал [5]. Найбільш об'єктивний підхід у дослідженні гайдамацького руху започаткував М. Максимович [6]. На початку XX ст. проблема історії гайдамацького руху знайшла свій подальший розвиток у творах М. Грушевського [7, 445–454, 462, 476], Н. Полонської-Василенко [8, 118, 132–134, 148–151] та інших, щоправда здебільше в контексті дослідження загальноукраїнської історії. До історії гайдамацького руху причетні й радянські дослідники. Проте в радянській історіографії створено ряд міфів стереотипного характеру, адже на дослідження теми вплинули марксистські підходи за якими рушійною силою історії була класова боротьба.

* Історична Лисянщина займала терени південної Київщини – історико-географічного краю, зокрема східна частина розташована у басейні р. Гірський Тікич (притоки Срібна, Пожиточна, Рубанка), центральна і північна – у басейні р. Гнилий Тікич, північно-східна – частково на вододілі Південного Бугу й Дніпра та в басейні р. Рось (притока Хоробра). З 1954 р. більша частина історичного краю входить до Лисянського району Черкаської області. Суміжні землі – це території, що прилягають до сучасного Лисянського району: частина Ставищанського, Таращанського, Богуславського, Корсунського, Звенигородського, Маньківського, Жашківського районів Київської та Черкаської областей.

Саме під кутом цієї боротьби і висвітлювали гайдамацький рух В. Голобуцький [9], Г. Сергієчко [10], О. Лола [11], Г. Храбан [12;13] та ін. Однак вчені накопичили величезний фактичний матеріал, ними зібрані й проаналізовані оригінальні історичні джерела. Зокрема, вирізняється збірник документів «Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.» (упорядники І. Бутич та ін.) [14]. Проте радянські дослідники недостатньо приділяли уваги національним та релігійним аспектам проблеми. Слід відзначити й те, що радянська історіографія навмисне зводила гайдамацький рух лише до Правобережжя, замовчуючи народний спротив російській експансії на одвічно українські землі.

Значно більший інтерес до історії гайдамацького руху виявився у роки незалежності України. У цей час простежується більш осмислене його дослідження. В цьому контексті привертає увагу робота відомого вченого В. Смолія «Деякі дискусійні питання історії Коліївщини (1768 р.)» [15], праці Т. Чухліба [16–18], Л. Мельника [19], О. Гуржія [20;21], Ю. Мицика [22], А. Морозова [23], В. Гоцуляка та В. Масненка [24], О. Перехреста [25], О. Ветрова [26], В. Мельниченка [27], В. Щербатюка [28,85–92], М. Лубка [29,90–113], О. Березовського [30,205,247,308], О. Беззубець [30,180] та ін.

Найбільшого розмаху протест українського народу проти польського панування поширився у досліджуваному регіоні в роки так званої Коліївщини (травень 1768 – червень 1769 рр.) під проводом Максима Залізняка та Івана Гонти. Щоправда з назвою не погодився Г. Храбан, мотивуючи «вмудрування назви самими уніатськими ксьондзами» від польського слова «жезль» («різня») у сприйнятті ними народно-визвольного руху як суто розбійницької, «різні-коліївщини», де відбився жах і ненависть гнобителів перед спалахом народного гніву [13,5,6,8,18].

Коліївщина – жорстока розправа, що викликана не менш жорстоким поневоленням. Релігійний гніт Польщі надав повстанню страшною жорстокості. Сам король Станіслав Август Понятовський (1764 – 1795 рр.), хоч і не був прихильником такого гоніння віри, але не міг зупинити переслідування православних. 17 лютого 1768 р. під грубим тиском російського уряду він видав трактат про зрівняння в політичних правах католиків з некатоліками. Але проти «московського запроданця» для врятування вітчизни у подільському місті Бар за ініціативи магнатів братів Красинських, Ю. Пуласького та інших 29 лютого утворилася партія так званих конфедералістів, які почали збройні дії проти короля, сейму і Російської імперії. Водночас вони могли напасти на православний храм, священника вигнати, скарги прибрати до своїх рук. А в разі опору застосовувалося катування та мордування. Коли все це варварство несло терпіти, постала страшна помста українського народу. Останній не впав духом, не втратив своїх сил, а чекав слушної години почину для розплати, який зробили запорозькі козаки. На островах та по байраках почали гуртуватися летючі загони гайдамаків. Коли на чолі народного руху став Максим Залізняк, поляки відчули, що це помста всього народу.

Руїни Лисянського замку. Вигляд 1781 р.

Виступ почався на території сучасної Черкащини і незабаром охопив значні терени Правобережжя. Зокрема, у глибокому яру Мотронинського лісу Залізняк зібрав невелику ватагу гайдамаків і оголосив про свої наміри. Невдовзі загін збільшився, до нього потяглося чимало селян. «Кривавий подвиг Залізняка», – відзначав ректор Київського університету Св. Володимира професор М. Максимович, – «був не простим собі гайдамацьким розбоям, і не випадковим був напад запорожців на польські маєтки. То було вогнедишне виверження народної помсти та ворожості, яке вік

накопичувалося під гнітом унії; то була передсмертна сутичка двох ворожих стихій у державному тілі, котре вже скоро мало сконати» [6,623].

Першим місцем кривавої розправи стало с. Медведівка, потім міста Жаботин, Сміла, Черкаси, містечка Богуслав, Звенигородка та Лисянка [31,179]. На думку сучасних українських істориків повстання мало національно-визвольне спрямування.

По дорозі до м. Умань гайдамаки на чолі з М. Залізняком підійшли до Лисянки, де стояв добре укріплений, оточений високою огорожею, замок. За тогочасним описом він був чотирикутний, по кутах височіли башти. У кожній башті знаходились гаківниці – гармати на гаках. У самому замку перебував значний гарнізон, зберігалось достатньо боєприпасів [32]. Коли Залізняк наблизився до міста у місцевому замку сховались польська шляхта та заможні євреї. Комісар А. Хічевський утік, залишивши в Лисянці за старшого шляхтича Добржинського. Частина місцевого гарнізону перейшла на бік М. Залізняка і відчинила міські ворота. Повсталі почали розправлятися із шляхтою та євреями, а управителя замку Кучевського підняли на палю [33,145]. Уніатські ксьондзи, які погодилися прийняти православ'я, залишилися живими. Захопивши міську скарбницю, гайдамаки цілу ніч пили мед і наливки, на які натрапили в міських підвалах. Народні перекази переповідають, що поблизу Лисянки, в урочищі «Добридень», І. Гонта об'єднав свій загін із військом М. Залізняка. Проте історики більше схильні до думки, що їх загопи об'єдналися у Грековому лісі поблизу м. Умань. Вірогідно в урочищі «Добридень» загін М. Залізняка об'єднався з окремим загоном повстанців, можливо Семена Неживого [28,90].

Гайдамацький рух загрожував змінити суспільний лад в усій Україні, яка входила до складу Польщі і, звичайно, змінив би, якби повстання не придушили об'єднані польські та російські сили. Їх очолили: від Польщі регімент Юзеф Стемпковський та субалтерн Яків Комаровський, від Росії – генерал Михайло Кречетніков.

Посланий М. Кречетніковим полковник Гур'єв разом з донськими козаками увійшов у довіру до повстанців і в ніч з 6 на 7 липня 1768 р. захопив у полон Гонту та 900 українців. Ю. Стемпковський вивіз І. Гонту у с. Серби, що поблизу Могилева. Там військовий суд засудив його до страшної кари: катувати протягом 14 днів. Протягом перших десяти кат повинен був щодня здирати з його спини пасьма шкіри, від шиї до пояса. На 11-й день – відрубати обидві ноги, на 12-й – обидві руки, на 13-й – вирвати з грудей серце, на 14-й – відрубати голову, а наостанок – розвезти частини тіла в чотирнадцять міст і прибити до чотирнадцяти шибениць. Під час страти Гонти, за словами очевидців, терпів усі найлютіші муки з цілковитою рішучістю. Головний начальник польських військ К. Браницький жажнувся, коли побачив таку жорстокість і наказав на третій день відрубати Гонті голову і вже над мертвим вчинити так, як вирішив військовий суд.

Так закінчив своє життя один із ватажків гайдамацького руху, сотник Іван Гонти. Інший керівник повстання – Максим Залізняк ще деякий час громив ворогів, доки його не спіймали росіяни. Після допиту в Москві Залізняка відправили на каторжні роботи до Нерчинська. Є відомості про те, що він утік з каторги і брав участь у селянській війні в Росії під проводом О. Пугачова (1773 – 1775 рр.) [21,95].

Відновити владу Речі Посполитої на Правобережжі допомагали каральні загопи, які здійснювали розправу над мирним населенням тих територій, де розгорнулось повстання, знищували загопи гайдамаків, які ще не склали зброї. Зокрема, до таких дій вдався комісар А. Хічевський, повернувшись у середині жовтня 1768 р. до Лисянки. У відповідь селяни організували загін з понад 500 осіб на чолі з отаманом Бугаєм. Напередодні католицького свята «адвенти», яке припало того року на 16 листопада, повстанці підійшли до Лисянки. Частина загону впритул наблизилася до тамтешнього замку, інші зосередились у ближньому лісі. Коли оборонці міста зустріли повстанців сильним вогнем, останні вдалися до втечі. Переважна частина міського гарнізону кинулася навздогін до лісу. Там його майже повністю було знищено. Після цього повстанці кинулися знову штурмувати замок. У цей момент, за твердженням шляхтичів, хтось відчинив міську браму. Увірвавшись до замку, повсталі перебили майже всіх, хто там був. Лише тим, хто завчасно переодягнувся в селянське вбрання і непомітно приєднався до звільнених повстанцями бранців, вдалося врятуватися. А. Хічевського вивели на майдан і після катувань стратили. Також в місті був убитий королівський ревизор Красносельський. Окремі шляхтичі врятувалися, заховавшись за межами замку. Всі дерев'яні, вкриті соломою чи дранкою, будинки шляхти, корчми орендарів і купців були спалені. Ця подія стала сигналом до нового вибуху селянського повстання, яке поширилось в регіоні [30,48]. Проте невдовзі загін Бугая та отамана Тименка були розгромлені. У 1769 р. до Лисянки прибув регіментар польського війська на території України Ю. Стемпковський і вчинив розправу над учасниками повстання та місцевими жителями. Стемпковський без суду та розслідувань повісив у Лисянці 600 осіб. У Кальніболотах його підрозділи схопили 20 гайдамаків, яких відразу ж стратили, у с. В'язівці 18 повстанців спалено живцем. Згодом Стемпковський залякував українських селян своїми каральними акціями, особливо тим, що вчинив у Лисянці [30,267]. На знак жалоби по загиблих кілька поколінь лисянських дівчат вплітали у коси чорні стрічки поряд із стрічками інших кольорів. Через 196 років поет М. Рильський описав цей факт у вірші «Лисянські дівчата» останньої своєї

прижиттєвої збірки «Зимові записи»: Я чую їх, далекі голоси / Дівчат, що не весільної співали, / Коли у хвилі русої коси / З червоним чорне поруч заплітали... [34]. Завдяки могутньому таланту М. Рильського лисянські «дівчата-вдови» переростають у символ патріотизму і нескореності народу.

*Українська дівчина.
Худ. Микола Рачков,
друга половина XIX ст.*

Варто відзначити, що серед карателів були й російські війська. Це підтверджують листи шляхтича Завадського про Коліївщину, віднайдені у відділі рукописів Бібліотеки Польської Академії наук у Кракові відомим українським ученим Ю. Мициком. Зокрема, на території сучасної Черкащини 1769 р. діяв каральний загін російських чорних гусарів на чолі з секунд-майором П. Войнічем. Останній для кращої маневреності поділив своє військо на три частини: одна перебувала у Вільшані, друга – у Звенигородці, третя – в Лисянці. Карателі виявляли «велике старання для приборкання гайдамаків» [35,20]. Так, лише у березні під Жаботином карателі знищили загін отамана Губи кількістю більше 500 осіб. Із свідчень полонених дізнаємось, що загін діяв між Майданівкою і Будищами, під Моринцями. На Лисянщині загін знищив 37 повстанців, на Смілянщині – 40 [30,48]. У травні того ж року під Лисянкою гусари ліквідували два загони гайдамаків – один на чолі з І. Самарським, інший під керівництвом І. Чамри. Як повідомлялось у листах, гайдамаки ховалися у богуславських, коповацьких і таращанських лісах [35,20]. Остаточно повстання придушили лише у квітні–травні 1769 р. Каральні війська з надзвичайною жорстокістю розправлялися з повстанцями: тисячі українських селян були повішені, багатьом відтяли

голови, значну кількість посадили на палі. Однак завершився тогочасний «рух опору» лише наприкінці XVIII ст., із другим поділом Речі Посполитої (1793 р.) та переходом українських земель «з правого боку» Дніпра під владу Російської імперії [16,116].

Отже, Коліївщина була невід'ємною складовою національно-визвольного гайдамацького руху XVIII ст., мала антипольське та антишляхетське спрямування. На Лисянщині та в суміжних із нею землях Південної Київщини, вона розгорілась особливо гостро. Далося взнаки те, що селяни тут довше від інших частин Правобережжя користувались свободою від панських повинностей, значний вплив на населення краю мала відносна близькість Запорозжя, саме в цьому регіоні особливо поглибилися релігійні суперечності. Внаслідок російсько-польських каральних акцій, стихійності і поганої організованості гайдамацький рух зазнав поразки, однак відіграв вагомий роль у піднесенні свідомості українського народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Крип'якевич І.П. З минулого Шевченкової батьківщини / І.П. Крип'якевич // Записки історичного та філологічного факультетів Львівського державного університету. – Львів, 1940. – С. 139–147.
2. Скальковский А. Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст. 1733 – 1768. / А. Скальковский – Одесса, 1845. – 318 с.
3. Антонович В. Исследования о гайдамачестве по актам 1700 – 1768 гг. / В. Антонович – К., 1876. – 128 с.
4. Мордовцев Д.Л. Гайдамачина. Историческая монография в двух частях / Д.Л. Мордовцев. – СПб., 1870. – 484 с.
5. Архив юго-западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов (Архив ЮЗР). – К., 1868. – Ч. 3. – Т. 2.
6. Максимович М. Сказание о Колиивщине / М. Максимович // Собрание сочинений. – К., 1876. – Т. I. – С. 623–653.
7. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України / М.С. Грушевський. – К.–Відень, 1921. – 576 с.
8. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. / Н. Полонська-Василенко – Т.2. – К.: Либідь, 1995. – 608 с.
9. Голобуцкий В.А. Максим Железняк / В.А. Голобуцкий. – М., 1960. – 410 с.
10. Сергієчко Г.Я. Визвольний рух на Правобережній Україні в кінці XVII – на початку XVIII ст. / Г.Я. Сергієчко – К., 1963. – 212 с.
11. Лола О.П. Гайдамацький рух в Україні в 20-ті – 60-ті рр. XVIII ст. / О.П. Лола. – К., 1965. – 286 с.
12. Храбан Г.Ю. З історії Гайдамачини / Г.Ю. Храбан // Укр. істор. журн. – 1968. – № 6. – С. 98–103.
13. Храбан Г.Ю. Спалах гніву народного: антифеодальне, народно-визвольне повстання на Правобережній Україні у 1768–1769 рр. / Г.Ю. Храбан. – К., 1989. – 388 с.
14. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів / Упоряд. І.Л. Бутич, М.І. Бутич, О.А. Купчинський, Л.А. Проценко, В.Д. Чунтулова. – К., 1970. – 660 с.
15. Смолій В.А. Деякі дискусійні питання історії Коліївщини // Укр. істор. журн. – 1993. – № 10. – С. 21–29.
16. Чухліб Т. «Гайдамачина» в Речі Посполитій XVIII ст. (причини повстанського руху в світлі джерел з українського табору) / Т. Чухліб // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2008. – № 8. – С. 116–125.

17. Чухліб Т. Визвольний рух на Правобережній Україні у XVIII столітті: відродження козацьких традицій / Т. Чухліб // Воєнна історія. – 2008. – № 4. – С. 16–25.
18. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648 – 1714 рр. – К. – Нью-Йорк, 2003. – 639 с.
19. Мельник Л. «Коліївщина» / Л. Мельник // Історія України. – 1998. – № 3. – С. 4–6.
20. Гуржій О. Козаки – Гайдамаки / О. Гуржій, Т. Чухліб // Сто великих постатей козацької України. – К., 2008. – С. 375–379.
21. Гуржій О. Залізняк Максим Ієвлевич / О. Гуржій // Край козацький. Довідник з історії Лисянщини. – К.: Наукова думка, 2004. – С. 95.
22. Мицик Ю.А. Умань козацька і гайдамацька / Ю.А. Мицик. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія». – 2002. – 187 с.
23. Морозов А.Г. Економічні передумови Коліївщини / А.Г. Морозов // Українська козацька держава. Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали III Всеукраїнських історичних читань. – К.–Черкаси, 1993. – С. 86–88.
24. Гоцуляк В.В. Культурологічні, етнічні та етнопсихологічні аспекти гайдамацького руху та Коліївщини / В.В. Гоцуляк, В.В. Масленко // Українська козацька держава. Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали III Всеукраїнських читань. – К.–Черкаси, 1993. – С. 55–59.
25. Перехрест О.Г. До питання про роль і місце гайдамацького руху і Коліївщини у розвитку антифеодальної боротьби народних мас слов'янських країн у XVIII ст. / О.Г. Перехрест // Українська козацька держава. Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали III Всеукраїнських історичних читань. – К. – Черкаси, 1993. – С. 125–127.
26. Ветров О. Роль козацтва в зародженні гайдамаччини на Черкащині (1715 – 1730): матеріали Першої науково-краєзнавчої конф. Черкащини, (до 50-річчя утворення Черкаської обл.) / Черкаська облдержадміністрація, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Ваш дім, 2004. – С. 125–131.
27. Моя Черкащина. Історія рідного краю від найдавніших часів до сучасності: навч.-метод. посіб. для вчителів та викладачів навч. закладів усіх типів / В. Мельниченко. – Черкаси: Вертикаль, 2006. – 232 с.
28. Щербатюк В.М. Історія регіонів України: Лисянщина / В.М. Щербатюк. – К.: Логос, 2002. – 428 с.
29. Лубко М. Знаменитий і багатолюдний град / М. Лубко. – Полтава: Вісті, 1998. – 264 с.
30. Край козацький. Довідник з історії Лисянщини / В. Щербатюк, О. Беззубець, К. Безрідна, О. Березовський та ін. – К.: Наукова думка, 2004. – 408 с.
31. Жадько В. Черкащина: Універсальна енциклопедія. Документально-публіцистичне наукове фотоілюстроване історичне видання / В. Жадько. – К.: ВПК «Експрес-Поліграф», 2010. – 1104 с.
32. Пазенко І. Історико-географічні і інші відомості про міста, містечка і села Київщини, Волині та Поділля. Зошит I (Київщина) // Інститут рукопису НБ України ім. В.І. Вернадського. – Ф. 10, спр. 11721, арк. 18–19.
33. Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 2009. – 546 с.
34. М. Рильський. Українки. I. Лисянські дівчата / М. Рильський // Поезії. – К., 1964.
35. Мицик Ю.А. Листи шляхтича Завадського про Коліївщину // Корсунський часопис. – 1996. – № 3. – С. 18–20.

А. Буртак,

курсант Національної академії внутрішніх справ.

Науковий керівник: доктор історичних наук, доцент В. Щербатюк

РОДИННА ХАТА-ПУСТКА АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО У ЗВЕНИГОРОДЦІ

Агатангел Кримський

«Ось уже котрий рік цей будинок виділяється з поміж інших хатин немитими шибамі вікон на шлях. Неначе виглядає когось: чи то господаря, якого наприкінці липня 1941 р. забрав з цього дворища енкаведистський «воронок», чи то будівельників, котрі давно вже мали б завершити тут ремонтні роботи. Марно. Дедалі все більше вкриваються сіризою нефарбовані штахети й дерев'яні конструкції будинку», – звертає увагу суспільства мешканець м. Звенигородка, що на Черкащині, кому не байдужа доля та колишнє помешкання Агатангела Кримського, заслужений журналіст України Феофан Білецький [1;2]. Добротна у свій час будівля нині своїм становищем і залишеністю напризволяще навіває сум. Однак були плани у місцевого Звенигородського керівництва та обласного у Черкасах створити тут музей Агатангела Кримського – відомого у світі сходознавця, славіста, письменника, перекладача та історика, громадського діяча, людини феноменальної пам'яті, глибоких знань і тонкої інтуїції, одного з організаторів Академії Наук України (1918 р.), людини ім'я котрої тривалий час замовчувалося з ідеологічних причин.

Щоправда ще наприкінці 1960-х років місцева громадськість

порушила питання про створення в цій будівлі музею А. Кримського. Ідею тоді підтримали Академія наук УРСР, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Спілка письменників України. Але по-справжньому за його облаштування ніхто не брався. Аж допоки в листопаді 1993-го тут не сталася пожежа. Вогонь дуже пошкодив будівлю. І в Інституті сходознавства Академії наук України, представники якого побували на згарищі, прийняли рішення про його відбудову. Спершу роботи велися належним чином, та поступово, коли треба було братись до внутрішнього опорядження, згорнулися. Власник – Інститут сходознавства – не береться завершувати будівництво, посилаючись на безгрошів'я. Керівники району, яких за останнє десятиліття змінилося вже стільки, що далеко не кожен житель пам'ятає їхні прізвища, не мали бажання вникати у проблему і шукати шляхи її розв'язання. Нічого не змінилося й нині. Щоправда, зрушити діло з «мертвої точки» намагалися активісти громадської організації (КолоОбіг), які нібито «вийшли» на можливих зарубіжних спонсорів. Та особливого ентузіазму, як і підтримки, з боку Звенигородських райдержадміністрації та районної ради, не помітно. Можливо і взагалі б тут забули про цей будинок, якби питання не піднімали працівники місцевого краєзнавчого музею та не докучали місцеві краєзнавці, зокрема Ф. Білецький та інші [1;2].

Будинок А. Кримського у Звенигородці

Рід Агатангела Юхимовича Кримського походить із бахчисарайського татарського роду. Етнічне походження, родинне виховання, здобута освіта та коло спілкування й історична епоха мали значний вплив на формування його особистості. Народився ж Агатангел Юхимович 15 січня 1871 р. у м. Володимирі-Волинському в сім'ї вчителя історії та географії Юхима Степановича. Того ж року сім'я Кримських переїхала до Звенигородки, де й виріс Агатангел. Він щоліта приїздив сюди, коли навчався у гімназії, колегії, інституті, університеті і коли став професором. Тут минули його дитячі роки, тут, у міському

двокласному училищі, здобув початкову освіту. І хоча подальше його навчання продовжувалося далеко від рідного міста, спочатку у протогімназії в Острозі (1881 – 1884 рр.), потім у Другій київській гімназії (1884 – 1885 рр.), Колегії Павла Галагана (1885 – 1889 рр.), Лазаревському інституті східних мов у Москві (1889 – 1892 рр.), Московському університеті (1892 – 1896 рр.), у Сирії та Лівані (1896 – 1898 рр.), де за направленням Лазаревського інституту східних мов поглиблював знання з орієнталістики, Кримський завжди повертався додому.

Перебуваючи на чужині А. Кримський душею линує в Україну. В Москві був активним членом української громади. У щоденнику студента-першокурсника за 1 квітня 1890 р. читаємо: «Сьогодні Великдень. Сьогодні іменини тата, Маші, Сіми! А я в Москві! Цього року я не говорив у Піст, не ходив ані разу в церкву? Навіть у Страсний тиждень, не був на заутрені Світлого празника, не цілував Плащаниці! А проте сьогодні мені чогось ніби не стає, свято таки чується. Як згадаю, що мені треба провести у Кацапії ще два такі Великодні, сум огортає! Як би я кинув цю Москву і Лазаревський та оселився в Києві! Жду, не діждуся, коли це і я буду в осередку України, в громаді українофілів. Часто, дуже часто мрія пролине в мене об тому життю, яке могло би бути, коли б я був у Києві, але що ж робити? Може бути: і мій прибуток у Москві має ту перевагу, що розвиває сильніше струну українську, порушує саму глибину почуття. Не зраджу я тебе, Україно, твій я навіки! Як я і тепер жадаю зблизитися з народом моїм присвятити все своє життя йому» [3].

Чепурний будинок з вежею, збудований свого часу батьком – відомим на Звенигородщині учителем і громадським діячем мав досить цікаву історію. Будинок Кримського пережив німецько-фашистську окупацію. У 1944 р., після визволення Звенигородки радянськими військами, його

господарі зазнали наруги від «своїх»: звідси без зайвих розмов виселили сестру А. Кримського Марію та його названого сина Миколу з матір'ю. Натомість новими господарями будинку надовго стали секретар райкому компартії України Заблудський та голова райвиконкому Панасенко. З часом їх змінили інші так звані «відповідальні працівники». Коли ж місто стало розбудовуватися, будівля поступово спорожніла й аж наприкінці 1960-х років представники громадськості підняли питання про створення в ній музею Агатангела Кримського, заручившись підтримкою впливових організацій – Академії наук України, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури та Спілки письменників України [4,22–24]. Проте вже близько півстоліття будинок бовваніє пустою.

А колись ця споруда була для академіка своєрідним оазисом, в якому він черпав натхнення для творчості, набирався сили духу на час все частіших політичних переслідувань. Тут, на причілку, він вдивлявся у вечірню Звенигородку, в яку був залюблений з раннього дитинства і яка виряджала його у велику дорогу, слала шлях рушниками, аби знову зустріти з далеких світів. Тут обдумував листи до свого щирого приятеля Івана Франка і свої літературні доробки – «Повістки й ескізи з українського життя» та «Пальмове гілля», які були видрукувані у Звенигородці. Потому була фундаментальна праця «Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з огляду етнографічного та діалектичного» над якою Агатангел Юхимович працював понад сорок років [1] і яка вийшла з друку лише у кількох примірниках. Щодо останньої окремі вчені називають різну їх кількість. Так, учений-фольклорист О. Дей 1971 р. називав два примірники книги в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР [5,63], місцевий краєзнавець В. Хоменко додає ще примірники книги у приватному зібранні в Києві та у

Звенигородському краєзнавчому музеї, до якого книга була передана 1965 р. із звенигородського архіву А. Кримського [6]. Можемо підтвердити існування останньої, водночас історик В. Щербатюк пощастило користуватись подібним виданням з фондів Національної бібліотеки України (НБУ) ім. В.І. Вернадського.

З настанням так званої доби великого червоного терору в радянській Україні у 30-і роки ХХ ст. Агатангела Кримського, як і багатьох інших освічених людей того часу, почали переслідувати, позбавляти посад, усувати від науково-викладацької роботи [7]. Тому певний час А. Кримський змушений був жити у Звенигородці, де працював над науковими дослідженнями, а у своїх листах залишив нащадкам багато інформації й про тогочасне місцеве життя. Так, першого червня 1937 р. саме із Звенигородського родинного будинку у листі до Н. Полонської-Василенко він писав: «Працюю я тут дуже добре, але вражіння з надкола в мене не добрі. Нема хліба! Черга коло пекарні: з ночі стає людей триста чи більше, а хлібин уранці привезуть не більше, як тридцятаро. Можете подумати собі, що за пекло робиться в боротьбі за ті безталанні тридцятаро хлібенят! Страждає й моя сім'я без хліба. Два пуди борошна я привіз з Києва, то ми їх печемо; але ж це не надовго. Купити у колгоспників – нема, бо ті залишки, які вони заробили, вони мусіли оддати за тверду ціну (89 копійок за пуд), і сами не багаті на борошно. Доведеться знов покупити борошна в Києві, коли їхатиме туди якийсь шофер. І круп нема в продажі. Дешеві – яйця (по 25 копійок одне); дешевше ніж у Києві – молоко (2 кб. 50 к. за літр); але ж це не усуває хлібного голода. Погода, з 1-го мая, тобто вже місяць, стоїть гаряча, без дощу; на городах не сходить ніяка городина; не відомо, чи зійде картопля, чи по торішньому, не буде ані городини, ані ярини. Дуже сумний малюнок. А у Вас у Києві, як кажуть, і дощі були, і нашої степової спеки Ви не знаєте. Гасу (керосину) у Києві, мабуть, нема так само, як і в нас. І не обіцяють, що буде» [8,137].

Саме у місто Звенигородку у січні 1941 р., коли наукова громадськість відзначала 70-річчя Агатангела Кримського, на його ім'я надійшло сотні телеграм і листів з найщирішими вітаннями і побажаннями. З поміж них – і лист від першого президента АН УРСР Володимира Вернадського: «Дорогий друже, підводячи підсумки життя, ...пригадую наші зустрічі. Загалом підсумок – один-єдиний підсумок: наукова творча робота і вільна культурна діяльність за Україну і рідну мову... І я, виходячи з думок, що мені приємні, в обох течіях узяв найактивнішу, до певної міри, провідну участь. І на обох шляхах я йшов поряд з Вами. Моя наукова робота для мене, а власне і для Вас, вона стоїть на першому місці, але культура українського народу рідною мовою, – наукова його творчість і думка цією мовою в критичний момент історії нас об'єднала. Правильний шлях у критичний момент історії української наукової роботи – наша спільна з Вами справа...» [7].

Згодом А. Кримського усувають від науково-викладацької діяльності. І це тоді, коли світова наукова громадськість за його діяльність ставила вченого в один ряд з найвидатнішими науковцями

світу! Далі Кримського оголошують «ідеологом українських націоналістів», «очільником націоналістичного підпілля». Шкідливість А.Ю. Кримського, на думку радянської влади, полягала в тому, що науковець велику увагу приділяв дослідженню історії української мови і літератури, фольклору, етнографії, а все це могло призвести до утворення «буржуазної Української держави» [9]. Ось рядки з кримінальної справи № 1480001: «Махровий націоналізм, який процвітав у Академії, набув широкого розвитку, особливо в період діяльності контрреволюційної організації СВУ, очолюваної Єфремовим і Кримським». На подив усіх українських діячів і самого Кримського, останній не був заарештований [1]. Мабуть давалося взяти світове визнання вченого. Проте заарештували його особистого секретаря і прийомного сина М. Левченка, арешт якого Кримський витлумачив як намагання радянської влади завдати йому відчутного удару. М. Левченко після повернення із заслання повісився у квартирі Кримського. Після цього Кримський ще більше замкнувся, виражаючи тим самим свій протест. Він демонстративно носив драні чоботи і порваний костюм, показуючи таким чином: «Ось до чого довела радянська влада академіка». У свій час Кримський заявляв, що радянський лад згубний для науки і культури... [1].

З початком радянсько-німецької війни 1941 – 1945 рр. А. Кримський хворий і знесилений повернувся до свого будинку у Звенигородку. Адже саме Звенигородка додавала сил і надії йому в найбільш складні періоди життя. Проте липневого дня 1941 р. співробітники НКВС заарештовують вченого. Як засвідчують документи за ним пильно стежили працівники радянських карально-репресивних органів ще з 1929 р. А. Кримського ув'язнено до тюрми м. Харків, а звідти етапом переправлено в Кустанайську (нині Казахстан) загальну в'язницю № 7, яка славилася своїм жорстоким режимом та витонченими тортурами. Ліга націй з метою реабілітації видатного вченого звернулася до уряду СРСР, на що останній погодився за умовами виїзду Кримського із держави. Але Агатангел Юхимович відмовився [10].

25 січня 1942 р. життя фізично немічного, хворого, майже незрячого Агатангела Кримського трагічно обірвалося у лазареті в'язниці від крайнього виснаження. Так, людина пристрасної любові до України, енциклопедичних знань і надзвичайної сили таланту стала жертвою нелюдського злочину та ідеологічного божевілля тоталітарної більшовицької влади. 26 січня 1942 р. складено акт про те, що цього дня сержант безпеки Сеткін, начальник банної частини лікар Ібрагімова та черговий фельдшер Нефедов «оглянули труп ув'язненого Кустанайської загальної тюрми № 7 НКВС Казахської РСР Кримського А.Ю., 72 роки, померлого 25 січня 1942 р. о 1 год. 30 хв. дня... Хворий ув'язнений поступив з етапу 30 жовтня 1941 р. із Харкова в дуже тяжкому стані виснаження і одряхління організму, зі змінами в серцево-судинній системі... Хворий не міг ходити і вставати без сторонньої допомоги...» [3].

Доробок видатного вченого важко переоцінити. Так, А. Кримський автор численних праць з історії та культури арабських країн – Ірану, Туреччини та ін., семітології, історії ісламу. Це дослідження «Історія мусульманства» (1904 – 1912 рр.), «Історія арабів і арабської літератури» (1911 – 1912 рр.); «Історія Персії та її письменства» (1923 р.); «Історія Туреччини та її письменства» (У 4 х т., 1924 – 1927 рр.) та ін. Окремі історико-літературні монографії А. Кримського присвячені Абу Таммана, Абану Ліхикі, Хафізу, П. Алеппському.

А. Кримський був автором усіх найважливіших статей, в яких йшлося про мови, історію, етнографію, літератури народів Близького Сходу, словника Брокгауза і Ефрона та словника Граната. Оцінюючи науковий доробок А. Кримського як сходовознавця, академік І. Крачковський писав, що «для популяризації науки у нас він зробив більше, ніж усі попередні й сучасні йому арабісти» [11,22]. Надзвичайно великий внесок А. Кримського у світове сходовознавство підтверджують й сучасні фахівці [12].

Мовознавець широкого профілю, А. Кримський інтенсивно працював також над проблемами слов'янської філології, його цікавила українська граматики, лексикологія і лексикографія, діалектологія, український правопис, українське літературознавство, фольклористика та етнографія [13,706]. Надзвичайно вабила вченого й історія української мови і літератури, фольклору, етнографія українців. Однак його праці та їх виявлення з числа останньої суспільствознавчої науки ще потребують уваги сучасних дослідників [14]. У 1921 – 1926 рр. А. Кримський очолював Інститут української наукової мови Всеукраїнської Академії Наук. Він автор таких праць, як «Українська граматики» (У 2 х т., 1907 – 1908 рр.), «Нариси з історії української мови» (1922 р., у співавторстві з О. Шахматовим), редактор першого тому «Академічного словника» (1924 р.). Вчений знайий і як перекладач. Дослідники досі дискутують, рахуючи, скількома мовами володів Агатангел Кримський. Він сам з цього поводу жартома відповідав: «Легше буде сказати, яких я мов не знаю». Цифра коливається від 60 до 100 [15]. Як письменник Кримський відомий поетичними творами на східні теми, що увійшли до збірки «Пальмове гілля» (У 3 х т., 1901, 1908, 1922 рр.), оповіданнями – збірка «Повістки й ескізи з українського життя» (1895 р.), «Бейрутські оповідання» (1906 р.) та романом «Андрій Лаговський» (1905 р., повністю опублікований лише у 1972 р.) та ін. [3] В цілому Кримський

11. Крачковский И. Академик АН УССР А.Е. Крымский. / И. Крачковский // Известия Академии наук СССР. Отделение литературы и языка. – М., 1941. – № 3. – 368 с.
12. Кочубей Ю. Кримський Агатангел Юхимович / Ю. Кочубей // Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. / упоряд.: Е.Г. Циганкова, Ю.М. Кочубей, О.Д. Василюк; редкол.: Матвеева Л.В. (голов. ред.) [та ін.]. – К.: Ін т сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, 2011. – С. 125–126.
13. Петькун С. Агатангел Кримський – феномен української науки та культури / С. Петькун // Народознавчі зошити. – 2013. – № 4 (112). – С. 705–708.
14. Див.: Лагунова О. Етнологічна спадщина Агатангела Кримського в українській історіографії / О. Лагунова // Етнічна історія народів Європи. – 2010. – Вип. 31. – С. 94–99.
15. Сходознавець Агатангел Кримський знав до сотні мов // Gazeta.ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_shodoznavec-agatangel-krimskij-znav-do-sotni-mov/477261. – Назва з екрана.
16. «Для мене і Україна, і Київ, і Українська Академія – дороги й близькі. Я радію їхньому зростанню і так вірю у велике призначення дорогої мені Бібліотеки і Академії» // Громадянське суспільство. – 2008. – № 5, березень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://viche.info/journal/875/>. – Назва з екрана.
17. Письменна Ю.О. «Хата» як одиниця лексики з різним культурним фоном / Ю.О. Письменна // Київська старовина. – 2006. – № 4. – С. 113–118.
18. Тарасова М. Образ «хати-пустки» у поезіях Т. Шевченка: живописне начало / М. Тарасова // Шевченкознавчі студії. – 2009. – Вип. 12. – С. 175–182.

О.М. Березовський,

кандидат історичних наук, краєзнавець.

О.В. Березовська,

краєзнавець

ЛИСЯНСЬКИЙ КОСТЕЛ

Про перебування поляків на території Лисянщини і досі нагадують поховання, що збереглися на так званому «польському кладовищі» та займають й нині певну частину діючого лисянського кладовища. Польські кам'яні та ковані хрести, надмогильні плити, родинні склепи XIX – поч. XX ст. затримували на собі цікавий погляд багатьох жителів краю. Вже не чисельні, і ще не до кінця знищені, ці пам'ятки історії потребують негайних рятувних робіт і подальшого збереження, адже в значній мірі вони віддзеркалюють історію Лисянки та його мешканців...

Мало хто знає, що одна з таких надмогильних плит знаходиться майже в центрі містечка. Так, недалеко від Свято-Михайлівської церкви, на території колишньої районної лікарні лежить старовинна кам'яна плита. Цей мовчазний камінь був свідком багатьох історичних подій у краї, пережив не одну війну, дивом не був використаний у радянські часи як будівельний матеріал... На ньому ще можна розібрати підпис польською мовою: «Тут спочиває сном вічним Станіслав Чарковський, полковник війська польського. Року 1795». Постає польського шляхтича, який похований на лисянській землі, потребує подальшого вивчення і ще чекає свого дослідника. Однак цей старовинний камінь наштовхнув на певні роздуми... Дивно, чому надмогильна плита знаходиться саме тут? Чому так далеко від польського кладовища? На що вказує ця пам'ятка? Спробуємо пролити світло на цікаві загадки історії краю.

В силу цілком об'єктивних історичних причин, у XVII – XVIII ст. на правобережній Черкащині проживала велика кількість польського населення, значна частина з яких була прихильниками «уніатської» (греко-католицької) та римо-католицької церкви. Тому тут практично в усіх великих населених пунктах знаходились католицькі храми. Більшість костелів і каплиць стерті з лиця землі, але й сьогодні у багатьох господарських, культурно-освітніх будівлях яскраво вгадуються риси і фрагменти середньовічної готики. До нашого часу збереглися римо-католицький костел Св. Анни в Тальному (збудований 1702 р.), костел Успіння Пресвятої Діви Марії у Смілі (1818 – 1827 рр.), костел у с. Мошни (1857 р.), костел Успіння Пресвятої Діви Марії в Умані (1825 р.) та ін. Вони й сьогодні вражають своєю архітектурною красою, вишуканістю, є історичною пам'яткою та прикрасою цих населених пунктів.

Існував римо-католицький костел і в Лисянці. Так, знаходимо історичні згадки про костел Св. Йосифа Обручника, який своєю архітектурною величиною, вишуканістю, і в той же час простотою приваблював не одне покоління мешканців краю. В історії цього храму є свої періоди розквіту й тріумфу, а також трагічні сторінки занепаду та руїни... Ще в 1733 р. Теофіла Яблоновська, власниця Лисянки, заснувала «фундацію для костьолу отців францисканців в ім'я Непорочного зачаття і Святого Юзефа», якого дуже шанували лисянські поляки. Пізніше у 1757 р. князь Юзеф Яблоновський, прибувши до Лисянки, привселюдно підтвердив фундацію своєї матері [1, 171]. Таким чином, у Лисянці постав католицький костел, а при ньому францисканський монастир. Костел та монастирські будівлі були дерев'яними.

На той час мережа костелів була значно меншою, ніж православних храмів. Парафії римо-католицьких храмів включали в себе від одного до кількох десятків населених пунктів, які в залежності від часу могли змінюватись. Нам вдалось виявити в процесі роботи з документами інформацію про склад парафій лисянського костелу. Однак слід враховувати, що ці відомості не повні. Отже, до парафії лисянського костелу входили м. Лисянка, села Бужанка, Дашуківка, Дібрівка, Жаб'янка, Кобиляки, Крачківка, Павлівка, Рижанівка, Ризине, Ріпки, Розсохуватка, Селище, Сидорівка, Скрипчинці, Стеблів, Хижинці, Чеснівка, Шестеринці, Шубині Ставки та ін. [2,163] Відомо, що до 1766 р. римо-католицька громада Звенигородки складала частину католицької парафії лисянського костелу. Тож бачимо, що лисянський костел, який пізніше входив до Звенигородського римо-католицького деканату, мав вплив на значну територію.

При лисянському костелі діяв францисканський монастир (римо-католицький орден францисканців, або міноратів; був заснований у 1207–1209 рр. в Італії). Статут францисканського ордену передбачав повну відмову від матеріальних благ, суворий аскетизм, постійну молитву. Від ченців вимагалось жити милостинєю, а від монастирів – не мати ніяких маєтностей. Брати мінорити мали бути завжди убогими-жебракками, глибоко покірливими священиками та аскетами. В українських землях францисканам належало 20 монастирів із невеликими землеволодіннями, один з яких діяв у Лисянці. Про підпорядкування францисканського монастиря лисянському костелу (в окремі періоди своєї історії) свідчать й офіційні документи, які супроводжуються печаткою костелу. Так, метричний екстракт францисканського монастиря за 1827 р. закінчується словами: «... даний у монастирі нашому правилами парафії лисянської». Очевидно, що адміністрація костелу була одночасно і монастирською. Оскільки, монастир був францисканський, то на печатці бачимо зображення Св. Франциска у польоті з великим латинським хрестом, що очевидно символізує поширення Слова Божого – мету ордену. Цікаво, що відтиски монастирських печаток виготовлялись із сажі [3,51,92].

Печатка Звенигородського деканату. 1836 р.

Наступ католицизму, полонізація (ополячення) населення, перетворення православних церков і монастирів в уніатські чи католицькі храми, втручання у сферу духовного буття українців викликало на Правобережній Україні спротив, що вилився у гайдамацький рух. Апогеєм повстанського руху стала Коліївщина 1768 р. Стосунки між православними та католиками на той час досягли особливого напруження. Не випадково саме православ'я перетворилося на ідеологічний прапор повстанців у боротьбі з існуючою моделлю політичних і соціально-економічних відносин. Під час Коліївщини, 6 червня 1768 р. гайдамацькі загони на чолі з М.Залізняком оволоділи Лисянкою, вбили шістьох францисканських монахів. Костел і монастир зазнали спустошення та руйнування і на певний час занепали.

Однак, невдовзі католицька церква знову почала діяти і поширювати свій вплив на населення Лисянщини. Так, 1792 р. у Лисянці римо-католицький костел і монастир були повністю відбудовані з дерева. Відновлення впливу католицької церкви в регіоні проявилось в утворенні лисянського уніатського деканату, який включав у себе парафії населених пунктів сучасних Лисянського, Звенигородського, Катеринопільського, Тальнівського районів Черкаської області. Станом на 1782 р. лисянський уніатський деканат (46 парафій, 24 011 вірян) був одним з найбільших серед інших 23-х деканатів Київського воєводства [2,163].

Вдалося віднайти архівні документи, які проливають світло на деякі цікаві сторінки історії лисянського костелу. Так, 24 червня 1778 р. між лисянською єврейською громадою та настоятелем римо-католицького костелу і францисканського монастиря Я.Х. Якубовичем було укладено угоду. Згідно з договором єврейська громада, визнаючи у Лисянці верховенство католицької церкви, добровільно зобов'язувалася щорічно надавати францисканському монастиреві дві чверті м'яса (яловичини) і два камені лою для освітлення костелу. Також відомо, що у 1804 р. костел і монастир францисканців мали річний дохід у 2 000 злотих з населення містечка [1,280]. В цілому слід визнати, що у другій половині XVIII ст. м. Лисянка постає духовним, освітнім центром, релігійним осередком для багатьох уніатів та католиків Правобережної України.

Католицькі храми в значній мірі користувались підтримкою польських знатних родин, землевласників, меценатів. За сприяння княгині І. Яблоновської та допомоги францисканців і католиків Лисянки на місці дерев'яного костелу в 1820 р. зведено новий, кам'яний. У 1826 р. він був освячений. Також на початку XIX ст. у францисканському монастирі збудовано комплекс кам'яних будівель, до якого входили келії, лікарня та богадільня, житлові кам'яні будинки для священиків. Покровителем лисянського костелу була й Сесілія Радзивілл – власниця Лисянки, відома своєю благодійністю. В заповіті вона закликала всіх своїх спадкоємців жертвувати від 6 до 30 рублів щорічно в латинські костели на «поминовення» її для роздачі бідним людям католицького віросповідання.

Також вона заповідала на залишені нею великі кошти (близько 700 000 руб. сріблом) будувати католицькі костели та засновувати при них богодільні, притулки, лікарні для католиків, кам'яні будинки для ксьондзів. Княгиня залишила й навчальним закладам великі суми, щоб ті на відсотки з прибутків виховували дітей католицького віросповідання. Однак цікаво, що княгиня надавала велику

Костел у Лисянці. Гравюра. «Тижневик ілюстрований», 1883 р.

фінансову допомогу католицьким храмам, зовсім не турбуючись про православні церкви, в яких молилася переважна більшість населення тогочасної Лисянщини. Навіть при житті С. Радзивілл всіляко ухилялась від допомоги православному населенню, не дивлячись на численні клопотання православного духовенства та їх парафіян. Тому богодільні та лікарні діяли лише для католиків. За іншими свідченнями лікарнею та притулком у Лисянці могли користувались й православні люди [4,396–399].

Виконуючи заповіт княгині, новий власник Лисянки – Вільгельм Радзивілл продовжував опікуватись лисянським костелом. Так, у 1860 р. у костелі було добудовано дві вежі [5,307–309]. Саме в такому вигляді до нас дійшло зображення католицького храму, яке в 1883 р. потрапило на сторінки польського часопису «Тижневик ілюстрований» [6,288]. Завдяки цьому ми маємо єдине достовірне зображення цього християнського храму. Костел вражав своїми розмірами, архітектурною величністю. Він славився чудесами образу Св. Антонія Падевського, який знаходився в храмі. Тому святиню відвідували католики з багатьох регіонів Правобережної України.

У 1830 – 1831 рр. розгорнулося польське повстання, в якому католицьке духовенство взяло активну участь. Царський уряд жорстоко його придушив і почав переслідувати учасників. 19 липня 1832 р. вийшов царський указ про закриття римо-католицьких монастирів. Був закритий і лисянський францисканський монастир. Статистика свідчить про зменшення кількості католиків у краї. Так, на середину XIX ст. у Лисянці проживало 58 католиків, у Босівці – 11, Боярці – 75, Бужанці – 44, Винограді – 14, Дашуківці – 40, Рижанівці – 21, Ріпках – 50, Смільчинцях – 12, Хижинцях – 10 [2,163]. Однак, незважаючи на зменшення кількості католиків, костел у Лисянці продовжував функціонувати до початку XX ст. Про постійну діяльність храму, також свідчать метричні книги костелу за 1786–1915 рр., що зберігаються у державних архівах Житомирської та Черкаської областей [7,314,444].

На початку XX ст. з наростанням революційних подій на теренах Російської імперії, самодержавство, задля притягнення католиків на свій бік, змушене було йти на деякі поступки й дещо лібералізувати своє ставлення до римо-католицького духовенства. Так, після впровадження

економічної політики уряду П.Столипіна римо-католицькі священники, користуючись високою вартістю землі на ринку, з метою одержання максимальних прибутків, здавали свої земельні ділянки в оренду на досить вигідних для них умовах. У цьому контексті цікавим є ще один документ – скарга мешканців Лисянки до Луцько-Житомирської Римо-Католицької духовної консисторії щодо настоятеля Лисянського римо-католицького приходу, який збільшив їм плату за орендовану землю вдвічі. Розглянувши її, консисторія прийняла рішення не на користь заявників. Унаслідок цього лисянські євреї, які відмовились укладати новий контракт, були виселені настоятелем із землі костелу, яку орендували впродовж двадцяти років.

Худ. А. Алексєєв. З книги «Край козацький.
Довідник з історії Лисянщини» (К., 2004)

Одна з останніх історичних здогадок про лисянський костел відноситься до подій Звенигородського збройного повстання – одного з найбільших козацько-селянських виступів в Україні в червні – серпні 1918 р. проти гетьманської влади П. Скоропадського та німецьких військ. Так, 4 червня 1918 р. повстанці, основу яких у Лисянці становили загони Вільного козацтва, змусили дві німецькі роти та півтори сотні карателів зачинитися у лисянському костелі. Протягом двох днів штурм повстанцями лисянського костелу не мав успіху. Однак 7 червня 1918 р., повстанці застосували артилерію. Проте оточені німці змогли вирватись з Лисянки [1,192].

Надалі історія лисянського костелу маловідома. За часів радянської влади католицький храм було закрито, будівля поступово почала руйнуватися. Костел та залишки монастирських будівель остаточно було знищено у 1930-х роках, а з їх цегли, за переказами старожилів, було збудовано приміщення районної ветеринарної лікарні. Залишки будинку ксьондза були використані при будівництві одного з корпусів районної лікарні. Так, закінчилась історія одного з найбільших християнських храмів Лисянщини.

Історія не зберегла будівлі, але у багатьох місцях під історичними спорудами збереглись підземелля, підвали, які інколи, заглиблювалися в землю не на один поверх. Кожен монастирський комплекс обов'язково мав такі підземелля, які виконували сакральну функцію – там ховали людей, в

основному духовенство, представників влади та жертводавців (шляхта, багаті міщани та ін.). Підземелля будували також з декількох раціональних причин: зберігання продуктів, схованка від ворога, потаємні підземні виходи. За свідченнями краєзнавців, на території колишньої лікарні, знаходили залишки підземних ходів, підвалів, які, очевидно, складали підземну частину францисканського монастирського комплексу та лисянського костелу.

Що ж до надмогильної плити знатного польського шляхтича, яка знаходиться на території колишньої лікарні, то тут є просте пояснення. На той час поховання знатних міщан, знаті, духовенства на території монастиря чи поблизу костелу були досить поширеним явищем. Тому старовинний надмогильний камінь, на сьогодні є чи не єдиною пам'яткою, яка вказує на те, де ж саме знаходився католицький костел та францисканський монастир у Лисянці. Вказане місцезнаходження лисянського костелу підтверджується і старовинними військовими картами XIX ст.

Стародавній камінь і сьогодні, ніби мовчазний страж, охороняє територію колишнього монастиря та католицького костелу...

Список використаних джерел і літератури:

1. Край козацький. Довідник з історії Лисянщини / [Щербатюк В., Беззубець О., Безвідна К., Березовський О. та ін.]. – К.: Наукова думка, 2004. – 408 с.
2. Sociografia kościoła greckokatolickiego na braclawszczyźnie i kijowszczyźnie w 1782 roku / Marian Radwan. – Lublin, 2004. – 175 s.
3. Перкун В. «...І печаткою стверджую: 3 історії печаток католицької церкви на Правобережній Україні (кін. XIX – поч. XX ст.) / В. Перкун. – К., 2002. – 127 с.

4. Похилевич Л.І. Сказання про населені місцевості Київської губернії... / Л.І. Похилевич. – К., 1864. – 771 с.
5. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. V. – Warszawa, 1884. – 967 s.
6. Tygodnik Ilustrowany. – 1883. – № 44/1257.
7. Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довідник. – Т. 3 / [Упоряд.: В. Бондарчук, Г. Волкотруб, С. Зворський, М. Ковтун]. – К., 2010. – 720 с.

О.М. Березовський, О.В. Березовська

«БЕЗБОЖНІ П'ЯТИРІЧКИ»

(з трагічної історії лисянських храмів)

«Ми перші... нарешті ми перші... Передовими бути завжди почесно та приємно... Особливо в цей час, коли на перший план виходять звіти про виконання та перевиконання п'ятирічних планів, соціалістичні змагання, будівництво комунізму...». Можливо з такими думками партійне керівництво Лисянського району у 1961 р. завзято звітувало в обласний комітет КПУ про закриття останньої церкви в регіоні. Це був перший район в Черкаській області, де не було жодної діючої церкви, не було зареєстровано жодної релігійної громади...

* * *

Із встановленням радянської влади в Україні вже у 1920-х роках розпочалася цілеспрямована боротьба з релігією. Тисячі церков в Україні були зачинені, священники репресовані. У вересні 1937 р. ЦК ВКП(б) спеціальним рішенням проголосив «безбожну п'ятирічку» – до кінця 1937 р. в СРСР мали ліквідувати всі релігійні конфесії. Можна говорити про практично повну ліквідацію православної церкви на території радянської України наприкінці 1930-х років [7,402–403]. Особливого значення у боротьбі з релігією надавалось руйнуванню храмів, оскільки саме християнський храм є одним із найяскравіших промовистих церковних символів. Часто храм був і витвором мистецтва, центром культурного життя, скарбницею мистецьких творів. Руйнування храму означало не просто закриття чи знесення архітектурних споруд. Передусім, це було руйнування духовності, місце якої повинні були посісти постулати офіційної ідеології.

Одними з яскравих і типових прикладів антирелігійної боротьби радянської влади з релігією, може слугувати діяльність органів місцевої влади на Черкащині, зокрема, в Лисянському районі. Станом на 1923 р. у селах Виноград, Вотилівка, Ріпки, Босівка, Шубині Стави, Товсті Роги, Погибляк, Боярка, як свідчать архіви, ще діяли православні храми. В містечку Виноград були також два єврейські молитовні будинки. В Лисянці існували дерев'яна Вознесенська, дерев'яна Миколаївська (на хуторі Монастирок), кам'яна Михайлівська церкви. В Лисянці знаходились і два єврейські молитовні будинки: «Новий клейз» та «Бес-Амедрош», а єврейська громада, що нараховувала 50 членів, мала свою молитовну школу. Тільки у 1930 р. на Лисянщині були закриті церкви у с. Журжинці та с. Яблунівка [22, арк.220–235], у 1933 р. – Свято-Успенська церква с. Чаплинка [1,35–37]. У 1935 р. знята з обліку і використовувалася як склад церква в с. Смільчинці, а у 1939 р. – у с. Хижинці, на місці останньої створили сільський клуб. У 1930-х роках у Лисянці зруйновано католицький костел [24,193–194]. У 1930 р. місцеві органи влади відібрали молитовний будинок у громади адвентистів сьомого дня сіл Рідкодуб та Семенівка і протягом дев'яти років у ньому розмішувались почергово сільський клуб, колгоспна комора, склад міндобрив, а в 1939 р. будівлю розібрали [28,299]. На кінець 1930-х років на Лисянщині не діяла жодна церква.

Окупація України німецькими військами істотно змінила релігійну ситуацію. Німецька окупаційна влада намагалась використати авторитет українського православ'я для зміцнення своїх позицій на окупованих територіях [3,107–119]. Релігійне піднесення серед населення було таким великим, що в Україні вдалося відновити близько 40 % дореволюційної кількості храмів. Майже в кожному селі громада пристосовувала для богослужінь уцілілі храми, які за радянської влади використовувались як господарські приміщення чи клуби. В тих селах, де храми були повністю зруйновані, з цією метою використовувались громадські будівлі [1,35–37]. За неповними підрахунками в період окупації тільки в Київській області було відкрито 798 храмів [3,107–119]. У період німецької окупації й на території Лисянщини також почали відроджуватись православні храми, проводиться регулярні богослужіння. Зокрема у 1941 р. відновили діяльність Покровська церква у с. Верещаки (священик В. Спиридонов), церква Різдва Богородиці у с. Журжинці (священик Я. Переверзин). У 1942 р. відновила діяльність Покровська церква у с. Ріпки (священик О. Белоус), Свято-Успенська церква с. Чаплинка (священик О. Піонт), церква у Лисянці (священик В. Дубчук) та ін. [13, арк.120] У Михайлівській церкві в Лисянці здійснювались богослужіння отцем А. Злочевським.

На території Черкаської області в момент її створення – 1954 р. діяли 235 церков і молитовних будинків (до початку війни тут не було жодної церкви). Досить цікавим видається коментар голови Ради у справах Руської православної церкви (РПЦ) Г. Карпова на нараді 1957 р., що стосувався кількості церков: «Німці на тимчасово окупованій території провели масове відкриття церков, намагаючись тим

Покровська церква (побудована у 1775 р.), с. Верещаки

самим завоювати симпатії і прихилити до себе населення... Після вигнання німецьких загарбників, із цілком зрозумілих причин, не можна було проводити будь-які заходи щодо скорочення кількості відкритих німцями церков, тим більше що релігійність населення у зв'язку з труднощами, злигоднями, викликаними війною, втратою рідних і близьких людей, значно зросла...».

Використання німецькою владою потенціалу православної церкви змусило радянське керівництво переглянути своє ставлення до церкви та віруючих. Як повідомляв уповноважений Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по Черкаській області Ф. Матюха: «... слід відмітити, що церква має великий вплив на віруюче населення області, і особливо багато віруючих її відвідують у великі релігійні свята» [4, арк.15]. Антицерковну політику було уповільнено, але не зупинено. У цей період закрито церкву у с. Журжинці (1946 р.), будівля храму у післявоєнний час використовувалась як зерносховище [15, арк.172–178]. Рішенням виконкому

Київської обласної Ради депутатів трудящих та постановою уповноваженого Ради у справах РПЦ від 4 березня 1950 р. було закрито Свято-Троїцьку церкву у с. Почапинці [16, арк.139]. З акту передачі приміщення цієї церкви ми дізнаємось, що під час реорганізації церкви в будинок культури було знято дзвони, а також зруйновано іконостас, знищено численні ікони. Склепи похованих у підземеллі поміщиків Четверикових та Преснухіних, які знаходилися у підвальних приміщеннях під церквою, були пограбовані і викинуті [24, 190–197]. Вже у 1951 р. колишнє церковне приміщення було відремонтовано та переобладнано під сільський клуб [16, арк.137].

Наприкінці 1950-х років почалася чергова хвиля антицерковної політики. Механізм ліквідації на місцях діючих релігійних громад проходив за типовою схемою: спочатку конфісковувався храм шляхом розірвання договору оренди, потім позбавлявся реєстрації парафіяльний священик і вже після того не залишалося перешкод для зняття з реєстрації громади. Після цього культові споруди, як правило, зносились або ж переобладнувались під культурно-освітні чи господарські потреби. Під ці методи тиску підпали останні чотири храми в Лисянському районі (станом на 15 квітня 1954 р.): в Лисянці, Верещаках, Ріпках та Чаплинці. Від обласного керівництва на місця було направлено накази під грифом «секретно» будь-яким чином храмові будівлі закрити або зруйнувати, а релігійні громади зняти з реєстрації [4, арк.2]. За таким сценарієм і було знищено Покровську церкву у с. Ріпки (дерев'яна, побудована у 1907 р.), яка вперше була закрита радянською владою ще у 1935 р. Тоді церкву переобладнали в клуб і використовували до 1942 р. – часу, як свідчать партійні джерела, коли релігійна община «захопила» клуб. Через три роки церковну общину офіційно зареєстрували. Згодом прихожани взяли в оренду у держави зруйнований під час війни будинок-храм, частково відремонтували і пристосували для церковної служби. Востаннє церква була закрита у листопаді 1959 р. Згідно з висновком уповноваженого Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по Черкаській області Ф. Матюхи, церква «не мала священика з 1955 р., з того ж часу і не проводились церковні служби». Церковна будівля знаходилась у напіваварійному стані, в храмі ремонт не проводився з 1955 р. Дах будівлі став повністю непридатним. Висновок уповноваженого Ф. Матюхи був однозначним: «...релігійну громаду с. Ріпки зняти з реєстрації, як «самораспавшуся»... церковну будівлю розібрати і

придатний будівельний матеріал використати для будівництва сільського клубу». При цьому Ф. Матюха зазначив, що керівництво району та області з цим висновком повністю згодні [14, арк.308–312].

У 1956 р. виконком Лисянської райради депутатів трудящих направив клопотання розібрати колишню храмову будівлю (Георгіївської церкви) в с. Шестеринці, «як аварійну, яка використовувалася колгоспом як складське приміщення». В уповноваженого Ф. Матюхи складений

Церква Різдва Богородиці (побудована у 1832 р.), с. Журжинці

акт технічного стану будівлі викликав сумніви щодо її аварійності й акт було направлено в обласний відділ архітектури, який від перепровірки відмовився. Так подальшу долю церкви було вирішено. У травні 1960 р. було закрито і Успенську церкву у с. Чаплинка (дерев'яна церква, побудована 1887 р.). Згідно з висновком уповноваженого Ф. Матюхи, будівля потребувала капітального ремонту (востаннє храм ремонтувався понад 20 років тому) [18, арк.332–335]. З 1960 р. приміщення храму використовувалось як зерносховище [4, арк.2], а пізніше перетворено в склад мінеральних добрив [20, арк.173]. У 1966 р. церковну будівлю вирішено зруйнувати. На місці храму збудували будинок культури.

Незважаючи на антирелігійну політику з боку радянської влади, жителі Лисянщини неодноразово робили спроби відновити храми в регіоні. Про одну з таких спроб, зокрема відновити

діяльність церкви у с. Журжинці, знаходимо у архівних документах. Так, житель села Є.У. Романко з групою віруючих односельчан (20 осіб) 23 червня 1955 р. звернувся з офіційною заявою до уповноваженого Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по УРСР Г.А. Корчєвого про відкриття церкви в селі [15, арк.172–178]. За дорученням митрополита Київського і Галицького Іоанна до заяви було прикріплено клопотання єпископа Переяслав-Хмельницького, вікарія Київської єпархії Нестора. З такою ж заявою релігійна громада звернулася і до виконкому Черкаської обласної Ради депутатів трудящих. Уже 12 липня 1955 р. «уповноважені» Г.А. Корчєвий та Ф. Матюха надіслали типову на той час відповідь: «Сообщаю, что Ваше заявление ... как необоснованное удовлетворено быть не может... Учитывая, что верующие в с. Журженцы имеют возможность посещать церковь в с. Лысянка основанной для возобновления деятельности церкви в с. Журженцы – нет» [15, арк.172–178]. Виконком Черкаської обласної Ради депутатів трудящих в свою чергу також прийняв рішення 18 липня 1955 р. про відмову у проханні групи віруючих с. Журжинці відновити діяльність церкви [15, арк.177]. З подібною заявою у 1957 р. звернулася група віруючих (27 осіб) с. Почапинці, однак вони також отримали відмову [17, арк.260].

Діючими лишалися лише церкви в Лисянці та Верещаках, але й ті були приречені на небуття. 5 квітня 1952 р. голова Лисянської райради депутатів трудящих «запропонував» священику П. Вишневському придбати (звичайно ж в обов'язковому порядку) облігації внутрішнього державного займу на суму 35 тис. карбованців. Прихожани спільно зібрали 550 крб., ще 400 крб. доклав священик – так облігації було придбано, але голова райради вимагав вносити гроші й надалі. З того часу священики на довго в храмі не затримувались, служба в храмі не проводилась постійно. З листа уповноваженого Ф. Матюхи, дізнаємось про стан храму на початку 1960-х років: «...корисна площа церковної будівлі становила понад 300 м². В результаті того, що дах будівлі не ремонтувався, а залізо на даху повністю стало неприродним, вода протікала майже по всій площі даху. Несучі дерев'яні конструкції згнили. Дах церковної будівлі знаходився в аварійному стані» [19, арк.52–56]. Рішенням виконкому Лисянської районної ради депутатів трудящих № 165 від 23 травня 1960 р. будівля Свято-Михайлівської церкви визнана аварійною, а проведення в ній служб заборонено. Скарги і заяви від групи віруючих до уповноваженого Ф. Матюхи (за його ж свідченнями) у 1960 – 1961 рр. офіційно не надходили. Однак, у 1960 р. на прийом приходили громадяни,

члени церковної ради з проханням дозволити ремонт храму. Дозволу на ремонт вони так і не отримали [19, арк.52–56]. Релігійна громада Лисянки продовжувала діяти, навіть після вилучення у травні 1960 р. будівлі Свято-Михайлівської церкви. Однак, лише короткий відрізок часу... Вже 31 березня 1961 р. Рада у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по Черкаській області вирішила зняти з реєстрації релігійну громаду смт. Лисянка у зв'язку з тим, що «религиозная община длительное время не имеет помещений под молитвенные цели» [19, арк.51–56].

Священника в православній громаді Лисянки не було в період з кінця 1958 р. і до другої половини 1959 р. У 1961 р. Свято-Михайлівську церкву було закрито, майно розікрали. Протягом наступного десятиріччя церква поступово руйнувалася, до ліквідації залишків колишнього храму було залучено місцевих комсомольців і в 1970-х роках її знесли зовсім. Відомий український скульптор, мистецтвознавець і колекціонер І. Гончар після експедиції 1963 р. до Лисянки згодом писав: «жахливу картину бачу в самій церкві, де по всій підлозі розкидані безцінні скарби – ікони, писані місцевими іконописцями. Серед

*Церква мучениці Олександри (побудована у 1838 р.),
с. Яблунівка*

церкви – ціла калюжа мазуту, в якому плавають ікони. Образи знаходилися у підвалі собору, і вся дорога в підвал ними застелена...» [26,305]. У своїх спогадах І. Гончар навів думку, яку йому переповіли місцеві старожили, що одну з ікон – «Іван-воїн» ніби то малював малий Т. Шевченко [28,21]. Ця ікона нині зберігається в музеї І. Гончара. Сучасний вітчизняний історик В. Щербатюк піднімає питання щодо вивчення її авторства, адже сучасні спеціальні технічні методи дослідження дозволяють науковцям зробити це. Належність авторства Тарасу Шевченку внесло би певну новизну до вивчення ранньої творчості художника [27,9;28,21].

Останньою діючою церквою у Лисянському районі залишалась Покровська церква у с. Верещаки (дерев'яна, побудована у 1775 р., у 1890 р. зазнала певних перебудов). Владні структури шукали будь-який привід для заборони діяльності цього храму. Так, 4 березня 1960 р. священника П. Лисогора

було знято («за нарушения законодательства о культах»). Приводом стало те, що священник «організував підпільний молитовний будинок в с. Майданівка Звенигородського району, хрестив дітей, освятив територію кладовища». Митрополит Іоанн порадив обрати священником Володимира Плаксія з Київської області. Але уповноважений Ф. Матюха відмовив, запропонувавши Плаксієві будь-яке місце священника в інших селах, тільки лиш не у Верещаках. Таким чином з 1 квітня 1960 р. в Лисянському районі вже не було жодного священника [19, арк.51–56]. А вже рішенням виконкому Черкаської обласної Ради депутатів трудящих № 987 від 27 жовтня 1961 р. було знято з реєстрації релігійну громаду с. Верещаки, як «распавшуюся». Церковну будівлю перебудовано та переобладнано під клуб [19, арк.215–223]. У висновках уповноважений Ф. Матюха резюмував: «У Лисянському районі більше діючих церков не залишилось. Це перший район Черкаської області, де немає жодної церковної общини» [19, арк. 220]. Так закінчила своє існування остання церква району, який єдиний в області на той час не мав діючих храмів.

У цілому тільки у 1959 – 1962 рр. у Черкаській області було знято з реєстрації 135 релігійних громад. У цей період вилучено 133 церковні будівлі, з них – 21 будівля переобладнана під клуби та спортзали, 10 – під шкільні приміщення, 47 – складські приміщення, 17 – використовувались під інші культурні та господарські потреби, 23 – розібрано, 15 – не використовувались [21, арк.17]. Основними методами боротьби з релігією місцевих органів радянської влади було вилучення з користування віруючими церковних будівель під громадсько-культурні та господарчі потреби, руйнація культових споруд, позбавлення реєстрації священника і зняття з реєстрації релігійної громади. Роль місцевих радянських структур (обласного, міського та районного рівнів) в процесі

припинення діяльності та руйнування храмів, була значною мірою вирішальною. Також відмічаємо переконливе небажання місцевої влади відновлювати діяльність релігійних громад.

В архівних документах ЦДАВО України знаходимо відомості про долю та стан колишніх церковних будівель Черкаської області у 1980-х роках. Так, станом на 1 січня 1984 р. в Черкаській області нараховувалось 16 колишніх храмів, які були визнані пам'ятками архітектури.

В переважній більшості церковні будівлі знаходились у незадовільному стані – «високої ступені аварійності» [22, арк.220–235]. Серед них пам'ятками архітектури місцевого значення були визнані два колишні храми с. Журжинці та с. Яблунівка Лисянського району. Колишні храми влада ще продовжувала використовувати для господарських цілей, але в майбутньому планувала їх відремонтувати та використовувати як музей [23, арк.57]. На сьогодні збереглося лише декілька лисянських храмів, що пережили трагічний період у своїй історії...

Вантажівка, перевалюючись з боку на бік, неспішно їхала по дорозі. В кузові машини сидів літній чоловік зі своїми небагатими пожитками. Довгий до п'ят, просторий одяг темного кольору з широкими рукавами, вказував що цей чоловік священик. Окутавшись, поверх ряс, в старенький плащ, він щось шепотів. Можливо то були слова молитви... Вантажівка проїхала знак, котрий свідчив, що Лисянський район закінчився... Обличчя священика похмурішало, з його вуст почали доноситися уривки слів. Однак через гуркіт вантажівки, його слова ледь-ледь можна було розібрати: «Безбожний край... Невже тут Бог більше не живе?... Невже він покинув цю благодатну землю.... За що вони так зі мною? За те що я хрестив дітей? Чи тому що проводив богослужіння на прохання людей? Чи за те що вірую в Бога?...». Ймовірно саме так і з такими думками, священик П. Лисогор (Покровська церква с. Верещаки) покидав Лисяницину холодною весною 1960 р. На той час, це був останній священик, який здійснював богослужіння в регіоні... На наступні довгі десятиліття в районі основною «релігією» став комунізм, зі своїми «іконами» вожедів, пам'ятниками, «священними писаннями» і законами...

Список використаних джерел і літератури:

1. Беззубець О.В. Свято-Успенська церква села Чаплинка / О.В. Беззубець // Добридень. – 2004. – № 19. – С. 35–37.
2. Бондарчук П. Релігійність населення України у 40-80-х роках ХХ ст.: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін / П. Бондарчук. – К., 2009. – 381 с.
3. Гордієнко В.В. Німецько-фашистський окупаційний режим і православні конфесії в Україні / В.В. Гордієнко // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 107–119.
4. Державний архів Черкаської області. – Ф. 4189. – Оп. 1. – Спр. 2.
5. Єленський В.Є. Державно-церковні взаємини (1917 – 1991) / В.Є. Єленський. – К.: Знання, 1991. – 223 с.
6. Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довідник. – Т. 3 / [Упоряд.: В. Бондарчук, Г. Волкотруб, С. Зворський, М. Ковтун]. – К., 2010. – 720 с.
7. Історія релігії в Україні: У 10-ти т. / Редкол.: А. Колодний. – К.: Український Центр духовної культури, 1996 – 1999. – Т. 3. Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова. – К., 1999. – 560 с.
8. Лагодич М. Рада у справах РПЦ: історико-правовий аналіз / М. Лагодич // Богословський вісник: збірник наукових праць. – Вип. № 3. – Чернівці: ЧНУ, 2010. – С. 24–40.
9. Лисенко О.Є. Релігійна ситуація на Україні в 1941 – 1946 рр. / О.Є. Лисенко. – К.: Либідь, 1999. – 258 с.
10. Лисенко О.Є. Церковне життя в Україні в 1943 – 1946 р. / О.Є. Лисенко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – 404 с.
11. Лубко М. Соборна Михайлівська церква в Лисянці / М. Лубко // Добридень. – 2000. – № 1. – С. 13.
12. Пилявець Р.І. Історичні трагедії як соціальний феномен: сутність і класифікація / Р.І. Пилявець // Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць. – Вип. 2. – К.: ДП «НВЦ» Пріоритет», 2012. – С. 262–275.
13. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 2.
14. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 132.
15. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 135.
16. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 150.
17. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 159.
18. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 216.
19. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 265.
20. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 311.
21. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 1. – Спр. 415.
22. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 7. – Спр. 298.
23. ЦДАВО України. – Ф. 4648. – Оп. 7. – Спр. 376.
24. Щербатюк В. Історія регіонів України: Лисянщина / В. Щербатюк. – К. Логос, 2002. – 428 с.
25. Край козацький. Довідник з історії Лисянщини / [Щербатюк В., Беззубець О., Безвідна К., Березовський О. та ін.]. – К.: Наукова думка, 2004. – 408 с.
26. Щербатюк В. Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження / В. Щербатюк, О. Березовський, С. Верговський та ін. – К.: Наукова думка, 2009. – 546 с.
27. Щербатюк В.М. Духовні витoki творчості Тараса Шевченка / В.М. Щербатюк, Д.В. Маргара // Дивосвіт. – 2014. – № 4. – С. 8–9.
28. Щербатюк В.М. Перші кроки Тараса Шевченка на шляху до вершин творчості: роздуми та наукові пошуки у рік 200-річчя митця / В.М. Щербатюк // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2014. – Вип. 91. – С. 18–24.

ДОКУМЕНТИ Є ВАЖЛИВИМ ДЖЕРЕЛОМ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ

Протестні акції в Україні листопада 2013 – лютого 2014 рр. ще потребують детального вивчення та аналізу. У контексті подій заслуговують на увагу науковців і відповідно на детальне дослідження такі суспільно-політичні процеси означеного періоду: Євромайдан, що уособлював собою національно-патріотичні, протестні акції в Україні, спрямовані проти свавілля правлячого режиму та на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України; антимайдан як серія мітингів в Україні на підтримку курсу владної на той час у державі Партії регіонів України; Революція гідності – політичних та суспільних змін в Україні; ескалація протистояння між силовиками і мітингувальниками; цілеспрямовані розстріли людей 18–20 лютого 2014 р.; участь владного режиму в подіях та реакція на них інших країни тощо. Безумовно, що в цьому процесі вагому роль відіграватимуть документи, різноманітні за видом та інформативністю. В архівах України вже формуються відповідні фонди, про що було засвідчено 26 листопада 2014 р. у Центральному державному архіві громадських об'єднань України, де відбулось урочисте, за участю членів уряду, відкриття виставки документів «Майдан. Простір гідності, свободи і єднання». Відповідні фонди накопичуються і в регіонах України, зокрема в музеях, бібліотеках, школах та ін. Одним з таких документів є список делегації Лисянської районної організації Партії регіонів України, що організовувався до Києва на провладний антимайдан 20 лютого 2014 р., переданий активістами Київського та Лисянського Євромайданів до Лисянського районного історичного музею та у рубрику «З полиць архівів» журналу «Добридень». Документ поряд з експонатами, які вже поповнили експозицію зазначеного музею у травні 2014 р., стане вагомим джерелом у вивченні подій Революції гідності, зокрема організації антимайданів та дослідженні участі осередків Партії регіонів України в протидії ідеям Євромайдану, як на загальноукраїнському рівні, так і безпосередньо у Лисянці.

Редколегія

ПАРТІЯ
РЕГІОНІВ

УКРАЇНА

ЛІСИЯНСЬКА

РАЙОННА ОРГАНІЗАЦІЯ ПАРТІЇ РЕГІОНІВ

Список

делегатії на Київ на 20.02.2014

Керівник групи Михайлюк Зоя

Алімовна
0963559744

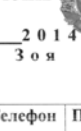
№ п/п	Прізвище	Ім'я	По-батькові	Телефон	Підпис
1.	Михайлюк	Зоя	Алімовна		<i>[Signature]</i>
2.	Розенштерн	Володимир	Алімович		<i>[Signature]</i>
3.	Дзюбиш	Олександр	Михайлович		<i>[Signature]</i>
4.	Григор	Миколай	Михайлович		<i>[Signature]</i>
5.	Григор	Олександр	Алімович		<i>[Signature]</i>
6.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
7.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
8.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
9.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
10.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
11.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
12.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
13.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
14.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
15.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
16.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
17.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
18.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
19.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
20.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
21.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
22.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
23.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
24.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
25.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
26.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
27.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
28.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
29.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
30.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>
31.	Григор	Володимир	Михайлович		<i>[Signature]</i>

Керівник групи *[Signature]* З.А.Михайлюк

УКРАЇНА

ЛІСЯНСЬКА

РАЙОННА ОРГАНІЗАЦІЯ ПАРТІЇ РЕГІОНІВ

Список

делегатії на Київ на 20.04. 2014

Керівник групи Михайлюк Зоя

Алімовна

0963559744

№ п/п	Прізвище	Ім'я	По-батькові	Телефон	Підпис
1.	Соловйова	Нана	Володимир	0963559744	<i>[Signature]</i>
2.	Соловйова	Лариса	Володимир	0963559744	<i>[Signature]</i>
3.	Томаренко	Валентина	Володимир	0963559744	<i>[Signature]</i>
4.	Томаренко	Валентина	Володимир	0963559744	<i>[Signature]</i>
5.	Томаренко	Валентина	Володимир	0963559744	<i>[Signature]</i>
6.	Томаренко	Валентина	Володимир	0963559744	<i>[Signature]</i>
7.	Томаренко	Валентина	Володимир	0963559744	<i>[Signature]</i>
8.	Томаренко	Валентина	Володимир	0963559744	<i>[Signature]</i>
9.	Томаренко	Валентина	Володимир	0963559744	<i>[Signature]</i>
10.					
11.					
12.					
13.					
14.					
15.					
16.					
17.					
18.					
19.					
20.					
21.					
22.					
23.					
24.					
25.					
26.					
27.					
28.					
29.					
30.					

Керівник групи *[Signature]*

З.А.Михайлюк

ПОВІДОМЛЕННЯ

Учасник сприяння виходу журналу в світ Д. Космодем'янський підтримав видання часопису на знак пам'яті про сім'ї Шехтман і Зундер, які проживали у с. Виноград Лисянського району нині Черкаської області. Пан Дмитро звертається до читачів з проханням, якщо хтось знає якусь інформацію про них, повідомити його за електронною поштою – dakosm@gmail.com або ж надіслати інформацію до редакції журналу.

Редколегія

Підписано до друку 12. 01. 2015 р. 60х84/4. Умовн. друк. арк. 8,6. Дог. № 7/15.

Тираж 300 прим. Надруковано СП «Інтертехнодрук», м. Київ.

